

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

2026

№7

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and practical electronic journal

Indexlanadigan bazalar: Google Scholar

Crossref

OpenAIRE

С/БЕРИЕНИКА

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON JURNAL

7-jild
7-son
Iyul, 2026

July, 2026
Volume 7
Number 7

ИННОВАЦИОННАЯ
ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

INNOVATIVE ECONOMY
Electronic scientific and
practical journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Tahririyat Kengashi raisi o‘rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas’ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Texnik muharrir:

S.J.Qulmurotov

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi 225-uy Tel.:

+998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

innoeconomic@kstu.uz

“Innovatsion iqtisodiyot” ilmiy - amaliy elektron jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko‘rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Ovchinnikov Viktor Nikolayevich - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal Universitet, Rossiya)

Solodovnikov Sergiy Yurevich - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika universiteti)

Sidorov Viktor Aleksandrovich - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Shevchenko Igor Viktorovich - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullievich - i.f.d., professor, akademik (Qozog‘iston Respublikasi Milliy fanlar akademiyasi)

Samandarzoda Iskandar Hakim - Iqtisodiyot fanlari doktori (Sh.Shotemur nomidagi Tojikiston agrar universiteti)

Gibadullin Artur Arturovich - i.f.n. dotsent (Milliy tadqiqot universiteti, Moskva energetika instituti, Rossiya)

Sergey Aleksandrovich Voynash - ilmiy xodim (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Valentina Nikolayevna Pulyayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi hukumati qoshidagi Moliya universiteti)

Dmitriy Evgenievich Morkovkin, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent (Moliya universiteti, Rossiya Federatsiyasi hukumati)

Sadriddinov Manuchehr Islomiddinovich - i.f.d., professor, (Tojikiston Respublikasi Milliy fanlar Akademiyasi)

Perskaya Viktoriya Vadimovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Molchanov Igor Nikolayevich - i.f.d., professor, (Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti)

Basova Mariya Mixaylovna - i.f.d., professor, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Aleksandr Leonidovich Chupin, iqtisod fanlari nomzodi (P.Lumumbi nomidagi Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti)

Nezamaykin Valeriy Nikolayevich - i.f.d., professor, (Rossiya davlat gumanitar universiteti)

Nikonorova Alla Vladimirovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Dmitriyeva Olga Aleksandrovna - i.f.n., dotsent, (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi Moliya universiteti)

Shvets Yuriy Yuryevich - i.f.n., dotsent, (Rossiya Fanlar akademiyasining Nazorat fanlari instituti)

Kolosova Yelena Valeryevna - i.f.n., dotsent, (Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti)

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva Gulrux Jo‘raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Yakubova Shamshinur Shuxratovna - i.f.d., (DSc) dotsent

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg‘unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo‘jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.d., (DSc), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich - i.f.f.d. (PhD), dotsent

Muxammadiyeva Yulduz Yusupovna - i.f.f.d. (PhD)

Tursunova Aziza Xoshimovna - i.f.f.d. (PhD)

Xolliyev Sherali Baxtiyorovich - i.f.f.d. (PhD)

Panjiyev Samijon Aliqulovich - PhD, dotsent

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

ISSN: 3030-315X

ojs.kstu.uz

Учредитель:

Каршинский государственный технический университет

Председатель редакционного совета:

Р.Х.Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Заместитель председателя редакционного совета:

С.Н.Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор:

Н.А.Очилова, PhD, доцент

Технический редактор:

С.Ж.Кулмуротов

Журнал издается один раз в месяц в электронной форме и публикуется через официальный сайт журнала.

Адрес редакции:

180100, г. Карши, ул. Мустакиллик, дом 225

Тел: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Факс: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@kstu.uz

Научно-практический электронный журнал «Инновационная экономика» включён в перечень национальных научных изданий на основании решения Президиума Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369.

В журнале публикуются статьи по следующим рубрикам:

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика регионов и отраслей
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг и туризм

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчинников Виктор Николаевич - д.э.н., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)

Солодовников Сергей Юрьевич - д.э.н., профессор (Белорусский национальный технический университет)

Виктор Александрович Сидоров - д.э.н., профессор, (Кубанский государственный университет)

Шевченко Игорь Викторович - д.э.н., профессор (Кубанский государственный университет)

Кусаинов Халел Хаймуллович - д.э.н., профессор, академик (НААН Республика Казахстан)

Самандарзода Искандар Хаким - д.э.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)

Гибатуллин Артур Артурович - к.э.н., доцент (Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт»)

Войнаш Сергей Александрович - научный сотрудник (Российского университета дружбы народов имени П.Лумумби)

Пуляева Валентина Николаевна - к.э.н., доцент (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Морковкин Дмитрий Евгеньевич - к.э.н., доцент (Финансовый университет Правительство РФ)

Садриддинов Манучехр Исламиддинович - д.э.н., профессор (Национальная академия наук Республики Таджикистан)

Перская Виктория Вадимовна - д.э.н., профессор (Финансовый университет при Правительстве РФ)

Молчанов Игорь Николаевич - д.э.н., профессор (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)

Басова Мария Михайловна - д.э.н., профессор (Финансового университета Российской Федерации)

Чупин Александр Леонидович - к.э.н. (Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби)

Незаймакин Валерий Николаевич - д.э.н., профессор (РГТУ)

Никонорова Алла Владимировна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Дмитриева Ольга Александровна - к.э.н., доцент (Финансового университета Российской Федерации)

Швец Юрий Юрьевич - к.э.н., доцент (Институт проблем управления РАН)

Колосова Елена Валерьевна - к.э.н., доцент (Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова)

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидхорр Саидхмедович - д.э.н., профессор, академик

Пардаев Мамаюнус Каршибоевич - д.э.н., профессор

Навруз-зода Бахтиёр Негматович - д.э.н., профессор

Хатамов Очилди Курбанович - д.э.н., профессор

Файзиева Ширин Шодмоновна - к.э.н., профессор

Жумаева Гулрух Журакуловна - к.э.н., профессор

Эгамбердиева Салима Раимовна - к.э.н., доцент

Еркаева Гулбахор Панжиевна - к.э.н., профессор

Якубова Шамина Шухратовна - д.э.н., (DSc), доцент

Амиркулов Шухрат Олимович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Самиева Гулноза Тохировна - д.ф.э.наук., (PhD), доцент

Алигулов Азамат Туйгунович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Аминов Фазлитдин Бахадирович - к.э.н., доцент

Хужакулова Нигора Рустамовна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Туробов Шерзод Алишерович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимова Муниса Юльчиевна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Эрашьева Насиба Рахматуллаевна - д.э.н., (DSc), доцент

Бобоккулов Санжар Бахромкулович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джалилов Рахмонкул Хамидович - д.ф.э., (PhD), доцент

Номазов Бахром Бобомуродович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Алимханова Нигора Алимхановна - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Джанузакон Мирзабек Кулмаматович - д.ф.э.н., (PhD), доцент

Мухаммадиева Юлдуз Юсуповна - д.ф.э.н., (PhD)

Турсунова Азиза Хошимовна - д.ф.э.н., (PhD)

Холлиев Шерали Бахтиёрович - д.ф.э.н., (PhD)

Панджиев Самиджон Аликулич - PhD, доцент

Mundarija

Raqamli iqtisodiyot.....	8
Raqamli infratuzilma va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi bog'liqlikning statistik tahlili	9
<i>Orifjon Charshamiyevich Pardayev</i>	
Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti.....	14
Barqaror rivojlanish sharoitida Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining transformatsiyasi	15
<i>Abdurashid Madjidovich Qodirov, Ramazon Alisher o'g'li Vayskulov</i>	
O'zbekiston respublikasida aholi demografik jarayonlarini statistik baholashni ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish	19
<i>Zarina Rustambekovna Siroj</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion infratuzilmani rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari	25
<i>Go'zal Mamatqul qizi Mardonova</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion infratuzilma xizmatlari: Tarkibi, o'zaro integratsiyasi va rivojlanish istiqbollari.....	29
<i>Go'zal Mamatqul qizi Mardonova</i>	
Kichik biznes va xususiy tabdbirkorlik.....	33
Kichik biznesda raqamli platformalardan foydalanish samaradorligi (O'zbekiston misolida).....	34
<i>Maftuna Otabek qizi Qo'ziyeva</i>	
Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit.....	38
O'zbekistonda depozit jozibadorligini oshirishning yangi yondashuvlari va takomillashtirish yo'nalishlari	39
<i>O.B.Ruzimuratov, Sherozbek Komiljon o'g'li Keldiyorov</i>	
Korxonalar iqtisodiy salohiyatini baholash usullari tahlili	44
<i>Ochildi Qurbonovich Xatamov, Shuxrat O'ktam o'g'li Xaitov</i>	
Moliya, kredit va investitsiya.....	50
O'zbekistonda iste'mol kreditlari bozorining rivojlanish tendensiyalari	51
<i>Hakimjon Soyibjon o'g'li Nabijonov</i>	
Korxona foydasi va rentabelligi: Nega moliyaviy natijalarning mutlaq o'sishi har doim iqtisodiy samaradorlikning oshishini anglatmaydi	58
<i>Abdulloh Qudratbek o'g'li Turgunov</i>	
O'zbekiston tijorat banklari aktivlari samaradorligining hozirgi holati tahlili	64
<i>Musurmon Avlaqulovich Xolmuradov</i>	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish.....	70
<i>Nasiba Sultanovna Abdurazakova</i>	
Ishlab chiqarish korxonalarini kreditlash amaliyotini takomillashtirishning ilg'or yechimlari.....	81
<i>Shamsiddin Xafizovich Xasanov</i>	
Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi.....	85
Xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining amaldagi holati	86
<i>Jamshid Botirxonovich Zohidov</i>	
Xizmatlar sohasini rivojlantirish va samaradorligini oshirish (Qoraqalpog'iston respublikasi misolida)..	91
<i>Baxadir Genjemuratovich Tleumuratov</i>	

Contents

Digital economy	8
Statistical analysis of the relationship between digital infrastructure and industrial production	9
<i>Orifjon Paradaev</i>	
Economy of the region and industry	14
Transformation of the economy of the Kashkadarya region under conditions of sustainable development.	15
<i>Abdurashid Qodirov, Ramazon Vayskulov</i>	
Improvement of the scientific-methodical basis of statistical assessment of population demographic processes in the republic of Uzbekistan	19
<i>Zarina Rustambekovna</i>	
Priority areas for improving organizational and economic mechanisms for the development of innovation infrastructure in higher education institutions	25
<i>Guzal Mardonova</i>	
Innovation infrastructure services in higher education institutions: Components, functional integration, and development prospects.....	29
<i>Guzal Mardonova</i>	
Small business and private entrepreneurship	33
Efficiency of using digital platforms in small business (the case of Uzbekistan).....	34
<i>Maftuna Kuzieva</i>	
Accounting, economic analysis and audit	38
New approaches and directions for improving deposit attractiveness in Uzbekistan	39
<i>O.B.Ruzimuratov, Sherozbek Keldiyorov</i>	
Analysis of methods for assessing the economic potential of enterprises	44
<i>Ochildi Khatamov, Shukhrat Khaitov</i>	
Finance, credit and investment	50
Development trends of the consumer lending market in Uzbekistan	51
<i>Hakimjon Nabijonov</i>	
Enterprise profit and profitability: Why growth in absolute financial results does not always mean higher economic efficiency	58
<i>Abdullokh Turgunov</i>	
Analysis of the current state of asset efficiency of commercial banks in Uzbekistan	64
<i>Musurmon Kholmuradov</i>	
Improving mechanisms for reducing risks and ensuring financial stability in project financing of investment projects in commercial banks	70
<i>Nasiba Abdurazakova</i>	
Advanced solutions to enhance lending practices for manufacturing enterprises.....	81
<i>Shamsiddin Khasanov</i>	
Service sector and tourism	85
Current state of electronic document management and information systems in service enterprises	86
<i>Jamshid Zohidov</i>	
Development and improvement of the efficiency of the service sector (a case study of the republic of Karakalpakstan).....	91
<i>Bakhadyr Tleumuratov</i>	

Содержание

Цифровая экономика	8
Статистический анализ взаимосвязи между цифровой инфраструктурой и промышленным производством.....	9
<i>Орифжон Чаршамиевич Пардаев</i>	
Экономика региона и отрасли	14
Трансформация экономики Кашкадарьинской области в условиях устойчивого развития	15
<i>Абдурашид Маджидович Кадыров, Рамазон Алишер угли Вайскулов</i>	
Улучшение научно-методической основы статистической оценки демографических процессов населения в республике Узбекистан	19
<i>Зарина Рустамбековна Сирож</i>	
Приоритетные направления совершенствования организационно-экономических механизмов развития инновационной инфраструктуры высших учебных заведений	25
<i>Гузал Мардонова</i>	
Услуги инновационной инфраструктуры высших учебных заведений: Структура, взаимосвязь и перспективы развития.....	29
<i>Гузал Мардонова</i>	
Малый бизнес и частное предпринимательство	33
Эффективность использования цифровых платформ в малом бизнесе (на примере Узбекистана)...	34
<i>Мафтуна Отабек кизи Кузиева</i>	
Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит	38
Новые подходы и направления совершенствования повышения депозитной привлекательности в Узбекистане	39
<i>О.Б.Рузимуратов, Шерозбек Комилжон угли Келдияров</i>	
Анализ методов оценки экономического потенциала предприятий	44
<i>Очилди Курбанович Хатамов, Шухрат Уктам угли Хаитов</i>	
Финансы, кредит и инвестиции.....	50
Тенденции развития рынка потребительского кредитования в Узбекистане	51
<i>Хакимжон Сойибжон угли Набижонов</i>	
Прибыль и рентабельность предприятия: Почему рост абсолютных финансовых результатов не всегда означает повышение экономической эффективности	58
<i>Абдуллох Кудратбек угли Тургунов</i>	
Анализ современного состояния эффективности активов коммерческих банков Узбекистана	64
<i>Мусурмон Авлакулович Холмурадов</i>	
Совершенствование механизмов снижения рисков и обеспечения финансовой стабильности при проектом финансировании инвестиционных проектов в коммерческих банках	70
<i>Насиба Султановна Абдуразакова</i>	
Передовые решения по совершенствованию практики кредитования производственных предприятий.....	81
<i>Шамсиддин Хафизович Хасанов</i>	
Сфера услуг и туризм	85
Современное состояние электронного документооборота и информационных систем на предприятиях сферы услуг	86
<i>Джамшид Батирхонович Зохидов</i>	
Развитие и повышение эффективности сферы услуг (на примере республики Каракалпакстан).....	91
<i>Бахадира Генжемуратовича Глеумуратова</i>	

Raqamli iqtisodiyot
Digital economy
Цифровая экономика

RAQAMLI INFRATUZILMA VA SANOAT ISHLAB CHIQUARISHI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNING STATISTIK TAHLILI

Pardayev Orifjon Charshamiyevich

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ЦИФРОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРОЙ И ПРОМЫШЛЕННЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ

Пардаев Орифжон Чаршамиевич

STATISTICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DIGITAL INFRASTRUCTURE AND INDUSTRIAL PRODUCTION

Pardayev Orifjon Charshamiyevich

Received: July 4, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli infratuzilma va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik statistik hamda ekonometrik usullar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli infratuzilmaning asosiy ko'rsatkichlari, jumladan internet tarmog'i qamrovi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi va raqamli xizmatlarning rivojlanish sur'atlari sanoat ishlab chiqarish hajmiga ta'sir etuvchi omillar sifatida baholangan. Korrelyatsion va regressiya tahlillari yordamida ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik darajasi aniqlanib, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari sanoat tarmoqlarini raqamli transformatsiya qilish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda hududlarning raqamli infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli infratuzilma, sanoat ishlab chiqarishi, statistik tahlil, ekonometrik tahlil, korrelyatsiya, regressiya, raqamli transformatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, iqtisodiy o'sish, sanoat rivojlanishi.

Аннотация. В данной статье проведён статистический и эконометрический анализ взаимосвязи между цифровой инфраструктурой и промышленным производством. В ходе исследования основные показатели цифровой инфраструктуры, включая уровень охвата сетью Интернет, степень использования информационно-коммуникационных технологий и темпы развития цифровых услуг, рассмотрены в качестве факторов, влияющих на объём промышленного производства. На основе корреляционного и регрессионного анализа определена степень взаимосвязи между исследуемыми показателями и обосновано их влияние на экономическую эффективность. Полученные результаты могут быть использованы при разработке научно-практических рекомендаций по цифровой трансформации промышленности, повышению эффективности производства и развитию цифровой инфраструктуры регионов.

Ключевые слова: цифровая инфраструктура, промышленное производство, статистический анализ, эконометрический анализ, корреляция, регрессия, цифровая трансформация, информационно-коммуникационные технологии, экономический рост, промышленное развитие.

Abstract. This article presents a statistical and econometric analysis of the relationship between digital infrastructure and industrial production. The study evaluates key indicators of digital infrastructure, including Internet penetration, the level of information and communication technology (ICT) adoption, and the development of digital services, as factors influencing industrial output. Correlation and regression analyses were employed to determine the strength of the relationship between the selected variables and to assess their impact on economic efficiency. The findings provide a scientific basis for developing practical recommendations aimed at accelerating the digital transformation of industry, improving production efficiency, and enhancing regional digital infrastructure.

Keywords: digital infrastructure, industrial production, statistical analysis, econometric analysis, correlation analysis, regression analysis, digital transformation, information and communication technologies (ICT), economic growth, industrial development.

■ KIRISH

So'nggi yillarda dunyo iqtisodiyotida kuzatilayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari barcha tarmoqlar qatori sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, keng polosali internet tarmoqlarining kengayishi, bulutli texnologiyalar, sun'iy intellekt, buyumlar interneti (IoT), katta ma'lumotlar (Big Data) va sanoatning to'rtinchi inqilobi (Industry 4.0) elementlarining amaliyotga joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlarini tubdan o'zgartirmoqda. Natijada korxonalarda resurslardan foydalanish samaradorligi ortib, ishlab chiqarish xarajatlari qisqarishi, mahsulot sifati yaxshilanishi hamda mehnat unumdorligi oshishi kuzatilmoqda. Shu nuqtai nazardan raqamli infratuzilmani rivojlantirish sanoat tarmoqlarining raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Raqamli infratuzilma iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida axborot almashinuvi, elektron xizmatlar, raqamli platformalar va zamonaviy boshqaruv tizimlarining uzluksiz faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim institutsional hamda texnologik asos hisoblanadi. Uning rivojlanganlik darajasi ishlab chiqarish jarayonlarining avtomatlashtirilishi, logistika tizimlarining optimallashtirilishi, ta'minot zanjirlarining samarali boshqarilishi va innovatsion texnologiyalarning keng qo'llanilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, sanoat korxonalarida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish, real vaqt rejimida monitoring olib borish hamda boshqaruv qarorlarini ilmiy asosda qabul qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyot tarmoqlarini raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, zamonaviy telekommunikatsiya infratuzilmasini kengaytirish, elektron davlat xizmatlarini takomillashtirish hamda sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar sanoat ishlab chiqarishining barqaror o'sishini ta'minlash, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish va xalqaro bozorlarda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli infratuzilmaning rivojlanish darajasi va sanoat ishlab chiqarishining o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni statistik jihatdan baholash dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hududlarda raqamli infratuzilma jadal rivojlangan bo'lsa-da, sanoat ishlab chiqarishining o'sish sur'atlari bir xil emas. Bu esa mazkur ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni statistik usullar asosida chuqur tahlil qilish, ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini baholash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi bog'liqlikni statistik hamda ekonometrik

usullar asosida tahlil qilish, ularning o'zaro ta'sir darajasini aniqlash va sanoat tarmoqlarida raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot natijalari sanoatni raqamli transformatsiya qilish bo'yicha strategik qarorlar qabul qilish, hududiy rivojlanish dasturlarini takomillashtirish hamda raqamli infratuzilmaga investitsiyalar samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli infratuzilmaning iqtisodiy rivojlanish va sanoat ishlab chiqarishiga ta'siri masalalari xorijiy hamda mahalliy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Xususan, raqamli iqtisodiyot nazariyasini rivojlantirishda N. Negroponte, D. Tapscott va K. Schwabning ilmiy ishlari muhim ahamiyat kasb etib, ularda raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etish mehnat unumdorligi, innovatsion faollik va korxonalar raqobatbardoshligini oshirishning asosiy omili sifatida baholangan.

Jahon banki (World Bank), Xalqaro elektraloqa ittifoqi (ITU) hamda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan e'lon qilingan ilmiy hisobotlarda internet qamrovi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasi va raqamli xizmatlarning rivojlanishi sanoat ishlab chiqarishining o'sish sur'atlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi statistik va ekonometrik usullar yordamida asoslab berilgan. Mazkur tadqiqotlarda raqamli infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekistonlik olimlarning ilmiy ishlari hamda iqtisodiyotni raqamlashtirish, sanoatda axborot texnologiyalaridan foydalanish va raqamli transformatsiyani jadallashtirish masalalari yoritilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyatida raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari bilan sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi bog'liqlikni korrelyatsion va regressiya tahlillari asosida kompleks baholash masalasi etarli darajada o'rganilmagan. Shu bois mazkur tadqiqot ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarni statistik tahlil usullari asosida boyitishga hamda mavjud ilmiy bo'shliqni qisman to'ldirishga xizmat qiladi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda raqamli infratuzilma va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun iqtisodiy-statistik hamda ekonometrik tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Raqamli texnologiyalar vazirligi, Jahon banki (World Bank), Xalqaro elektraloqa ittifoqi (ITU) va boshqa xalqaro tashkilotlarning rasmiy statistik ma'lumotlari tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida ma'lumotlarni guruhlash, taqqoslash, dinamik qatorlar tahlili, statistik umumlashtirish va grafik tahlil usullari qo'llanildi.

Raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari hamda sanoat ishlab chiqarishi hajmi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni baholashda korrelyatsion va regressiya tahlili usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar asosida omillar o'rtasidagi bog'liqlik darajasi hamda ularning sanoat ishlab chiqarishiga ta'siri baholanib, ilmiy

xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minlash maqsadida iqtisodiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va tizimli yondashuv usullari kompleks ravishda qo'llanildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Raqamli infratuzilmaning rivojlanish darajasi va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni statistik jihatdan baholash zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunda ishlab chiqarish korxonalarining raqobatbardoshligi nafaqat mavjud ishlab chiqarish quvvatlari yoki investitsiya hajmiga, balki ularning raqamli texnologiyalarni qanchalik samarali qo'llayotganiga ham bevosita bog'liq. Shu sababli tadqiqot davomida raqamli infratuzilmaning asosiy ko'rsatkichlari sifatida internet tarmog'i qamrovi, keng polosali internet abonentlari soni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga yo'naltirilgan investitsiyalar, elektron xizmatlardan foydalanish darajasi hamda korxonalarda raqamli texnologiyalarning joriy etilish ko'lamini tanlab olindi. Natijaviy ko'rsatkich sifatida esa sanoat ishlab chiqarishi hajmi, sanoat mahsulotlarining o'sish sur'ati hamda mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

Statistik ma'lumotlarning dastlabki tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari yuqori bo'lgan hududlarda sanoat ishlab chiqarishi hajmi ham nisbatan yuqori sur'atlarda rivojlanmoqda. Ayniqsa, telekommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanganligi, yuqori tezlikdagi internet tarmoqlarining mavjudligi va korxonalarda raqamli boshqaruv tizimlarining joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qilmoqda. Bunday korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini nazorat qilish, logistika jarayonlarini takomillashtirish hamda resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda.

Tahlillar natijasida raqamli infratuzilmaning sanoat ishlab chiqarishiga ta'siri bir necha yo'nalishda namoyon bo'lishi aniqlandi. Birinchidan, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshiradi. Avtomatlashtirilgan uskunalar, sensorlar va aqlli boshqaruv tizimlari inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi hamda mahsulot ishlab chiqarish tezligini oshiradi. Ikkinchidan, ishlab chiqarishning raqamlashtirilishi energiya va xomashyo resurslaridan samarali foydalanishga imkon yaratadi. Natijada ishlab chiqarish tannarxi pasayadi va korxonaning moliyaviy samaradorligi ortadi. Uchinchidan, raqamli infratuzilma korxonalarga bozor talabini real vaqt rejimida kuzatish, iste'molchilar ehtiyojini tezkor baholash va ishlab chiqarish hajmini mos ravishda rejalashtirish imkonini beradi.

Korrelyatsion tahlil natijalari raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari bilan sanoat ishlab chiqarishi o'rtasida musbat bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, internet qamrovining kengayishi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasining oshishi sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish

hajmining ortishi bilan uyg'un ravishda kuzatiladi. Bu esa raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi muhim omil ekanligini tasdiqlaydi. Korrelyatsiya koeffitsientining yuqori qiymati ushbu ko'rsatkichlar o'rtasida kuchli statistik bog'liqlik mavjudligini ifodalaydi.

Regressiya tahlili natijalari ham raqamli infratuzilmaning sanoat rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Model natijalariga ko'ra, raqamli infratuzilma ko'rsatkichlarining yaxshilanishi sanoat ishlab chiqarishi hajmining oshishiga ijobiy ta'sir etadi. Ayniqsa, keng polosali internet tarmog'i foydalanuvchilari sonining ko'payishi, korxonalarining raqamli platformalardan foydalanish darajasining ortishi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining kengayishi sanoat ishlab chiqarishining o'sish sur'atlarini jadallashtiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Modelning determinatsiya koeffitsienti (R^2) natijaviy ko'rsatkichdagi o'zgarishlarning muhim qismi tanlangan omillar orqali izohlanishini ko'rsatadi, bu esa tuzilgan ekonometrik modelning amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Hududlar kesimidagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilma rivojlangan viloyatlarda sanoat mahsulotlari hajmi, innovatsion faoliyat va investitsiya jozibadorligi nisbatan yuqori darajada shakllangan. Aksincha, telekommunikatsiya infratuzilmasi etarli darajada rivojlanmagan hududlarda ishlab chiqarish samaradorligi pastroq bo'lib, yangi texnologiyalarni joriy etish sur'atlari ham sekinroq kechmoqda. Bu holat hududlar o'rtasidagi raqamli tafovutni qisqartirish sanoatni barqaror rivojlantirishning muhim shartlaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Tahlillar davomida raqamli infratuzilmaning ishlab chiqarish jarayonlariga bilvosita ta'sir etuvchi omillari ham aniqlandi. Jumladan, elektron hujjat aylanishi, raqamli logistika tizimlari, elektron tijorat platformalari, bulutli texnologiyalar va sun'iy intellekt elementlarini ishlab chiqarish boshqaruviga tatbiq etish korxonalarda boshqaruv samaradorligini oshirib, qarorlar qabul qilish jarayonini tezlashtirmoqda. Natijada ishlab chiqarishdagi uzilishlar kamaymoqda, resurslar harakati shaffoflashmoqda va korxonalarining bozor talabiga moslashuvchanligi ortmoqda.

Shuningdek, tahlillar raqamli infratuzilma rivojlanishining ijobiy natijalari bilan bir qatorda ayrim muammolar ham mavjudligini ko'rsatdi. Jumladan, ayrim hududlarda internet sifati va qamrovining etarli emasligi, sanoat korxonalarida malakali IT mutaxassislarining etishmasligi, zamonaviy dasturiy ta'minot va uskunalariga investitsiyalar hajmining cheklanganligi hamda axborot xavfsizligi bilan bog'liq xatarlar raqamli transformatsiya jarayonlarining samaradorligini pasaytiruvchi omillar hisoblanadi. Shu sababli sanoat korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda inson kapitalini rivojlantirish, xodimlarning raqamli kompetensiyalarini oshirish va kiberxavfsizlik tizimlarini takomillashtirish ham dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi bog'liqlikni tavsiflovchi statistik ko'rsatkichlar

Ko'rsatkichlar	Belgilanishi	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	Korrelyatsiya koeffitsienti (r)	Bog'liqlik darajasi
Internet qamrovi (%)	X ₁	87,4	6,8	0,89	Juda kuchli musbat
Keng polosali internet abonentlari (1000 kishiga)	X ₂	312	41	0,84	Kuchli musbat
AKTga investitsiyalar (mlrd so'm)	X ₃	845	132	0,91	Juda kuchli musbat
Korxonalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish (%)	X ₄	68,5	8,2	0,87	Kuchli musbat
Elektron davlat xizmatlaridan foydalanish (%)	X ₅	73,8	7,6	0,79	Kuchli musbat
Sanoat ishlab chiqarishi indeksi (%)	Y	108,6	5,1	—	Natijaviy ko'rsatkich

Jadval ma'lumotlari raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari bilan sanoat ishlab chiqarishi o'rtasida ijobiy statistik bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Eng yuqori korrelyatsiya AKTga investitsiyalar ($r = 0,91$) hamda internet qamrovi ($r = 0,89$) ko'rsatkichlarida kuzatilmoqda. Bu raqamli infratuzilmaga yo'naltirilayotgan investitsiyalar sanoat ishlab chiqarishining o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Shuningdek, korxonalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi bilan sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi 0,87 ga teng korrelyatsiya koeffitsienti ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi. Elektron davlat xizmatlaridan foydalanish darajasi ham sanoat rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, uning bog'liqlik darajasi boshqa omillarga nisbatan biroz pastroq ($r = 0,79$) ekanligi kuzatiladi.

Mazkur natijalar raqamli infratuzilmani rivojlantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga investitsiyalarni ko'paytirish hamda sanoat korxonalarida raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish mamlakat sanoat ishlab chiqarishining barqaror o'sishini ta'minlashda muhim strategik yo'nalishlardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Olib borilgan statistik tahlillar natijalari raqamli infratuzilma va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasida barqaror hamda ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Raqamli infratuzilmaning rivojlanishi sanoat korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, resurslardan oqilona foydalanish va mahsulot raqobatbardoshligini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois davlat tomonidan telekommunikatsiya infratuzilmasini yanada rivojlantirish, yuqori tezlikdagi internet qamrovini kengaytirish, sanoat korxonalarining raqamli transformatsiyasini qo'llab-quvvatlash hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga investitsiyalarni

rag'batlantirish sanoat ishlab chiqarishining barqaror o'sishini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Mazkur tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar nafaqat axborot-kommunikatsiya tarmog'ining rivojlanishiga, balki sanoat korxonalarining ishlab chiqarish salohiyati, eksport imkoniyatlari, mehnat unumdorligi va umumiy iqtisodiy samaradorligining oshishiga ham xizmat qiladi. Shu sababli raqamli infratuzilmani rivojlantirish va sanoatni raqamli transformatsiya qilish bo'yicha kompleks davlat siyosatini amalga oshirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishini ta'minlashda muhim strategik omil hisoblanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari raqamli infratuzilma va sanoat ishlab chiqarishi o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli hamda ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, yuqori tezlikdagi internet tarmoqlarining kengayishi, raqamli xizmatlar ko'lamining ortishi va sanoat korxonalarida zamonaviy raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ishlab chiqarish hajmining oshishi, mehnat unumdorligining ortishi va ishlab chiqarish xarajatlarining kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa raqamli infratuzilmani rivojlantirish sanoat tarmoqlarining barqaror o'sishini ta'minlovchi strategik omillardan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Statistik va ekonometrik tahlillar natijasida raqamli infratuzilma ko'rsatkichlarining yaxshilanishi sanoat ishlab chiqarishining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir etishi aniqlandi. Korrelyatsion va regressiya tahlillari orqali olingan natijalar raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga keng joriy etish korxonalarining innovatsion salohiyatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish hamda mahsulotlarning xalqaro bozordagi

¹ Muallif tomonidan statistik tahlil metodologiyasi asosida namunaviy hisob-kitoblar asosida tuzildi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, hududlar kesimida raqamli infratuzilmaning rivojlanish darajasidagi tafovutlar sanoat ishlab chiqarishining o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Tadqiqot davomida ayrim tizimli muammolar ham aniqlandi. Xususan, ayrim hududlarda telekommunikatsiya infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmaganligi, sanoat korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun zarur investitsiyalar hajmining cheklanganligi, malakali IT mutaxassislari etishmasligi hamda axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolar raqamli transformatsiya jarayonlarining samaradorligini pasaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish davlat organlari, ilmiy muassasalar va xususiy sektorning o'zaro hamkorligini kuchaytirishni talab etadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, sanoat ishlab chiqarishini yanada rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmaga investitsiyalar hajmini oshirish, yuqori tezlikdagi internet tarmoqlarini hududlar bo'yicha kengaytirish, sanoat korxonalarida Industry 4.0 texnologiyalarini joriy etishni jadallashtirish, korxonalarning raqamli transformatsiya dasturlarini qo'llab-quvvatlash hamda xodimlarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarishda sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar va buyumlar interneti (IoT) echimlaridan keng foydalanish sanoat samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli infratuzilmani izchil rivojlantirish va uning sanoat tarmoqlariga integratsiyasini kuchaytirish iqtisodiyotning tarkibiy modernizatsiyasini jadallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsion rivojlanishni ta'minlash hamda mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishini qo'llab-quvvatlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va sanoat siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishda, shuningdek, ushbu yo'nalishdagi keyingi ilmiy izlanishlarni olib borishda nazariy va amaliy manba sifatida foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

[1]. Ruzmetov B., Baxtiyarov Sh. Mintaqani barqaror rivojlanish maqsadlari asosida kompleks rivojlantirish ustuvor yo'nalishlari. "O'zbekistonda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari" Xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy anjumani, - Buxoro: BuxDU, 14-15-aprel. 2025-yil

[2]. Abdullayev I. S., Mullabayev B.B. (2023). Necessity and importance of regional policy in sustainable development of regions of the country. International journal of research in Commerce, IT, Engineering and Social Sciences ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 17(04), 16–21.

[3]. Xudayberganov D.T. Оценка лояльности потребителей бренда и ее влияние на прибыль

бизнеса. (2026). Журнал «Маркетинг», 1. <https://marketingjournal.uz/index.php/mj/article/view/743>

[4]. Raximov A.N. (2024). Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat tarmoqlarini rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 43–48. Retrieved from <https://sjii.es/index.php/journal/article/view/68>

[5]. Абдуллаев И., Кузибоев Б., Аллаяров С. Концептуальные аспекты регионального экономического прогнозирования. Журнал "Актуальные научные исследования в современном мире". №40. Стр. 144-146. 2018 год.

[6]. Raximov A. N. (2024). Sanoat tarmoqlarining milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'milashdagi roli va rivojlantirish siyosati. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 150–156. Retrieved from <https://www.sjii.es/index.php/journal/article/view/83>

[7]. Achilova F.K. Digitization of housing and communal services management in rural areas. Журнал «Экономика и предпринимательство», Россия, № 3 (140) 2022 год, (Vol. 16 Nom. 3). Стр. 476-483

[8]. Achilova F.K. Prospects for econometric modeling and forecasting of service sector development processes in the region. // Журнал «Экономика и предпринимательство», Российская Федерация, №2 (187), Volume 20, Number 2, Март, 2026 г. Стр. 644-652

[9]. Achilova F.K. Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda xizmatlar sohasini takomillashtirish strategiyasi va dasturlari. // "O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi" jurnali, Toshkent, 4-son, 2026-yil, 57-61 b.

[10]. Achilova F.K. Mintaqaviy xizmat ko'rsatish infratuzilmasini rivojlantirishda boshqaruvning samarali mexanizmlari. // "Agro Ilm" jurnali, Toshkent, 1[121]-son, fevral, 2026-yil, 175-176 b.

[11]. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasining Qashqadaryo viloyatida xizmatlar sohasining asosiy ko'rsatkichlari hisoboti, 2025-yil, yanvar.

[12]. Bajgar, M., Calligaris, S., Calvino, F., Criscuolo, C., & Timmis, J. (2019). *Bits and Bolts: The Digital Transformation and Manufacturing*. OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2019/01. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/c917d518-en>

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Pardayev Orifjon Charshamiyevich, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi / Пардаев Орифжон Чаршамиевич, Независимый исследователь, Ургенчский государственный университет имени Абу Райхана Беруни / Pardayev Orifjon Charshamiyevich, Independent Researcher, Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni

E-mail: achilovaf@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8358-5416

Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
Economy of the region and industry
Экономика региона и отрасли

BARQAROR RIVOJLANISH SHAROITIDA QASHQADARYO VILOYATI IQTISODIYOTINING TRANSFORMATSIYASI

Qodirov Abdurashid Madjidovich, Vayskulov Ramazon Alisher o'g'li

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Кадыров Абдурашид Маджидович, Вайскулов Рамазон Алишер угли

TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF THE KASHKADARYA REGION UNDER CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abdurashid Madjidovich Qodirov, Ramazon Alisher o'g'li Vayskulov

Received: July 3, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining barqaror rivojlanish sharoitidagi transformatsiya jarayonlari tahlil qilingan. Hudud iqtisodiyotining tarkibiy o'zgarishlari, raqamli transformatsiya va investitsion faollikning ta'siri ilmiy asosda o'rganilgan. Shuningdek, viloyat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy transformatsiya, barqaror rivojlanish, Qashqadaryo viloyati, raqamli iqtisodiyot, investitsiyalar, diversifikatsiya, yashil iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, sanoat rivojlanishi, eksport salohiyati.

Аннотация: В данной статье анализируются процессы трансформации экономики Кашкадарьинской области в условиях устойчивого развития. Научно исследованы структурные изменения экономики региона, влияние цифровой трансформации и инвестиционной активности. Также разработаны предложения по диверсификации экономики и повышению конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: экономическая трансформация, устойчивое развитие, Кашкадарьинская область, цифровая экономика, инвестиции, диверсификация, зеленая экономика, конкурентоспособность, промышленное развитие, экспортный потенциал.

Annotation: This article analyzes the transformation processes of the economy of the Kashkadarya region under conditions of sustainable development. Structural changes in the regional economy, the impact of digital transformation and investment activity are scientifically studied. The paper also provides recommendations for diversifying the economy and increasing regional competitiveness.

Key words. economic transformation, sustainable development, Kashkadarya region, digital economy, investment, diversification, green economy, competitiveness, industrial development, export potential.

■ KIRISH

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o'zgarishlar, raqamli transformatsiya, ekologik muammolarning kuchayishi hamda global iqtisodiy beqarorlik sharoitida barqaror rivojlanishni ta'minlash har bir mamlakat va hudud oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan iqtisodiyotni transformatsiya qilish, ya'ni uning tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda resurslardan oqilona foydalanish hududlarning uzoq muddatli

raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

So'ngi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar hududlarni kompleks rivojlantirish, investitsion jozibadorlikni oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini diversifikatsiya qilish va xizmatlar sohasini kengaytirishga qaratilgan. Bu borada Qashqadaryo viloyati o'zining tabiiy resurslari, sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasi salohiyati bilan respublika iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Viloyatning iqtisodiy imkoniyatlari yuqoriligi hamda mavjud imkoniyatlardan unumli foydalanish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 13-

martdagi “Qashqadaryo viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada jadallashtirish” to’g’risidagi PQ-96-sonli Qarori qabul qilingan. Mazkur qarorda yalpi hududiy mahsulot hajmini 8,2 % ga, sanoat ishlab chiqarish hajmini — 8,6 % ga, bozor xizmatlari hajmini — 15,9 % ga, qishloq xo’jaligi mahsulotlari etishtirish hajmini — 5,8 % ga va qurilish sohasini esa 13,2 % ga o’sishini ta’minlash[1] kabi vazifalar belgilanganligi mintaqada tarkibiy o’zgarishlar sodir bo’lishini belgilab beradi. Biroq hudud iqtisodiyotining ayrim tarmoqlarga yuqori darajada bog’liqligi, innovatsion faollikning etarli emasligi hamda hududlararo iqtisodiy rivojlanishdagi tafovutlar iqtisodiy transformatsiya jarayonlarini yanada jadallashtirishni taqozo etib, bu yo’nalishda ilmiy tadqiqot ishlari olib borilishini ham dolzarb yo’nalishlardan biri sifatida e’tirof etish mumkinligini belgilaydi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

So’ngi yillarda hududlarda barqaror rivojlanish hamda hududiy iqtisodiyot transformatsiyasi bilan bog’liq tadqiqot ishlari o’ziga xos ustuvorlikka ega bo’lmoqda.

F.Mkann zamonaviy hududiy rivojlanish siyosatida iqtisodiy o’sishni ta’minlash bilan bir qatorda ekologik barqarorlik, ijtimoiy inklyuzivlik va hududlar o’rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga qaratilgan kompleks yondashuv zarurligini asoslab, hududlarning transformatsiyasi mahalliy imkoniyatlar va institutsional salohiyatni rivojlantirish orqali amalga oshirilishi kerakligini ta’kidlaydi[2].

A.Tatarkinning fikricha, hududlarning barqaror rivojlanishi ularning o’zini o’zi rivojlantirish salohiyatiga bog’liq. Olim hudud iqtisodiyotining transformatsiyasi mahalliy resurslardan samarali foydalanish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va institutsional boshqaruvni takomillashtirish orqali amalga oshirilishini ta’kidlagan holda, hududlar iqtisodiy o’sishning passiv obyekti emas, balki o’z rivojlanish strategiyasini mustaqil shakllantira oladigan faol ijtimoiy-iqtisodiy tizimdir degan xulosa beradi[3].

Rossiyalik yana bir olim M.Mixaylichenko hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda makon (fazoviy) omilning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi. Muallif hududlar o’rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, ishlab chiqarish kuchlarini oqilona joylashtirish va hududlararo iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash mamlakatning barqaror rivojlanishini ta’minlashning asosiy shartlaridan biri ekanligini ta’kidlaydi. Shuningdek, hududlarning raqobatbardoshligini oshirish uchun ularning tabiiy, iqtisodiy va inson resurslaridan kompleks foydalanish hamda hududiy rivojlanishni strategik rejalashtirish zarurligi qayd etiladi. Ushbu yondashuv hudud iqtisodiyotining transformatsiyasi iqtisodiy o’sish bilan bir qatorda ijtimoiy va institutsional o’zgarishlarni ham qamrab oladigan murakkab jarayon ekanligini ilmiy asoslab beradi [4].

A.Sodiqov va N.Nazarovning fikriga ko’ra barqaror rivojlanish maqsadlari va strategiyalarini aniqlashda barqaror rivojlanish jarayonini mintaqadagi barcha sohalar rivojlanishida maqbul yo’llarni ishlab chiqish hamda ularning izchilligini ta’minlash zarurati

tug’iladi. Shu bilan birga, ular hududlarning raqobatbardoshligini oshirish uchun mavjud resurslardan samarali foydalanish, innovatsiyalarni joriy etish va institutsional islohotlarni kuchaytirish zarurligini ta’kidlab o’tadilar[5].

Barqaror rivojlanish konsepsiyasida ekologik omillar ham alohida o’rin tutadi. I.Xotamov va Y.Najmiddinov past uglerodli iqtisodiyot tamoyillarini rivojlantirish orqali iqtisodiy o’sish va ekologik barqarorlik o’rtasidagi muvozanatni ta’minlash mumkinligini ko’rsatadilar. Ularning fikricha, energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish hududlar transformatsiyasining muhim yo’nalishlaridan biridir[6].

Ahmedov va Tursunova esa hududiy islohotlar aholining farovonligi va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi o’rni baholab, hududlarning ichki salohiyatidan samarali foydalanish iqtisodiy transformatsiyaning muhim sharti ekanligini ilmiy asoslab berishgan[7].

Qashqadaryo viloyati misolida olib borilgan tadqiqotlarda Fayzullayev va Abdiholiqova viloyat sanoat tarmoqlarining rivojlanish istiqbollarini tahlil qilib, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, kichik sanoat zonalarini rivojlantirish hamda investitsion muhitni yaxshilash hudud iqtisodiyotining transformatsiyasiga xizmat qilishini ko’rsatgan[8].

Mavjud ilmiy ishlarda hududiy barqaror rivojlanishning nazariy va uslubiy jihatlarini keng yoritilgan bo’lsa-da, aynan Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining barqaror rivojlanish sharoitidagi kompleks transformatsiyasi, uning tarkibiy o’zgarishlari va istiqbolli rivojlanish yo’nalishlari etarli darajada tadqiq etilmagan. Mazkur maqola ana shu ilmiy bo’shliqni qisman to’ldirishga qaratilgan.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada tahlil va sintez, qiyosiy, SWOT tahlil, statistik usullar, tizimli yondashuv kabi usullardan foydalanildi. Tadqiqot manbalari sifatida O’zbekiston Respublikasi milliy statistika qo’mitasi ma’lumotlari qo’llanildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Qashqadaryo viloyati tabiiy resurslarga boy hudud bo’lib, neft-gaz sanoati, qishloq xo’jaligi, qurilish materiallari ishlab chiqarish va qayta ishlash tarmoqlari iqtisodiyotning asosiy yo’nalishlarini tashkil etadi. 2025-yilda Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotida barqaror o’sish tendensiyasi kuzatildi. 2026-yil 1-yanvar holatiga viloyatning doimiy aholisi 3 716 949 kishini tashkil etgan bo’lsa, yalpi hududiy mahsulot hajmi o’tgan yilga nisbatan 6,8 %ga oshgan. Shuningdek, sanoat ishlab chiqarishi 7,2 %ga, qurilish ishlari hajmi 10,8 %ga, chakana savdo tovar aylanmasi 8,6 %ga, bozor xizmatlari hajmi esa 13,6 %ga o’sdi.

Qishloq, o’rmon va baliqchilik xo’jaligida 4,3 %lik o’sish qayd etildi, bu esa hudud iqtisodiyotining tarmoqlar bo’yicha muvozanatli rivojlanayotganini ko’rsatadi. Tashqi savdo aylanmasi 0,3 %ga oshgan bo’lsa-da, eksport hajmining 0,9 %ga kamayishi va importning 1,1 %ga ortishi eksport salohiyatini yanada kuchaytirish hamda yuqori qo’shilgan qiymatga ega

mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish zarurligini ko'rsatadi[9]. 2026-yil 1-yanvar holatiga viloyatda 30 424 ta korxona va tashkilot faoliyat yuritayotgani tadbirkorlik muhitining rivojlanib borayotganini ifodalaydi.

Mazkur ko'rsatkichlar Qashqadaryo viloyatida amalga oshirilayotgan iqtisodiy transformatsiya jarayonlari ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va tadbirkorlik faolligining ortishi orqali hududning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qilayotganini ko'rsatadi. Biroq iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarga yuqori darajada ixtisoslashgani hududning tashqi iqtisodiy omillarga ta'sirchanligini oshiradi. Shu sababli hudud iqtisodiyotini transformatsiya qilishda sanoatni diversifikatsiya qilish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda xizmatlar sektorining ulushini oshirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Hudud iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida raqamli transformatsiya alohida ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarni davlat boshqaruvi, sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasiga keng joriy etish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, mehnat unumdorligini oshiradi hamda boshqaruv samaradorligini yaxshilaydi. Shu bilan birga, elektron

davlat xizmatlari va raqamli platformalarning rivojlanishi tadbirkorlik subyektlari uchun qulay institutsional muhitni shakllantiradi.

Hudud iqtisodiyotining transformatsiyasini baholashda yalpi hududiy mahsulot hajmi, sanoat ishlab chiqarishi, investitsiyalar, eksport, bandlik, mehnat unumdorligi, innovatsion faoliyat va ekologik ko'rsatkichlar tizimidan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq. Mazkur ko'rsatkichlarning dinamik tahlili transformatsiya jarayonining natijadorligini aniqlash hamda istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi.

Umuman olganda, Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining transformatsiyasi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ustuvorliklarning o'zaro uyg'unligini ta'minlashga asoslanishi zarur. Innovatsiyalarni rivojlantirish, investitsiya faolligini oshirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, raqamli iqtisodiyotni keng joriy etish hamda yashil iqtisodiyot tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish hududning uzoq muddatli raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishining asosiy omillari hisoblanadi.

Viloyatning barqaror iqtisodiy rivojlanishi sharoitida aniq ma'lumotlarni 1-jadvalda keltirilgan SWOT tahlil asosida aniq ko'rishimiz mumkin.

1-jadval

Transformatsiyalashayotgan iqtisodiyot sharoitda Qashqadaryo viloyatiining SWOT tahlili

Kuchli tomonlari (S):	Zaif tomonlari (W):
- Viloyat tabiiy resurslarga (tabiiy gaz, neft, mineral xomashyo, qurilish materiallari va er resurslari) boy bo'lib, iqtisodiy transformatsiya uchun mustahkam resurs bazasiga ega. - Sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasini parallel rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy salohiyat mavjud. - Yirik energetika va sanoat korxonalari hudud iqtisodiyotining transformatsiyasiga tayanch bo'lib xizmat qiladi. - Geografik joylashuv va rivojlanayotgan transport infratuzilmasi ichki va tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish imkonini beradi.	- Iqtisodiyot tarkibida xomashyo qazib olish tarmoqlarining ulushi yuqori bo'lib, yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi ishlab chiqarish etarli darajada rivojlanmagan. - Raqamli texnologiyalar va innovatsion ishlab chiqarishning joriy etilish darajasi ayrim tarmoqlarda pastligicha qolmoqda. - Transport-logistika infratuzilmasining ayrim hududlarda rivojlanmaganligi investitsiya va eksport imkoniyatlarini cheklaydi. - Malakali muhandislik va IT yo'nalishidagi kadrlar etishmovchiligi innovatsion rivojlanish sur'atlarini sekinlashtirmoqda.
Imkoniyatlar (O):	Xavf-xatarlar (T):
- Sanoatni diversifikatsiya qilish va yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi ishlab chiqarishlarni rivojlantirish - Raqamli iqtisodiyot, "yashil iqtisodiyot" va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish. - Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, eksport salohiyatini kengaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish. - Turizm, logistika va xizmatlar sektorini rivojlantirish orqali hudud iqtisodiyotining tarkibini diversifikatsiya qilish..	- Jahon bozorlarida energiya resurslari narxlarining o'zgaruvchanligi hudud iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. - Iqlim o'zgarishi va suv resurslari tanqisligi qishloq xo'jaligi hamda oziq-ovqat xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. - Global iqtisodiy inqirozlar va geosiyosiy beqarorlik investitsion faollikning pasayishiga olib kelishi mumkin. - Atrof-muhitga antropogen bosimning ortishi barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishni murakkablashtirishi mumkin.

SWOT tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo viloyati iqtisodiy transformatsiyasining asosiy ustunligi tabiiy resurslar salohiyati, sanoat bazasi va qishloq xo'jaligi imkoniyatlarining yuqoriligidadir. Biroq iqtisodiyotning xomashyo yo'nalishiga nisbatan yuqori darajada ixtisoslashgani, innovatsion faoliyatning etarli emasligi hamda logistika va raqamli

infratuzilmadagi ayrim muammolar hududning barqaror rivojlanish sur'atlarini cheklamoqda. Shu bilan birga, sanoatni diversifikatsiya qilish, "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini joriy etish, raqamli transformatsiyani jadallashtirish va investitsion jozibadorlikni oshirish orqali viloyat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini sezilarli darajada kuchaytirish mumkin. Mazkur

yoʻnalishlarda kompleks islohotlarni amalga oshirish Qashqadaryo viloyatining uzoq muddatli barqaror iqtisodiy oʻsishini taʼminlashning muhim omili hisoblanadi

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari Qashqadaryo viloyatida iqtisodiy transformatsiya jarayonlari barqaror rivojlanishning muhim omili ekanini koʻrsatdi. Viloyatning tabiiy resurslarga boyligi, sanoat va qishloq xoʻjaligi salohiyati uning iqtisodiy oʻsishi uchun asos boʻlsa-da, iqtisodiyotning xomashyo yoʻnalishiga bogʻliqligi, innovatsion rivojlanish va raqamli infratuzilmaning etarli emasligi transformatsiya jarayonlarini cheklamoqda. Shu sababli hududni diversifikatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va investitsiyalarni jalb qilish muhim ahamiyat kasb etishini inobatga olgan holda quyidagi takliflarni bildiramiz:

– Hudud iqtisodiyotini xomashyo yoki yarimtayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish yoʻnalishidan yuqori qoʻshilgan qiymatli ishlab chiqarishga bosqichma-bosqich oʻtkazish.

– Sanoat va xizmatlar kabi yuqori texnologiyalar talab etadigan sohalarida raqamli texnologiyalar hamda innovatsion boshqaruvni keng joriy etish va ularni qoʻllab-quvvatlash.

– Mahalliy darajada va xalqaro darajada eksportni diversifikatsiya qilish va hudud boʻylab logistika infratuzilmasini takomillashtirish.

– “Yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish va energiya tejankor texnologiyalarni iqtisodiyotning barcha sohalarida keng qoʻllash.

Mazkur yoʻnalishlarning izchil amalga oshirilishi Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining tarkibiy jihatdan yangilanishiga, uning raqobatbardoshligi va barqaror oʻsish surʼatlarini taʼminlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Qashqadaryo viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada jadallashtirish toʻgʻrisida”gi PQ-96 son Qarori 13.03.2026-yil Manba: <https://lex.uz/docs/-8087560>

2. McCann P. How have place-based policies evolved to date and what are they for now //Background paper for the OECD-EC High-Level Expert Workshop Series on ‘Place-Based Policies for the Future’, Workshop. – 2023. – T. 1. – C. 14.

3. Tatarkin A. I. Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia’s federal development //Экономика региона. 2013. Выпуск 4. – 2013. – №. 4. – C. 9-26

4. Михайличенко М. Ю. Трансформация парадигмы сбалансированного пространственного развития региона: отечественный и зарубежный опыт //Экономика. Информатика. – 2023. – Т. 50. – №. 4. – С. 768-780.

5. Sadigov A., Nazarov N. Improving the Methodology for Developing a Strategy for Sustainable Development of Regions // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – Vol. 11, № 5. – P. 184–195

6. Khotamov I., Najmiddinov Y. Specific Features of Low-Carbon Development in the Economy of Uzbekistan //Economics and Innovative Technologies. – 2023. – T. 11. – №. 3. – C. 253-261.

7. Ahmedov A., Tursunova D. Reforms in the Regions Are the Main Driver of Sustainable Development // International Journal of Economics, Finance and Sustainable Development. – 2024. – Vol. 6, No. 7. 383–393 p

8. Fayzullayev M., Abdiholiqova G. Promising Directions for the Development of Industrial Sectors in Kashkadarya Region // ACTA NUUZ. – 2025. – Vol. 3, No. 3.2.1. – P. 348–350

9. www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi milliy statistika qo'mitasi rasmiy sayti

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Qodirov Abdurashid Madjidovich Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi «Oʻzbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari» ilmiy tadqiqot Markazi sektor mudiri i.f.d., professor / Кадыров Абдурашид Маджидович заведующий сектором Научно-исследовательского центра «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при Ташкентском государственном экономическом университете, доктор экономических наук, профессор. / Abdurashid Madjidovich Kodirov Head of Sector, Research Center "Scientific Foundations and Problems of the Development of Uzbekistan's Economy" under the Tashkent State University of Economics, Doctor of Economic Sciences, Professor.

E-mail: kadirovabdurashid.55@gmail.com

ORCID: 0009-0009-7186-3309

2. Vayskulov Ramazon Alisher oʻgʻli Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti / Вайскулов Рамазон Алишер угли базовый докторант Каршинского государственного университета / Ramazon Alisher oʻgʻli Vayskulov Basic Doctoral Student, Karshi State University.

E-mail: romazonvays@gmail.com

ORCID: 0009-0005-7925-9633

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI DEMOGRAFIK JARAYONLARINI STATISTIK BAHOLASHNI ILMIY-USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Siroj Zarina Rustambekovna

УЛУЧШЕНИЕ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ОСНОВЫ СТАТИСТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Сирож Зарина Рустамбековна

IMPROVEMENT OF THE SCIENTIFIC-METHODICAL BASIS OF STATISTICAL ASSESSMENT OF POPULATION DEMOGRAPHIC PROCESSES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Siroj Zarina Rustambekovna

Received: July 2, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida aholi demografik jarayonlarini statistik baholashning ilmiy-uslubiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tug‘ilish, o‘lim, nikoh va migratsiya ko‘rsatkichlarining o‘zgarish dinamikasi, ularning iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liqligi o‘rganildi. Demografik jarayonlarni baholashda statistik, iqtisodiy va ekonometrik usullardan foydalanildi. Tadqiqot natijalari demografik jarayonlarni boshqarish va uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: demografik jarayonlar, aholi soni, tug‘ilish, o‘lim, statistik tahlil, iqtisodiy rivojlanish, prognozlash, demografik siyosat.

Аннотация: В статье рассматриваются научно-методические основы статистической оценки демографических процессов в Республике Узбекистан. Проанализированы основные демографические показатели, включая рождаемость, смертность, брачность и миграцию, а также их взаимосвязь с социально-экономическим развитием. Использование статистических и эконометрических методов позволило выявить ключевые тенденции и факторы, влияющие на демографическую динамику. Полученные результаты могут быть использованы при разработке государственной демографической политики и стратегических программ развития.

Ключевые слова: демографические процессы, население, рождаемость, смертность, статистический анализ, демографическая политика, социально-экономическое развитие.

Abstract: This article examines the methodological foundations of statistical assessment of demographic processes in the Republic of Uzbekistan. The study analyzes key demographic indicators such as fertility, mortality, marriage, and migration, as well as their relationship with socio-economic development. Statistical and econometric methods are applied to identify major trends and patterns in demographic dynamics. The findings contribute to improving demographic policy formulation and enhancing long-term socio-economic planning.

Keywords: demographic processes, population, fertility, mortality, statistical analysis, demographic policy, socio-economic development.

■ KIRISH

Aholi demografik jarayonlarini chuqur va tizimli o‘rganish zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Demografik ko‘rsatkichlar – tug‘ilish, o‘lim, nikoh, ajralish,

migratsiya hamda aholi tarkibidagi yosh va jinsiy nisbatlar – mamlakatning ijtimoiy barqarorligi, mehnat resurslari salohiyati va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish strategiyasini belgilovchi asosiy omillar sirasiga kiradi. Shu bois, ushbu jarayonlarni chuqur

statistik tahlil qilish va ilmiy asoslangan baholash usullarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb ilmiy vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar demografik jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Aholi sonining o'sishi, yosh tarkibidagi o'zgarishlar, urbanizatsiya jarayonlarining faollashuvi, migratsiya oqimlarining kuchayishi hamda oilaviy institutdagi transformatsiyalar mamlakatning demografik tuzilmasini tubdan o'zgartirmoqda. Bunday sharoitda mavjud statistik yondashuvlar orqali demografik jarayonlarni baholash ko'pincha etarli bo'lmay, yanada chuqurroq, ilmiy asoslangan va kompleks metodologiyaga ehtiyoj tug'ilmoqda.

Aholi demografik jarayonlarini statistik baholashning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish zarurati, avvalo, ma'lumotlar sifati va ularning tahlil usullariga bog'liq. An'anaviy statistik ko'rsatkichlar bilan bir qatorda zamonaviy ekonometrik modellardan, regressiya tahlilidan, vaqt qatorlari usullaridan va prognozlash metodlaridan foydalanish demografik jarayonlarning ichki qonuniyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu esa aholi o'sishi, tug'ilish va o'lim darajalari, migratsiya oqimlari kabi jarayonlarni aniq baholash hamda ularning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini oldindan ko'rish imkonini yaratadi.

Shuningdek, demografik jarayonlarni tahlil qilishda hududiy tafvutlarni inobatga olish alohida ahamiyatga ega. O'zbekiston hududlari o'rtasida demografik ko'rsatkichlar sezilarli darajada farqlanadi, bu esa hududiy rivojlanish siyosatini ishlab chiqishda differensial yondashuvni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy asoslangan statistik tahlil va modellash usullarini qo'llash orqali demografik siyosatning samaradorligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Aholi demografik jarayonlarini statistik jihatdan o'rganish masalasi iqtisodiyot, sotsiologiya va demografiya fanlarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda mazkur masala bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar aholining tabiiy harakati, migratsiya jarayonlari hamda ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan o'zaro bog'liqligini chuqur tahlil qilishga qaratilgan.

Yevropa va Osiyo mamlakatlari misolida olib borilgan tadqiqotlarda demografik jarayonlarning iqtisodiy omillarga sezgirliги alohida ta'kidlanadi. Masalan, Lee va Mason (2011) aholining yosh tarkibi va iqtisodiy yuklama o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilib, demografik dividend konsepsiyasini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, aholining mehnatga layoqatli qatlami yuqori bo'lgan davrda iqtisodiy o'sish tezlashadi, ammo bu jarayon samarali siyosat bilan qo'llab-quvvatlanmasa, kutilgan natijalar bermasligi mumkin[1].

A. J. Coale va P. Demeny tomonidan ishlab chiqilgan demografik o'sish va hayot jadvallari (life tables) konsepsiyasi demografik statistikaning metodologik asosini tashkil etadi. Ularning tadqiqotlarida yosh-jins tarkibini hisobga olgan holda

o'lim va tug'ilish jarayonlarini standartlashtirish usullari taklif etilgan bo'lib, bu yondashuv bugungi kunda ham demografik tahlilning klassik asosi sifatida qo'llaniladi[2].

D. S. Preston, P. Heuveline va M. Guillot o'zlarining "Demography: Measuring and Modeling Population Processes" asarida demografik jarayonlarni statistik modellash masalalariga alohida e'tibor qaratadi. Mualliflar tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlarini aniqlashda kohort va period yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilib, noto'liq statistik ma'lumotlar sharoitida baholash usullarini taklif etgan[3].

W. Lutz, S. K. C. KC va J. Goldstein demografik prognozlash bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida kohort-komponent usulini yanada rivojlantirib, aholi tarkibidagi ta'lim darajasi omilini prognoz modellariga kiritish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ushbu yondashuv demografik jarayonlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilish imkonini beradi[4].

Bongaarts tug'ilish darajasini statistik o'rganishda yaqin determinantlar (proximate determinants) modelini ishlab chiqqan. Mazkur model tug'ilish jarayoniga bevosita ta'sir etuvchi omillarni (nikoh, kontratsepsiya, tug'ruq oralig'i) statistik jihatdan ajratib ko'rsatish orqali demografik tahlilning aniqligini oshiradi[5].

United Nations Population Division (BMT Aholishunoslik bo'limi) tomonidan tayyorlangan metodologik qo'llanmalar va "World Population Prospects" hisobotlari global demografik jarayonlarni qiyosiy statistik tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi. Ushbu tadqiqotlarda ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash uchun yagona standartlar, indikatorlar va prognozlash ssenariylari taklif etilgan[6].

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda demografik jarayonlarni statistik o'rganish asosan O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq holda yoritilgan. Jumladan, Q. Abdurahmonov o'z tadqiqotlarida aholi takror barpo bo'lish jarayonlarini mehnat bozori va bandlik ko'rsatkichlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilib, demografik yuklama koeffitsiyentining iqtisodiy ahamiyatini statistik usullar asosida ochib bergan[7].

Shuningdek, R. Alimuhamedov demografik statistika bo'yicha olib borgan ilmiy ishlarida tug'ilish va o'lim jarayonlarining hududiy tafvutlarini o'rganib, ularni baholashda nisbiy ko'rsatkichlar, indekslar va dinamik qatorlar tahlilining ahamiyatini asoslab bergan. Muallif O'zbekiston sharoitida demografik jarayonlarni baholashda rasmiy statistik ma'lumotlar bilan tanlanma kuzatuvlarni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi[8].

Bundan tashqari, A. S. Sodiqovning ilmiy ishlari aholi soni va tarkibidagi o'zgarishlarni uzoq muddatli prognozlash masalalariga bag'ishlangan bo'lib, unda kohort-komponent usulining milliy statistika amaliyotida qo'llanish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Ushbu yondashuv hududlar kesimida demografik siyosatni rejalashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi[9].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aholi demografik jarayonlarini o'rganish ko'p tarmoqli va kompleks yondashuvni talab etadi.

Xorijiy va mahalliy tadqiqotlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, samarali demografik siyosatni shakllantirish uchun statistik kuzatuvlarni takomillashtirish, ilg'or iqtisodiy modellarni joriy etish va ilmiy asoslangan prognozlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda aholi demografik jarayonlarini statistik o'rganish rasmiy statistik ma'lumotlar asosida amalga oshiriladi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi, BMT Aholishunoslik bo'limi (UN DESA) hamda ochiq demografik ma'lumotlar bazalarida e'lon qilingan ko'rsatkichlar tashkil etadi. Asosiy tahlil davri so'nggi yillar demografik dinamikasini qamrab oladi.

Tadqiqot jarayonida umumiy ilmiy va maxsus statistik usullar qo'llaniladi. Jumladan, demografik jarayonlarni baholashda tug'ilish, o'lim, tabiiy o'sish, nikoh-ajrim va migratsiya bo'yicha mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlar hisoblanadi. Hududlar va vaqt kesimida taqqoslashni ta'minlash maqsadida dinamik qatorlar tahlili, strukturaviy tahlil hamda yosh bo'yicha standartlashtirish usullaridan foydalaniladi.

Shuningdek, aholi tarkibidagi o'zgarishlarni aniqlash uchun kohort yondashuvi va demografik yuklama koeffitsiyenti qo'llaniladi. Demografik jarayonlar tendensiyalarini baholashda trend tahlili va soddalashtirilgan prognoz elementlari ishlatiladi. Olingan natijalar grafik va jadval shaklida umumlashtirilib, demografik jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liqligi statistik jihatdan izohlanadi.

■ MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida aholi demografik jarayonlarini statistik baholash tizimini takomillashtirish borasida keng qamrovli va tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlar mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni ilmiy asosda shakllantirish, aholi farovonligini oshirish hamda uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, demografik ko'rsatkichlarni aniqlash, tahlil qilish va prognozlash usullarining zamonaviylashtirilishi statistik ma'lumotlar sifatining sezilarli darajada oshishiga xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida demografik statistika tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha muhim institutsional va metodologik o'zgarishlar amalga oshirildi. Jumladan, Davlat statistika qo'mitasi tomonidan aholining tug'ilishi, o'limi, nikoh va ajralish holatlarini ro'yxatga olish tizimi to'liq raqamlashtirildi. Fuqarolik holati dalolatnomalari (FHDYO) organlari bilan axborot almashinuvi avtomatlashtirilib, real vaqt rejimida ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash imkoniyati yaratildi. Bu esa demografik ma'lumotlarning aniqligi va ishonchligini sezilarli darajada oshirdi.

Shuningdek, O'zbekiston tarixida ilk bor aholini ro'yxatga olish jarayonini xalqaro standartlar asosida tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Aholini ro'yxatga olish jarayonida BMTning Aholishunoslik bo'limi (UN DESA) tavsiyalariga mos metodologiya joriy etilib, yosh-jins tarkibi, migratsiya,

ta'lim darajasi, bandlik va yashash sharoitlari kabi muhim demografik ko'rsatkichlar chuqur o'rganilmoqda. Bu esa mamlakatda demografik siyosatni ilmiy asosda rejalashtirish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi.

Shu bilan birga, statistik tahlil usullarini takomillashtirish yo'nalishida ham sezilarli siljishlar kuzatilmoqda. So'nggi yillarda demografik jarayonlarni baholashda regressiya tahlili, vaqt qatorlari modellash, kohort tahlili va prognozlash modellaridan keng foydalanilmoqda. Bu esa aholi sonining o'sish sur'atlari, tug'ilish darajasi, umr davomiyligi va migratsiya oqimlarining kelgusidagi dinamikasini aniqroq prognoz qilish imkonini bermoqda. Ayniqsa, hududlar kesimida olib borilayotgan ekonometrik tahlillar demografik tafovutlarning sabablarini aniqlashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi demografik ma'lumotlar bilan ishlashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Elektron ma'lumotlar bazalari, integratsiyalashgan axborot tizimlari va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish natijasida demografik tahlilning aniqligi va tezkorligi oshmoqda. Bu esa davlat boshqaruvida tezkor va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini bermoqda.

O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan ijtimoiy siyosat doirasida yoshlar siyosati, oilani qo'llab-quvvatlash, ayollar bandligini oshirish va sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar demografik ko'rsatkichlarning barqarorlashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, tug'ilish darajasining barqaror saqlanishi, umr ko'rish davomiyligining oshishi va aholi salomatligining yaxshilanishi statistik ma'lumotlarda yaqqol aks etmoqda.

O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlarni statistik baholash sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar ilmiy-uslubiy jihatdan puxta asoslangan bo'lib, ularning samarasi demografik siyosatning samaradorligini oshirishda yaqqol namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy statistik usullar, raqamli texnologiyalar va ilmiy tahlil yondashuvlarining uyg'unlashuvi mamlakatda demografik rivojlanishni chuqur tahlil qilish, prognozlash va boshqarish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda.

Aholi demografik jarayonlarini statistik baholash O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ilmiy asosda rejalashtirish va boshqarishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonlarning samarali tahlili uchun ilmiy jihatdan asoslangan uslubiy yondashuvlar, zamonaviy statistik metodlar hamda ishonchli axborot bazasiga tayanish zarur. Demografik jarayonlarning murakkabligi ularni ko'p qirrali va tizimli tarzda o'rganishni taqozo etadi.

Aholi demografik jarayonlarini statistik baholashning ilmiy-uslubiy asoslari avvalo demografik nazariya va statistik metodologiyaga tayanadi. Bu jarayonda tug'ilish, o'lim, nikoh, ajralish, migratsiya va aholi tabiiy o'sishi kabi ko'rsatkichlar asosiy tahlil obyekti hisoblanadi. Mazkur ko'rsatkichlar orqali

aholining miqdoriy va sifat jihatdan o'zgarishi aniqlanadi.

Ilmiy-uslubiy yondashuv aholi jarayonlarini oddiy statistik kuzatish bilan cheklanmasdan, ularni sabab-oqibat bog'liqligi nuqtai nazaridan tahlil qilishni talab etadi. Shu sababli demografik tahlilda ko'p omilli statistik modellar, regressiya tahlili, indekslar tizimi, vaqt qatorlari va prognozlash usullari keng qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlarni baholashning asosiy axborot manbai - Davlat statistika qo'mitasi, FHDYO organlari, sog'liqni saqlash tizimi va aholini ro'yxatga olish natijalaridir. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar (BMT, Jahon banki, UNFPA) ma'lumotlari ham ilmiy tahlillarda keng foydalaniladi. Ushbu ma'lumotlar asosida demografik jarayonlarning hududiy, ijtimoiy va vaqt bo'yicha farqlari aniqlanadi.

Aholi demografik jarayonlarini tahlil qilishda quyidagi asosiy metodlar qo'llaniladi:

- Deskriptiv statistika - o'rtacha ko'rsatkichlar, ulushlar, indekslar yordamida umumiy holatni baholash;
- Dinamik tahlil - vaqt bo'yicha o'zgarishlarni aniqlash;
- Tuzilmaviy tahlil - aholi tarkibini yosh, jins, hudud va ijtimoiy belgilar bo'yicha o'rganish;
- Korrelatsion va regressiya tahlili - demografik ko'rsatkichlar va iqtisodiy omillar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash;
- Prognozlash usullari - demografik jarayonlarning kelajakdagi rivojlanishini baholash.

Mazkur usullar kombinatsiyasi aholi rivojlanishining aniq va ishonchli modelini shakllantirish imkonini beradi.

Demografik jarayonlarni statistik baholash natijalari davlat siyosatini shakllantirishda muhim

ahamiyatga ega. Xususan, aholining yosh tarkibi, tug'ilish darajasi va migratsiya oqimlari to'g'risidagi ma'lumotlar mehnat bozori, ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya siyosatini rejalashtirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, hududlar kesimida demografik nomutanosibliklarni aniqlash orqali manzilli ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi.

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasida aholi demografik jarayonlarini statistik baholashning ilmiy-uslubiy asoslari zamonaviy statistik metodlar, ishonchli axborot manbalari va kompleks tahlil yondashuvlariga tayanadi. Ushbu yondashuvlar demografik jarayonlarni chuqur o'rganish, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish va uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Aholi demografik jarayonlarini samarali tahlil qilish va ularni boshqarish uchun mavjud statistik tizimni yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda demografik jarayonlar murakkablashib borayotgani, aholi tarkibida sifat jihatdan yangi tendensiyalar paydo bo'layotgani ushbu sohada ilmiy-uslubiy yondashuvlarni chuqurlashtirishni talab etadi.

Quyida demografik jarayonlarni statistik baholashni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari keltiriladi. Aholi demografik jarayonlarini statistik baholashni takomillashtirish kompleks va uzluksiz yondashuvni talab etadi. Zamonaviy metodologiyalar, raqamli texnologiyalar va ilmiy asoslangan tahlil vositalarini joriy etish orqali demografik jarayonlarni chuqurroq anglash, prognozlash va boshqarish imkoniyati kengayadi. Bu esa O'zbekiston Respublikasining uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

Aholi demografik jarayonlarini statistik baholashni takomillashtirish yo'llari

Yo'nalish	Mazmuni	Amaliy ahamiyati	Kutilayotgan natija
1. Statistik ma'lumotlar bazasini takomillashtirish	Fuqarolik holati dalolatnomalari, sog'liqni saqlash va migratsiya ma'lumotlarini yagona axborot tizimiga integratsiyalash	Ma'lumotlar aniqligi va to'liqligi oshadi	Ishonchli va real vaqt rejimidagi demografik ma'lumotlar shakllanadi
2. Raqamli texnologiyalarni joriy etish	Elektron registrlar, raqamli platformalar, Big Data texnologiyalaridan foydalanish	Ma'lumotlarni qayta ishlash tezlashadi	Demografik tahlilning tezkorligi va aniqligi oshadi
3. Zamonaviy statistik va ekonometrik modellarni qo'llash	Regressiya, panel ma'lumotlar, vaqt qatorlari va prognoz modellarini qo'llash	Demografik jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanadi	Uzoq muddatli prognozlar ishlab chiqiladi
4. Hududiy tahlilni chuqurlashtirish	Viloyatlar, shahar va qishloqlar kesimida tahlil o'tkazish	Hududlararo tafovutlar aniqlanadi	Manzilli ijtimoiy siyosatni ishlab chiqish imkoniyati oshadi
5. Ilmiy-tadqiqot va amaliyot integratsiyasi	Oliy ta'lim, ilmiy muassasalar va davlat organlari hamkorligi	Ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy etish	Demografik siyosat samaradorligi oshadi
6. Kadrlar salohiyatini oshirish	Statistik va demografik tahlil bo'yicha mutaxassislar tayyorlash	Ilmiy salohiyat kuchayadi	Zamonaviy usullarni qo'llay oladigan kadrlar shakllanadi
7. Xalqaro tajribani joriy etish	BMT, Jahon banki, UNFPA tajribalaridan foydalanish	Global standartlarga moslashuv ta'minlanadi	Milliy statistika tizimi xalqaro darajaga chiqadi
8. Prognozlash va strategik rejalashtirish	Demografik prognozlar asosida davlat dasturlarini ishlab chiqish	Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik ta'minlanadi	Uzoq muddatli rivojlanish strategiyalari shakllanadi

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, aholi demografik jarayonlarini statistik baholashni takomillashtirish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim strategik ahamiyatga ega. Demografik ma'lumotlarning sifatini oshirish, ularni yig'ish va qayta ishlashning zamonaviy usullarini joriy etish orqali aholi tarkibi, tug'ilish, o'lim, migratsiya hamda tabiiy o'sish jarayonlarini yanada aniq va ishonchli tahlil qilish imkoniyati yuzaga keladi.

Raqamlashtirish va zamonaviy statistik usullarni qo'llash demografik tahlilning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi, hududlararo farqlarni aniqlash imkonini beradi hamda davlat boshqaruvida samarali qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi. Ayniqsa, iqtisodiy-demografik modellash, prognozlash va monitoring tizimlarini rivojlantirish aholi siyosatini rejalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ilmiy-tadqiqot institutlari, statistika organlari va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish demografik ma'lumotlardan foydalanish samaradorligini oshiradi. Natijada demografik jarayonlarni chuqur o'rganish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda mustahkam ilmiy asos yaratiladi.

Aholi demografik jarayonlarini statistik jihatdan o'rganish jarayonida bir qator tizimli va metodologik muammolar mavjud bo'lib, ular tadqiqotlarning aniqligi hamda amaliy ahamiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha samarali echimlar ishlab chiqish mamlakatning demografik siyosatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, statistik ma'lumotlarning to'liqligi va ishonchligi masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayrim hududlarda tug'ilish, o'lim va migratsiya bo'yicha ma'lumotlar to'liq qayd etilmasligi yoki kechikib taqdim etilishi natijasida real demografik holat to'liq aks etmaydi. Bu esa tahlil natijalarining aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun raqamli registrlar, yagona ma'lumotlar bazalari va avtomatlashtirilgan axborot tizimlarini keng joriy etish zarur.

Ikkinchi muhim muammo statistik uslublarning cheklanganligidir. Amaliyotda ko'pincha soddalashtirilgan tavsifiy tahlil usullari qo'llaniladi, bu esa demografik jarayonlarning ichki qonuniyatlarini chuqur ochib berishga imkon bermaydi. Shu sababli zamonaviy ekonometrik modellar, panel ma'lumotlar tahlili, regressiya va prognozlash usullarini keng qo'llash zarur. Bu yondashuvlar orqali demografik o'zgarishlarning sabab-oqibat bog'liqligi aniqroq aniqlanadi.

Yana bir muhim muammo hududiy tafovutlarni etarlicha hisobga olmaslikdir. Mamlakat hududlari o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy farqlar demografik jarayonlarga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shu bois hududiy kesimda statistik tahlilni chuqurlashtirish, hududiy ko'rsatkichlar asosida differensial yondashuvlarni ishlab chiqish zarur.

Bundan tashqari, kadrlar salohiyati va ilmiy kompetensiya masalasi ham dolzarbdir. Zamonaviy statistik tahlilni amalga oshirish uchun yuqori malakali mutaxassislar, zamonaviy dasturiy vositalar va doimiy

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

malaka oshirish tizimi talab etiladi. Bu borada ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta'lim muassasalari va davlat organlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, aholi demografik jarayonlarini statistik baholashda mavjud muammolarni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab etadi. Axborot bazasini mustahkamlash, ilg'or tahliliy usullarni joriy etish, ilmiy salohiyatni oshirish va raqamli texnologiyalarni keng qo'llash orqali demografik jarayonlarni yanada aniq va ishonchli baholash mumkin bo'ladi. Bu esa mamlakatda demografik siyosatning samaradorligini oshirish va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga erishish uchun muhim zamin yaratadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasida aholi demografik jarayonlarini statistik baholashning nazariy-uslubiy asoslari, amaliy ahamiyati hamda ularni takomillashtirish yo'llari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mamlakatda demografik jarayonlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning to'g'ri va tizimli tahlili barqaror rivojlanish siyosatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda aholi sonining barqaror o'sishi, yoshlar ulushining yuqoriligi va mehnat resurslarining kengayishi ijobiy demografik omillar hisoblanadi. Shu bilan birga, hududlar o'rtasidagi demografik tafovutlar, urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi, migratsiya oqimlari va bandlik bilan bog'liq muammolar statistik baholashda chuqurroq yondashuvni talab etadi. Aholi soni, tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari bo'yicha mavjud ma'lumotlar asosida olib borilgan tahlillar demografik jarayonlarning murakkab va ko'p omilli ekanini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, demografik jarayonlarni baholashda an'anaviy statistik usullar bilan bir qatorda zamonaviy ekonometrik modellar, prognozlash usullari va raqamli tahlil texnologiyalaridan foydalanish zarur. Bu, o'z navbatida, aholining demografik xatti-harakatlarini chuqurroq anglash, demografik xavf-xatarlarni oldindan aniqlash hamda uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlangan muammolar, statistik ma'lumotlar sifati, hududlar kesimidagi tafovutlar, axborot tizimlarining etarli darajada integratsiyalashmaganligi demografik siyosatni amalga oshirishda muhim to'siq bo'lib qolmoqda. Shu bois ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida statistik hisob tizimini modernizatsiya qilish, ma'lumotlarni raqamlashtirish hamda idoralararo axborot almashinuvini kuchaytirish zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

- demografik jarayonlarni monitoring qilishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish;

- statistik kuzatuvlar sifatini oshirish orqali ma'lumotlarning aniqligi va ishonchligini ta'minlash;

- hududiy darajada demografik prognozlash mexanizmlarini rivojlantirish;
- ilmiy tadqiqotlar va davlat boshqaruvi oʻrtasida samarali integratsiyani yoʻlga qoʻyish;
- demografik siyosatni ishlab chiqishda iqtisodiy, ijtimoiy va hududiy omillarni kompleks tarzda hisobga olish.

Xulosa qilib aytganda, aholi demografik jarayonlarini statistik baholash va ularni ilmiy asosda tahlil qilish mamlakatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash hamda kelajak avlodlar farovonligini oshirishda muhim strategik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Lee, R., & Mason, A. (2011). Population aging and the generational economy: A global perspective. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. p.45.
2. Coale, A. J., & Demeny, P. (1983). Regional model life tables and stable populations (2nd ed.). New York, NY: Academic Press.
3. Preston, S. H., Heuveline, P., & Guillot, M. (2001). Demography: Measuring and modeling population processes. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
4. Lutz, W., KC, S., & Goldstein, J. R. (2014). Demographic dimensions of sustainable development. Population and Development Review, 40(4), 551–576. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2014.00015.x>
5. Bongaarts, J. (1978). A framework for analyzing the proximate determinants of fertility. Population and Development Review, 4(1), 105–132. <https://doi.org/10.2307/1972149>
6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2024). World population prospects 2024: Methodology and assumptions. New York, NY: United Nations. <https://population.un.org/wpp/>
7. Abdurahmonov, Q. X. (2019). Mehnat iqtisodiyoti va aholi bandligi (2-nashr). Toshkent: Iqtisodiyot.
8. Alimuhamedov, R. A. (2017). Demografiya va demografik statistika. Toshkent: Fan va texnologiya.
9. Sodiqov, A. S. (2021). Oʻzbekistonda aholi soni va demografik jarayonlarni prognozlash masalalari. Iqtisodiyot va statistika, 3, 45–52.
10. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining oylik nashri. Oʻzbekiston respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati 2025- yil yanvar.9-b.

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Siroj Zarina Rustambekovna PhD, Toshkent amaliy fanlar universiteti dots. TDIU doktoranti / Сирож Зарина Рустамбековна PhD, доцент Ташкентский университет прикладных наук докторант Ташкентского государственного экономического университета (ТГЭУ) / Siroj Zarina Rustambekovna PhD, Associate Professor Tashkent University of Applied Sciences Doctoral Student, Tashkent State University of Economics (TSUE)

E-mail: Zarina36.84@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7266-3515

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Mardonova Go'zal Mamatqul qizi

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО- ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Мардонова Гузал

PRIORITY AREAS FOR IMPROVING ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATION INFRASTRUCTURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Mardonova Guzal

Received: July 25, 2026 Revised: July 28, 2026 Accepted: July 29, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya: Global iqtisodiyotning bilimlar va innovatsiyalarga asoslangan rivojlanish modeli oliy ta'lim muassasalarining jamiyatdagi o'rni va funksiyalarini tubdan o'zgartirmoqda. An'anaviy yondashuvga ko'ra universitetlarning asosiy vazifasi malakali kadrlar tayyorlash va fundamental hamda amaliy ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishdan iborat bo'lgan bo'lsa, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot sharoitida ular yangi bilimlarni yaratish, intellektual mulkni shakllantirish, innovatsion mahsulot va texnologiyalarni ishlab chiqish hamda ularni iqtisodiyotning real sektoriga transfer qilish orqali mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi strategik institutga aylanmoqda. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – oliy ta'lim muassasalarida innovatsion infratuzilmaning nazariy va metodologik asoslarini tahlil qilish, uning mavjud holati hamda rivojlanish tendentsiyalarini baholash, universitetlarning innovatsion salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, innovatsiya, innovatsion infratuzilma, innovatsion xizmatlar.

Аннотация: Глобальная модель экономического развития, основанная на знаниях и инновациях, коренным образом изменила роль и функции высших учебных заведений в современном обществе. Если традиционно основной задачей университетов являлась подготовка высококвалифицированных кадров и проведение фундаментальных и прикладных научных исследований, то в условиях инновационной экономики они становятся стратегическими институтами, обеспечивающими создание новых знаний, формирование интеллектуальной собственности, разработку инновационных продуктов и технологий, а также их трансфер в реальный сектор экономики, оказывая тем самым непосредственное влияние на социально-экономическое развитие страны. Основной целью настоящего исследования является анализ теоретических и методологических основ инновационной инфраструктуры высших учебных заведений, оценка её современного состояния и тенденций развития, а также разработка эффективных организационно-экономических механизмов, направленных на повышение инновационного потенциала университетов.

Особое внимание уделяется совершенствованию взаимодействия между университетами, бизнесом и государством, развитию механизмов трансфера технологий и повышению эффективности коммерциализации результатов научных исследований в рамках формирования современной инновационной экосистемы.

Ключевые слова: высшее образование, инновации, инновационная инфраструктура, инновационные услуги.

Abstract: The knowledge and innovation-based model of global economic development has fundamentally transformed the role and functions of higher education institutions in modern society. Traditionally, universities have been primarily responsible for training highly qualified specialists and conducting fundamental and applied scientific research. However, in the context of an innovation-driven economy, they have evolved into strategic institutions that generate new knowledge, create intellectual property, develop innovative products and technologies, and facilitate their transfer to the real sector of the economy, thereby making a significant contribution to the country's socio-economic development.

The main objective of this study is to analyze the theoretical and methodological foundations of innovation infrastructure in higher education institutions, assess its current state and development trends, and develop effective organizational and economic mechanisms aimed at enhancing the innovation capacity of universities. The study also focuses on identifying approaches to strengthening the interaction between higher education institutions, industry, and government, improving technology transfer processes, and increasing the commercialization of research outcomes within the framework of an innovation ecosystem.

Keywords: higher education, innovation, innovative infrastructure, innovative services.

■ KIRISH

XXI asrda jahon iqtisodiyotining bilimlar va innovatsiyalarga asoslangan rivojlanish modeli iqtisodiy o'sishning an'anaviy omillari – tabiiy resurslar, mehnat va kapital bilan bir qatorda intellektual kapital, ilmiy salohiyat hamda innovatsion faoliyatning ahamiyatini keskin oshirdi. Bilimlar iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi yangi bilimlarni yaratish, ularni amaliyotga tatbiq etish va tijoratlashtirish hisoblanadi. Shu bois oliy ta'lim muassasalari mamlakatning innovatsion rivojlanish strategiyasida muhim institutsional subyekt sifatida e'tirof etilmoqda.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida universitetlarning raqobatbardoshligi nafaqat ta'lim sifati yoki ilmiy nashrlar soni bilan, balki ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish darajasi, patentlar soni, startap korxonalar tashkil etish, sanoat korxonalari bilan hamkorlik ko'lam, xalqaro ilmiy grantlarni jalb qilish va yuqori texnologiyali mahsulotlar yaratish ko'rsatkichlari bilan ham baholanadi. Shu jihatdan, zamonaviy universitetlar mintaqaviy va milliy innovatsion ekotizimning markaziy bo'g'ini sifatida ilm-fan, ishlab chiqarish va davlat boshqaruvi o'rtasidagi integratsiyani ta'minlovchi muhim institut hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, universitet–biznes–davlat hamkorligini kuchaytirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishi hamda global raqobatbardoshligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish oliy ta'lim muassasalarining innovatsion salohiyatini oshirish bilan

birga, bilimlar iqtisodiyotiga asoslangan barqaror rivojlanish modelini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy nazariyada innovatsion infratuzilma innovatsion jarayonning barcha bosqichlarini – fundamental tadqiqotlardan boshlab amaliy ishlanmalar, tajriba-konstruktorlik ishlari, prototip yaratish, patentlash, litsenziyalash, texnologiyalar transferi va tijoratlashtirishgacha bo'lgan uzluksiz jarayonni qo'llab-quvvatlovchi kompleks tizim sifatida tavsiflanadi.² Ushbu tizimning samarali faoliyati ilmiy salohiyat, moliyaviy resurslar, zamonaviy texnologiyalar, malakali inson kapitali va davlat tomonidan yaratilgan institutsional muhitning o'zaro uyg'unligiga bog'liq.³

Raqamli transformatsiya jarayonlari innovatsion infratuzilmaning yangi elementlarini ham shakllantirmoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar, raqamli platformalar va ochiq innovatsiyalar (Open Innovation) konsepsiyasining rivojlanishi universitetlarda ilmiy tadqiqotlarni boshqarish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va innovatsion loyihalarni masofadan turib muvofiqlashtirish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Natijada innovatsion infratuzilma an'anaviy moddiy obyektlar yig'indisidan raqamli va intellektual resurslarga tayanuvchi ko'p funktsiyali ekotizimga aylanmoqda.⁴

Bundan tashqari, N. Molchanov innovatsion infratuzilmani "jamiyatning (uning barcha sohalarida) amaldagi taklif orqali to'liq qondirilmayotgan ehtiyojlarini qondirish hamda ijtimoiy amaliyotni takomillashtirishga qaratilgan intellektual yoki ilmiy-texnik faoliyat natijasi bo'lib, u bevosita ishlab chiqarishda yangi texnologiyalar, yangi mahsulotlar yoki xizmatlar ko'rinishida amaliyotga joriy etish uchun mo'ljallangan" deya ta'kidlaydi.⁵

² Etzkowitz, H. (2008). The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action. Routledge.

³ Nelson, R. R. (Ed.). (1993). National Innovation Systems: A Comparative Analysis. Oxford University Press.

⁴ Open Innovation. Harvard Business School Press. UNESCO. (2021). UNESCO Science Report 2021. OECD. (2023). Digital Economy Outlook.

⁵ Маркетинг инноваций в 2 ч. Часть 1. учебник и практикум для академического бакалавриата Н. Н. Молчанов [и др.]; под общ. ред. Н. Н. Молчанова. - М.: Издательство Юрайт, 2017. С. 15.

O'zbekiston sharoitida ham oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish va innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar innovatsion infratuzilmaning institutsional asoslarini mustahkamlashni talab etmoqda.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

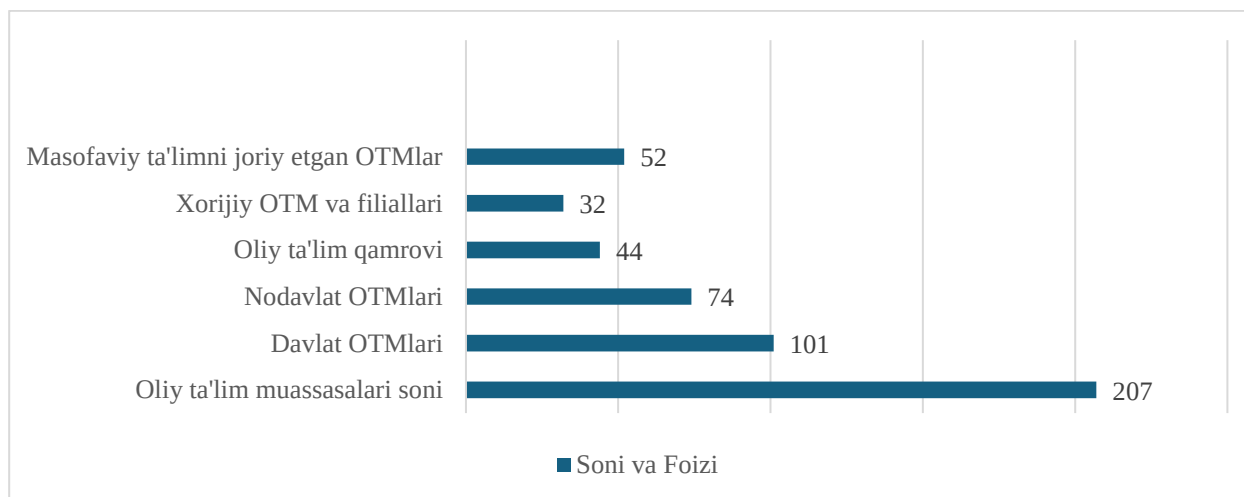
Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus iqtisodiy tadqiqot usullaridan kompleks ravishda foydalanildi. Xususan, innovatsion infratuzilmaning nazariy asoslarini yoritishda tizimli tahlil, ilmiy abstraksiyalash, induksiya va deduksiya usullari qo'llanildi. Oliy ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyatini baholashda qiyosiy tahlil, statistik tahlil, iqtisodiy taqqoslash hamda grafik tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish maqsadida komparativ tahlil usuli qo'llanilib, innovatsion infratuzilmasi hamda ularning tashkiliy mexanizmlari tahlil qilindi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi tub institutsional islohotlar natijasida jadal rivojlanish bosqichiga kirdi. Mamlakatda inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyot uchun yuqori

malakali mutaxassislar tayyorlash hamda oliy ta'limning ommabopligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Natijada oliy ta'lim muassasalari soni keskin ortdi, davlat oliy ta'lim muassasalari bilan bir qatorda nodavlat va xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallari tashkil etildi. Bu esa ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitining shakllanishiga, ta'lim sifati va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

2025-yil yakunlariga ko'ra mamlakatda 207 ta oliy ta'lim muassasasi faoliyat yuritgan bo'lib, ularda 1,7 million nafardan ortiq talaba tahsil olgan. Ushbu ko'rsatkichlar O'zbekiston oliy ta'lim tizimining tarixidagi eng yuqori qamrov darajasiga erishilganini ifodalaydi. Oliy ta'lim bilan qamrov darajasining 44 foizdan oshishi aholining oliy ma'lumot olish imkoniyatlari sezilarli darajada kengayganligini, shuningdek, mehnat bozorining malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan tizimli islohotlar samaradorligini ko'rsatadi. Xalqaro tajribaga ko'ra, oliy ta'lim bilan qamrov darajasining ortishi mamlakatning innovatsion rivojlanish salohiyati, mehnat unumdorligi hamda uzoq muddatli iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biri hisoblanadi.

1-rasm. O'zbekistonning Global Innovation Index ko'rsatkichlari (2025)⁶

Jadvaldan ko'rinadiki, oliy ta'lim muassasalari sonining ko'payishi innovatsion infratuzilmani kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq universitetlar sonining ortishi ularning innovatsion samaradorligi avtomatik ravishda oshishini anglatmaydi. Shu sababli texnoparklar, biznes-inkubatorlar, texnologiyalar transferi ofislari va ilmiy laboratoriyalarni rivojlantirish zarur.⁷

Shu bilan birga, oliy ta'lim tizimining miqdoriy kengayishi sifat jihatidan ham yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Talabalar sonining ortishi universitetlarning moddiy-texnik bazasi, o'quv laboratoriyalari, axborot-resurs markazlari, ilmiy laboratoriyalar, raqamli infratuzilmasi va talabalar turar joylari imkoniyatlarini kengaytirishni taqozo etadi. Ayniqsa, zamonaviy ilmiy

tadqiqotlarni olib borish uchun yuqori texnologiyali laboratoriyalar, ilmiy uskunalar, raqamli kutubxonalar hamda xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazalariga kirish imkoniyatlarini rivojlantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati professor-o'qituvchilar tarkibining malakasi, ilmiy darajaga ega pedagoglar ulushi, ilmiy tadqiqotlar hajmi, xalqaro indeksatsiyalangan jurnallardagi nashrlar soni, patentlar va innovatsion ishlanmalar bilan belgilanadi.

Oliy ta'lim tizimining kengayishi universitetlarda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish zaruratini ham kuchaytirmoqda. Zamonaviy universitetlar nafaqat ta'lim beruvchi, balki ilmiy tadqiqotlar olib boruvchi va innovatsiyalarni tijoratlashtiruvchi markaz sifatida

⁶ 2025-yil davomida oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar, erishilgan natijalarga bag'ishlangan brifing. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>
<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

⁷ Mamatqul qizi, M. G. (2026). Development of Innovative Infrastructure in the Regional Higher Education System. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 7(2), 323–328. <https://doi.org/10.51699/cajtmf.v7i2.1216>

faoliyat yuritishi lozim. Shu sababli texnoparklar, biznes-inkubatorlar, startup markazlari, texnologiyalar transferi ofislari hamda ilmiy-innovatsion klasterlarni rivojlantirish universitetlar raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan hisoblanadi. Bunday infratuzilmalar talabalar va yosh olimlarning ilmiy g'oyalarni amaliy loyihalarga aylantirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda hududlarning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladi.

Demak, O'zbekistonda oliy ta'lim qamrovining sezilarli darajada kengayishi mamlakatning inson kapitalini rivojlantirish va bilimlar iqtisodiyotini shakllantirish yo'lidagi muhim natijalardan biri hisoblanadi. Biroq ushbu ijobiy o'sish sur'atlari oliy ta'lim muassasalari faoliyatini sifat jihatidan takomillashtirish, ilmiy salohiyatni mustahkamlash, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish hamda ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini yanada kuchaytirishni talab etadi. Aynan ushbu omillar oliy ta'lim tizimining xalqaro raqobatbardoshligini oshirish, ilmiy tadqiqotlar samaradorligini yuksaltirish va mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Innovatsion infratuzilma universitetlarning raqobatbardoshligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xulosa qiladigan bo'lsak oliy ta'lim tizimida innovatsion infratuzilmani rivojlantirishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Jahonning etakchi universitetlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsion infratuzilmaning alohida elementlari emas, balki ularning yagona tizim sifatida faoliyat yuritishi yuqori natijalarni ta'minlaydi. Masalan, ilmiy laboratoriyalarda yaratilgan ishlanmalar texnologiyalar transferi ofislari orqali patentlanadi, biznes-inkubatorlarda biznes loyihalarga aylantiriladi, texnoparklarda sanoat korxonalari bilan hamkorlikda tijoratlashtiriladi hamda venchur fondlari tomonidan moliyalashtiriladi. Ushbu uzviy bog'liqlik innovatsion g'oyalarning bozorgacha bo'lgan butun hayotiy siklini samarali boshqarish imkonini beradi. Demak, infratuzilma elementlarining integratsiyasi universitet innovatsion ekotizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

2. So'nggi yillarda mamlakatda oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish doirasida innovatsion markazlar, texnoparklar va startup dasturlari tashkil etildi. Biroq ko'plab ilmiy ishlanmalar ishlab chiqarishga tatbiq etilmasdan qolmoqda. Buning asosiy sabablari texnologiyalar transferi ofislarining institutsional salohiyati pastligi, intellektual mulkni boshqarish tizimining etarli darajada rivojlanmaganligi, investorlar bilan aloqalarning sustligi hamda ilmiy natijalarni tijoratlashtirish bo'yicha iqtisodiy rag'batlarning cheklanganligidir. Shu bois innovatsion infratuzilmaning nafaqat moddiy bazasini, balki uning iqtisodiy va institutsional mexanizmlarini ham takomillashtirish zarur.

3. Innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirishning dastlabki bosqichida moliyalashtirish muammosi eng dolzarb masalalardan biridir. Venchur kapital yuqori

tavakkalchilikka ega innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga ixtisoslashgan bo'lib, ilmiy ishlanmalarni bozor mahsulotiga aylantirish imkonini beradi. Universitetlarda venchur fondlari va investitsiya platformalarining rivojlanishi professor-o'qituvchilar hamda talabalar tomonidan yaratilayotgan startup loyihalar sonini oshiradi, innovatsion tadbirkorlik muhitini shakllantiradi va iqtisodiyotning yuqori texnologiyali tarmoqlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. Innovatsion infratuzilma samaradorligi faqatgina moddiy-texnik bazaga emas, balki boshqaruv sifati, malakali mutaxassislar, me'yoriy-huquqiy asos va moliyaviy barqarorlikka ham bog'liq. Texnoparklar va biznes-inkubatorlar innovatsion g'oyalarni biznes loyihalarga aylantirish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, mentorlik va konsalting xizmatlarini ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi. Ularning institutsional salohiyatini kuchaytirish innovatsion loyihalarining muvaffaqiyat darajasini oshiradi, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlaydi hamda hududiy innovatsion ekotizim rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Etzkowitz, H. The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action. Routledge. 2008
2. Nelson, R. R. (Ed.) National Innovation Systems: A Comparative Analysis. Oxford University Press. 1993
3. Open Innovation. Harvard Business School Press. UNESCO. (2021). UNESCO Science Report 2021. OECD. (2023). Digital Economy Outlook.
4. Маркетинг инноваций в 2 ч. Часть 1. : учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. Н. Молчанов [и др.] ; под общ. ред. Н. Н. Молчанова. — М. : Издательство Юрайт, 2017. С. 15.
5. 2025-yil davomida oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar, erishilgan natijalarga bag'ishlangan brifing. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>
6. Mamatkul qizi, M. G. (2026). Development of Innovative Infrastructure in the Regional Higher Education System. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 7(2), 323–328. <https://doi.org/10.51699/cajitm.v7i2.1216>
7. Khamraeva Nasimovna, S. and Mardonova Mamatkul kizi, G. 2025. Theoretical foundations for the development of innovative infrastructure in the system of higher education. The innovation economy. 1, 05 (Jun. 2025).

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Mardonova Go'zal Mamatkul qizi QDTU 2-kurs doktoranti / Мардонова Гузал Базовый докторант, КГТУ / Mardonova Guzal doctoral student KSTU
E-mail: guzalmardonova398@gmail.com
ORCID: 0009-0000-0171-1056

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION INFRATUZILMA XIZMATLARI: TARKIBI, O'ZARO INTEGRATSIYASI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Mardonova Go'zal Mamatqul qizi

УСЛУГИ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: СТРУКТУРА, ВЗАИМОСВЯЗЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Мардонова Гузал

INNOVATION INFRASTRUCTURE SERVICES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: COMPONENTS, FUNCTIONAL INTEGRATION, AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Mardonova Guzal

Received: July 25, 2026 Revised: July 28, 2026 Accepted: July 29, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida innovatsion infratuzilma xizmatlarining mazmuni, tarkibiy elementlari va ularning innovatsion faoliyatdagi o'rni tahlil qilingan. Universitetlarning innovatsion infratuzilmasini tashkil etuvchi ilmiy laboratoriyalar, texnologiyalar transferi markazlari, biznes-inkubatorlar, akseleratorlar, texnoparklar, patent markazlari va venchur fondlarining funksional bog'liqligi hamda innovatsion mahsulotlarni yaratish va tijoratlashtirishdagi ahamiyati yoritilgan. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida innovatsion infratuzilmaning rivojlanish holati baholanib, xizmatlar samaradorligini oshirish, universitet–ilm-fan–ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda innovatsion infratuzilmani raqamlashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion infratuzilma, oliy ta'lim muassasalari, texnologiyalar transferi, ilmiy laboratoriyalar, biznes-inkubator, akselerator, texnopark, patent markazi, venchur fondi, tijoratlashtirish.

Аннотация: В статье исследованы содержание, структура и функции услуг инновационной инфраструктуры высших учебных заведений. Проанализированы функциональные взаимосвязи научных лабораторий, центров трансфера технологий, бизнес-инкубаторов, акселераторов, технопарков, патентных центров и венчурных фондов, а также их роль в создании и коммерциализации инновационной продукции. Проведена оценка современного состояния инновационной инфраструктуры системы высшего образования Узбекистана и разработаны научно-практические предложения по повышению эффективности инфраструктурных услуг, развитию интеграции “университет – наука – производство” и цифровизации инновационной инфраструктуры.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, высшие учебные заведения, трансфер технологий, научные лаборатории, бизнес-инкубатор, акселератор, технопарк, патентный центр, венчурный фонд, коммерциализация..

Abstract: This article analyzes the content, structural components, and functions of innovation infrastructure services in higher education institutions. Particular attention is paid to the interrelationship among research laboratories, technology transfer centers, business incubators, accelerators, science parks, patent centers, and venture capital funds, as well as their contribution to innovation commercialization. The study assesses the current state of innovation infrastructure development in the higher education system of Uzbekistan and proposes practical recommendations aimed at improving the efficiency of innovation infrastructure services, strengthening university–science–industry cooperation, and promoting the digitalization of innovation infrastructure.

Keywords: innovation infrastructure, higher education institutions, technology transfer, research laboratories, business incubator, accelerator, science park, patent center, venture capital, commercialization.

■ KIRISH

Iqtisodiyotning rivojlanishi hamda bilim va innovatsiyalarga asoslangan iqtisodiy modelning shakllanishi oliy ta'lim tizimining mazmuni va funksiyalarini tubdan o'zgartirmoqda va mazkur o'zgarishlar natijasida "Uchinchi avlod universitetlari" (University 3.0) konsepsiyasi shakllandi. Birinchi avlod universitetlari asosan ta'lim berishga, ikkinchi avlod universitetlari ta'lim bilan bir qatorda ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lsa, uchinchi avlod universitetlari ta'lim va ilmiy faoliyatni innovatsiyalarni tijoratlashtirish, texnologiyalar transferi, startaplar tashkil etish hamda universitetning iqtisodiy rivojlanishdagi ishtirokini kuchaytirish bilan uyg'unlashtiradi. Bunday universitetlarda ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy etish, intellektual mulk obyektlarini yaratish va patentlash, spin-off hamda spin-out kompaniyalarini tashkil etish, texnoparklar va biznes-inkubatorlar faoliyatini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. OTMlarda texnoparklar, biznes-inkubatorlar, texnologiyalar transferi markazlari hamda zamonaviy IT-laboratoriyalar kabi innovatsion infratuzilma obyektlarini barpo etish va ularning xizmat ko'rsatish tizimini yo'lga qo'yish strategik ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi doirasida sezilarli islohotlar amalga oshirildi. Biroq, infratuzilma obyektlarining miqdoriy o'sishi bilan birga ularning ko'rsatayotgan xizmatlari samaradorligi (tijoratlashtirish, patentlash, spin-off kompaniyalarini tuzish) o'rtasida muvozanatsizlik kuzatiladi.⁸

Tadqiqotning maqsadi - OTMlarda innovatsion infratuzilma xizmatlarining joriy holatini tahlil qilish, uning ilmiy-ijodiy mahsulдорlikka ta'sirini baholash va xizmatlar sifatini oshirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Bilimlarning yangi turdagi iqtisodiyotni shakllantirishdagi muhim ahamiyati tufayli ularni iqtisodiy tizim doirasida tarqatish jarayoniga alohida e'tibor qaratish zarur. Ushbu jarayon bilimlar transferi yoki texnologiyalar transferi deb ataladi. Biroq, mazkur ikki tushuncha ilmiy adabiyotlarda yagona va umumqabul qilingan talqinga ega emas. Turli tadqiqotchilar va ilmiy maqtablar ushbu atamalarining mazmuni hamda qamrovini turlicha izohlaydilar. Shu sababli bilimlar transferi va texnologiyalar transferining mohiyatini aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligi hamda farqli jihatlarini ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.⁹

Texnologiyalar transferini, shuningdek, ilmiy-texnik bilimlar va tajribani ilmiy-texnik xizmatlar ko'rsatish, texnologik jarayonlarni amaliyotga tatbiq etish hamda yangi mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga

qo'yish maqsadida bir subyektdan ikkinchi subyektda uzatish jarayoni sifatida ham ta'riflash mumkin.¹⁰

Innovatsion jarayon tushunchasi texnologiyalar transferi bilan uzviy bog'liq bo'lib, innovatsion faoliyatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda innovatsion jarayon ilmiy bilimlar, tadqiqot natijalari va yangi g'oyalarning iqtisodiy hamda ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan innovatsiyalarga aylanishini ta'minlovchi uzluksiz va ketma-ket bosqichlar majmui sifatida talqin etiladi. Boshqacha aytganda, innovatsion jarayon – bu fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlar natijasida yaratilgan yangi bilimlarni amaliyotga joriy etish, ularni mahsulot, texnologiya yoki xizmat ko'rinishiga keltirish hamda bozorga olib chiqish jarayonidir.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, mantiqiy tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida O'zbekiston oliy ta'lim tizimida 2025-yilda amalga oshirilgan islohotlar hamda universitetlarning innovatsion infratuzilmasini rivojlantirish holati o'rganildi. Olingan natijalar asosida innovatsion infratuzilma elementlari faoliyati baholanib, ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

2025-yilda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar oliy ta'limni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda olib borilgan institutsional o'zgarishlar endilikda xalqaro reytinglar, ta'lim sifati, qamrov darajasi va inson kapitalini rivojlantirish ko'rsatkichlarida o'zining amaliy natijasini bermoqda. Xususan, mamlakatning 7 ta oliy ta'lim muassasasining QS World University Rankings, 4 ta oliygohning Times Higher Education, 59 ta oliy ta'lim muassasasining esa THE Impact Rankings reytinglarida ishtirok etishi O'zbekiston oliy ta'lim tizimining xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi ortib borayotganini tasdiqlaydi. Ayniqsa, 12 ta oliygohning dunyoning TOP–1000 talik universitetlari qatoridan o'rin olgani hamda O'zbekistonning Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqasida etakchi mavqega ega bo'lishi oliy ta'limni xalqaro standartlarga moslashtirish borasidagi islohotlarning samaradorligini ko'rsatadi.¹¹

Shuningdek, World Bank 2020 hisobotida universitet innovatsion infratuzilmasini beshta asosiy komponent orqali tavsiflaydi:

1. ilmiy laboratoriyalar;
2. texnologiyalar transferi markazlari;
3. biznes-inkubatorlar;
4. texnoparklar;
5. venchur moliyalashtirish institutlari.¹²

⁸ O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish [KONSEPSIYASI](https://lex.uz/tu/docs/-4545884). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/tu/docs/-4545884>

⁹ Инновационный менеджмент; учебник для академического бакалавриата/ С. В. Мальцева [и др.]; отв. ред. С. В. Мальцева. М Издательство Юрайт, 2017. С. 155.

¹⁰ Балашов А.И., Рогова Е.М., Ткаченко Е.А. Инновационная активность российских предприятий: проблемы измерения и условия роста. - СПб.:

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Издательство Санкт-Петербургского государственного политехнического университета, 2010.

¹¹ 2025-yil davomida oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar, erishilgan natijalarga bag'ishlangan brifing. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>

¹² The World Bank Modernizing Uzbekistan National Innovation System (MUNIS) Project (P170206). PDF (documents1.worldbank.org)

Mazkur tasnif universitetlarda innovatsion faoliyatning butun hayotiy siklini qamrab olishi bilan ajralib turadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion infratuzilmaning har bir elementi o'zaro funksional bog'liqlikka ega. Masalan, ilmiy laboratoriyalarda yaratilgan ishlanmalar dastlab texnologiyalar transferi markazlariga o'tkaziladi. Ushbu markazlar patentlash va

litsenziyalash jarayonlarini tashkil qiladi. Keyingi bosqichda biznes-inkubatorlar ilmiy g'oyalarni startaplarga aylantiradi, texnoparklar esa ularni sanoat ishlab chiqarishiga integratsiyalash uchun zarur ishlab chiqarish va muhandislik infratuzilmasini yaratadi. Venchur fondlari esa ushbu jarayonlarni moliyalashtirish orqali innovatsion mahsulotlarning bozorda muvaffaqiyat qozonishini ta'minlaydi.

1-jadval

Innovatsion infratuzilma xizmatlari tasnifi¹³

Xizmat turi	Asosiy vazifasi	Natijasi
Ilmiy laboratoriyalar	Fundamental va amaliy tadqiqotlar	Ilmiy ishlanmalar
Texnologiyalar transferi markazi	Patentlash, litsenziyalash	Texnologiyalar transferi
Biznes-inkubator	Startaplarni rivojlantirish	Yangi korxonalar
Akselerator	Investitsiyaga tayyorlash	Investor jalb qilish
Texnopark	Innovatsiyalarni sanoatga joriy etish	Innovatsion mahsulot
Patent markazi	Intellectual mulkni himoya qilish	Patentlar
Venchur fondi	Moliyalashtirish	Tijoratlashtirish

Laboratoriyalarda yaratilgan ilmiy natijalar keyingi bosqichda texnologiyalar transferi markazlariga uzatiladi. Mazkur markazlarning asosiy vazifasi ilmiy ishlanmalarni intellektual mulk obyekti sifatida rasmiylashtirish, patentlash, litsenziyalash hamda ularni ishlab chiqarishga tatbiq etish mexanizmlarini shakllantirishdan iborat. Texnologiyalar transferi markazlari universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va biznes subyektlari o'rtasida vositachilik vazifasini bajaradi. Natijada ilmiy ishlanmalar faqat akademik natija sifatida emas, balki iqtisodiy qiymat yaratadigan innovatsion mahsulotga aylanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Aynan ushbu bosqich ilm-fan natijalarini tijoratlashtirishning huquqiy va tashkiliy asoslarini yaratishi bilan ahamiyatlidir.

Innovatsion g'oyalarni bozorga olib chiqishda biznes-inkubatorlarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. Biznes-inkubatorlar yosh tadbirkorlar, olimlar va ixtirochilarga o'z g'oyalarni startap loyihalariga aylantirish uchun zarur tashkiliy, maslahat, huquqiy, marketing va moliyaviy xizmatlarni taqdim etadi. Inkubatorlar faoliyati natijasida ilmiy ishlanmalar asosida yangi innovatsion korxonalar tashkil etiladi, ularning dastlabki rivojlanish bosqichidagi tavakkalchilik darajasi kamayadi hamda bozorga kirish imkoniyatlari kengayadi. Bu esa innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim omil hisoblanadi.

Startaplarning keyingi rivojlanish bosqichida akselerator dasturlari muhim funksiyani bajaradi. Akseleratorlar innovatsion loyihalarni qisqa muddat ichida jadal rivojlantirish, biznes modelini takomillashtirish, investitsiya jalb qilish strategiyasini ishlab chiqish hamda xalqaro bozorlarga chiqishga tayyorlash bilan shug'ullanadi. Mazkur bosqichda mentorlik, ekspertlik va investorlar bilan uchrashuvlar

tashkil etilishi natijasida startaplarning investitsion jozibadorligi sezilarli darajada oshadi.

Innovatsion infratuzilmaning navbatdagi muhim elementi texnoparklar hisoblanadi. Texnoparklar innovatsion mahsulotlarni tajriba-sinov bosqichidan sanoat ishlab chiqarishga o'tkazish uchun zarur ishlab chiqarish maydonlari, zamonaviy texnologik uskunalar, muhandislik kommunikatsiyalari va logistika xizmatlari bilan ta'minlaydi. Shu bilan birga, texnoparklar ilmiy muassasalar, oliy ta'lim tashkilotlari, sanoat korxonalari va investorlar o'rtasida kooperatsiyani rivojlantirib, innovatsion mahsulotlarni sanoat miqyosida ishlab chiqarishga xizmat qiladi. Natijada innovatsion ishlanmalarning iqtisodiy samaradorligi ortadi va ularning ichki hamda tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligi kuchayadi.

Innovatsion infratuzilma tizimida patent markazlari ham alohida o'rin tutadi. Ushbu markazlar intellektual mulk obyektlarini huquqiy himoya qilish, patent olish, foydali model va sanoat namunalarni ro'yxatdan o'tkazish hamda mualliflik huquqlarini ta'minlash bilan shug'ullanadi. Intellektual mulkning ishonchli himoyasi innovatorlarning ilmiy faoliyatga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, investorlar uchun huquqiy kafolat yaratadi va innovatsion faoliyatning iqtisodiy samaradorligini mustahkamlaydi.

Innovatsion jarayonning muvaffaqiyatli yakunlanishida venchur fondlari hal qiluvchi moliyaviy institutlardan biri hisoblanadi. Venchur kapitali yuqori tavakkalchilikka ega bo'lgan innovatsion loyihalarni moliyalashtirish orqali ularning tijorat muvaffaqiyatiga erishishiga ko'maklashadi. An'anaviy bank kreditlaridan farqli ravishda, venchur investorlar startapning rivojlanish istiqboliga asoslangan holda investitsiya kiritadi va uning keyingi o'sishidan daromad olishni maqsad qiladi. Shu sababli venchur fondlari innovatsion

¹³ Muallif ishlarnasi

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

iqtisodiyotning eng muhim moliyaviy mexanizmlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida innovatsion infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Universitet–ilmiy tadqiqot instituti–sanoat korxonasi hamkorligini "Triple Helix" modeli asosida rivojlantirish va hududiy innovatsion klasterlarni shakllantirish;

2. Professor-o'qituvchilar va talabalarning innovatsion tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadida startap menejmenti, texnologiyalar transferi, intellektual mulkni boshqarish va innovatsion marketing bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini keng joriy etish;

3. Xalqaro reytinglarda yuqori natijalarga erishgan universitetlar tajribasi asosida innovatsion infratuzilmani boshqarishning ilg'or amaliyotlarini milliy oliy ta'lim tizimiga tatbiq etish;

4. Oliy ta'lim muassasalari innovatsion infratuzilmasini raqamlashtirish orqali ilmiy loyihalar, patentlar, startaplar va investorlar o'rtasidagi hamkorlikni yagona elektron platforma asosida tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish KONSEPSIYASI. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>

2. Инновационный менеджмент; учебник для академического бакалавриата/ С. В. Мальцева [и др.];

отв. ред. С. В. Мальцева. М Издательство Юрайт, 2017. С. 155.

3. Балашов А.И., Рогова Е.М., Ткаченко Е.А. Инновационная активность российских предприятий: проблемы измерения и условия роста. - СПб.: Издательство Санкт-Петербургского государственного политехнического университета, 2010.

4. 2025-yil davomida oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar, erishilgan natijalarga bag'ishlangan brifing. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. <https://gov.uz/oz/edu/news/view/112657>

5. The World Bank Modernizing Uzbekistan National Innovation System (MUNIS) Project (P170206). PDF (documents1.worldbank.org)

6. Mamatkul qizi, M. G. (2026). Development of Innovative Infrastructure in the Regional Higher Education System. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 7(2), 323–328. <https://doi.org/10.51699/cajitm.v7i2.1216>

7. Khamraeva Nasimovna, S. and Mardonova Mamatkul kizi, G. 2025. Theoretical foundations for the development of innovative infrastructure in the system of higher education. The innovation economy. 1, 05 (Jun. 2025).

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Mardonova Go'zal Mamatkul qizi QDTU 2-kurs doktoranti / Мардонова Гузал Базовый докторант, КГТУ / Mardonova Guzal doctoral student KSTU

E-mail: guzalmardonova398@gmail.com

ORCID: 0009-0000-0171-1056

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik

**Small business and private
entrepreneurship**

**Малый бизнес и частное
предпринимательство**

KICHIK BIZNESDA RAQAMLI PLATFORMALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)

Qo'ziyeva Maftuna Otabek qizi

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ В МАЛОМ БИЗНЕСЕ (НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА)

Кузиева Мафтуна Отабек кизи

EFFICIENCY OF USING DIGITAL PLATFORMS IN SMALL BUSINESS (THE CASE OF UZBEKISTAN)

Maftuna Otabek kizi Kuzieva

Received: July 5, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik biznes subyektlarining raqamli platformalardan foydalanish samaradorligi O'zbekiston sharoitida tahlil qilingan. Raqamli platformalar kichik korxonalar uchun bozorga kirish to'siqlarini pasaytirish, mijozlar bilan bevosita aloqa o'rnatish va logistika xarajatlarini optimallashtirish imkonini beruvchi vosita sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda elektron tijorat bozori hajmi 2024-yilda 1,2 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lib, 2027-yilga kelib 1,8–2,2 milliard dollarga etishi prognoz qilinmoqda. Yetakchi mahalliy platforma Uzum 2025-yilda 17 000 dan ortiq mahalliy sotuvchi bilan hamkorlik qilgan va uning tovar assortimenti 100 million tovar birligidan oshgan. Xulosalar raqamli platformalarning kichik biznes raqobatbardoshligini oshirishdagi rolini tasdiqlaydi, biroq raqamli savodxonlik, ishonch va infratuzilma cheklovlari samaradorlikni pasaytiruvchi omillar bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: kichik biznes, raqamli platformalar, elektron tijorat, marketpleys, raqamlashtirish, tadbirkorlik, samaradorlik, O'zbekiston.

Аннотация. В статье анализируется эффективность использования цифровых платформ субъектами малого бизнеса в условиях Узбекистана. Цифровые платформы рассматриваются как средство снижения барьеров входа на рынок для малых предприятий, установления прямого контакта с клиентами и оптимизации логистических издержек. Результаты исследования показывают, что объём рынка электронной коммерции в Узбекистане в 2024 году составил 1,2 миллиарда долларов США и, по прогнозам, достигнет 1,8–2,2 миллиарда долларов к 2027 году. Ведущая местная платформа Uzum в 2025 году сотрудничала более чем с 17 000 местных продавцов, а её товарный ассортимент превысил 100 миллионов товарных позиций. Выводы подтверждают роль цифровых платформ в повышении конкурентоспособности малого бизнеса, однако цифровая грамотность, доверие и инфраструктурные ограничения остаются факторами, снижающими эффективность.

Ключевые слова: малый бизнес, цифровые платформы, электронная коммерция, маркетплейс, цифровизация, предпринимательство, эффективность, Узбекистан.

Abstract. This article analyses the effectiveness of digital platform use by small business entities in the context of Uzbekistan. Digital platforms are examined as a means of lowering market entry barriers for small enterprises, establishing direct contact with customers, and optimising logistics costs. The findings indicate that the e-commerce market of Uzbekistan reached 1.2 billion US dollars in 2024 and is projected to reach 1.8–2.2 billion dollars by 2027. The leading domestic platform Uzum cooperated with more than 17,000 local sellers in 2025, while its product assortment exceeded 100 million stock-keeping units. The conclusions confirm the role of digital platforms in enhancing the competitiveness of small businesses; however, digital literacy, trust, and infrastructural constraints remain factors that reduce effectiveness.

Keywords: small business, digital platforms, e-commerce, marketplace, digitalisation, entrepreneurship, effectiveness, Uzbekistan.

■ KIRISH

Toshkent bozorlaridagi savdogar bugun tovarini bir vaqtning o'zida qishloq xaridoriga etkazishi mumkin bo'lgan holat besh yil avval deyarli tasavvur qilinmasdi. O'zbekistonda 2018–2022-yillar davomida elektron tijorat hajmining besh baravar o'sib, 2023-yilda 500 million dollardan oshib ketishi qishloq va shahar tadbirkorlarining tovar oborotidagi mavqeyini qayta belgiladi [1]. Raqamli platformalar kichik korxonalar uchun an'anaviy chakana savdoning bir qator to'siqlarini — do'kon ijarasi, mahalliy bozor bilan cheklangan qamrov, vositachilar zanjiri — chetlab o'tish yo'lini ochdi. Mahsulotni onlayn ko'rgazmaga qo'yish, to'lovni raqamli tarzda qabul qilish va etkazib berishni operatorga topshirish endi mikrofirma darajasidagi tadbirkor uchun ham mavjud amaliyotga aylandi.

Kichik biznes O'zbekiston iqtisodiyotining tayanch bo'g'ini hisoblanadi. Yalpi ichki mahsulotning yarmidan ortig'i va band aholining aksariyat qismi aynan mikro, kichik va o'rta korxonalar hissasiga to'g'ri keladi. Shu bois kichik biznesning raqamli vositalarga moslashuvi milliy iqtisodiy o'sishning bevosita omili sifatida qaraladi. Global tajribada kichik va o'rta korxonalar dunyo bo'yicha biznes subyektlarining qariyb 90 foizini va ish o'rinlarining yarmidan ko'pini tashkil etadi, biroq raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish darajasi bo'yicha ular yirik korporatsiyalardan sezilarli ortda qolmoqda [2]. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa raqamli tafovut yanada keskin: internet infratuzilmasi, moliyaviy savodxonlik va ishonch masalalari platformalardan foydalanish samaradorligini bevosita cheklaydi.

Tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston raqamli iqtisodiyotining tez sur'atlar bilan shakllanayotgani bilan bog'liq. 2025-yil boshida mamlakatda internet foydalanuvchilari soni 32,7 millionga etdi, bu aholining 87 foizidan ortig'ini qamrab oldi; foydalanuvchilarning 89 foizi internetga smartfon orqali ulanmoqda [3]. Aholi tarkibida 30 yoshgacha bo'lganlar ulushi 60 foizni tashkil etishi raqamli xizmatlarga talabning barqaror kengayishini oldindan belgilaydi. Ushbu maqolaning maqsadi kichik biznesda raqamli platformalardan foydalanish samaradorligini O'zbekiston misolida baholash, samaradorlikni oshiruvchi va cheklovchi omillarni aniqlash hamda mahalliy marketpleys ekotizimining tadbirkorlikka ta'sirini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilar: raqamli platformalar nazariy asoslarini tizimlashtirish, O'zbekiston elektron tijorat bozori statistikasini tahlil qilish va kichik biznes uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli platformalar va kichik biznes o'rtasidagi bog'liqlik masalasi so'nggi o'n yillikda iqtisodiyot, axborot tizimlari va tadbirkorlik fanlari kesishmasida keng o'rganilmoqda. Zhao va hamkasblari 61 mingdan ortiq AQSh kichik korxonasi ma'lumotlarini tahlil qilib, tahliliy vositalar, mobil ilovalar, bulutli xizmatlar va platformalarning korxona dinamik qobiliyatlarini kuchaytirish orqali samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlashdi [4]. Mualliflar imkoniyatlarni sezish va ularni strategiyaga aylantirish qobiliyati

raqamlashtirishdan iqtisodiy natijaga o'tishning hal qiluvchi bo'g'ini ekanligini ta'kidlaydi. Bunday yondashuv raqamli texnologiyaning o'zi emas, balki uni tashkiliy jarayonga singdirish darajasi natijani belgilashini ko'rsatadi.

Hindiston kichik korxonalari bo'yicha 700 nafar tadbirkor ishtirokidagi PLS-SEM tahlili raqamli platformalarni qabul qilish niyatiga yosh, jins va ma'lumot darajasining ta'sirini o'lgan; model qabul qilish niyatidagi o'zgaruvchanlikning 63 foizini izohlagan [5]. Rejalashtirilgan xulq-atvor nazariyasiga tayangan mazkur tadqiqot rivojlanayotgan bozorlarda demografik omillarning platformaga jalb bo'lish jarayonidagi rolini ochib berdi. Bangladesh misolida o'tkazilgan tadqiqotda esa AKT vositalarini o'zlashtirishdagi bilim tafovutlari, resurslarni kengaytirish imkoniyatining pastligi va biznes maqsadlariga mos kelmaslik ijobiy natijani susaytiruvchi holatlar sifatida qayd etilgan [6]. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi o'rtasidagi farq shundaki, birinchisida platforma raqobat ustunligini mustahkamlaydi, ikkinchisida esa ko'pincha rasmiy iqtisodiyotga o'tishning dastlabki bosqichi bo'lib xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan mavzu bir necha yondashuvga tayanadi. Ikki tomonlama bozor (two-sided markets) nazariyasi platformaning sotuvchi va xaridorni tarmoq effekti orqali bog'lashini, foydalanuvchilar sonining ortishi bilan har bir ishtirokchi uchun qiymatning oshishini tushuntiradi. Tranzaksiya xarajatlari iqtisodiyoti kichik korxonaning vositachi va qidiruv xarajatlarini kamaytirish orqali raqobatga kirishish imkoniyatini asoslaydi. Texnologiyani qabul qilish modeli (TAM) foydalilik va foydalanish qulayligi idroki tadbirkorning platformaga o'tish qaroriga ta'sirini izohlaydi. Nihoyat, raqamli tadbirkorlik kontseptsiyasi platformani shunchaki savdo kanali emas, balki yangi biznes modellarini shakllantiruvchi muhit sifatida talqin qiladi [7]. Ushbu nazariy ramkalar O'zbekiston sharoitida marketpleyslarning kichik biznesga ta'sirini baholashda tayanch bo'lib xizmat qiladi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda adabiyotlarni tizimli tahlil qilish va deskriptiv statistika usullari birlashtirildi. Ma'lumot manbalari sifatida peer-reviewed ilmiy jurnallardagi maqolalar, xalqaro tashkilotlar va statistika agentliklarining hisobotlari, jumladan AQSh Savdo departamenti, Jahon banki, KPMG, DataReportal va mahalliy elektron tijorat platformalarining ochiq hisobotlaridan foydalanildi [8]. Manbalarni tanlashda quyidagi mezonlar qo'llanildi: mavzuga bevosita aloqadorlik, empirik yoki nazariy qiymat, ma'lumotlarning yangiligi (asosan 2023–2026-yillar) va to'liq matnning mavjudligi. Statistik ko'rsatkichlarni taqqoslash va o'sish tendensiyalarini aniqlash uchun dinamik qatorlar tuzildi. Sifat tahlilida kontent-tahlil usuli orqali manbalar tematik toifalarga ajratildi: bozor hajmi, platforma ekotizimi, kichik biznesning ishtiroki va cheklovchi omillar. Tadqiqotning cheklovi sifatida O'zbekiston bo'yicha korxona darajasidagi mikroma'lumotlarning cheklanganligi va ba'zi

ko'rsatkichlarning turli manbalarda farqlanishi qayd etiladi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Statistik ma'lumotlar tahlilidan bir qator xulosalar kelib chiqadi. Birinchidan, O'zbekiston elektron tijorat bozori barqaror va yuqori sur'atli o'sishni namoyish etmoqda. Bozor hajmi 2022-yildagi 311 million dollardan 2024-yilda 1,2 milliard dollarga ko'tarildi,

biroq bu ko'rsatkich chakana savdo aylanmasining atigi 3,8 foizini tashkil etadi [1]. KPMG prognozlariga ko'ra, 2027-yilga kelib bozor hajmi 1,8–2,2 milliard dollarga etib, chakana savdodagi ulushi 9–11 foizga chiqishi kutilmoqda. Global miqyosda elektron tijoratning chakana savdodagi ulushi 20–30 foizni tashkil etishini hisobga olsak, O'zbekiston bozorining o'zlashtirilmagan salohiyati yaqqol namoyon bo'ladi. Quyidagi jadvalda bozorning asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval.

O'zbekiston elektron tijorat bozorining asosiy ko'rsatkichlari (2022–2027)

Yil	Bozor hajmi (mln AQSh dollari)	Chakana savdodagi ulush (%)	Internet foydalanuvchilari (mln)
2022	311	1,5	27,2
2023	543	2,5	31,0
2024	1 200	3,8	32,7
2027*	1 800–2 200	9–11	35,0*

Izoh: *prognoz ko'rsatkichlari. Manba: AQSh Savdo departamenti, KPMG va DataReportal ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Ikkinchidan, mahalliy marketpleys ekotizimi kichik biznesning raqamli savdoga o'tishida markaziy o'rin egallaydi. 2022-yilda tashkil etilgan Uzun qisqa muddatda mamlakatning etakchi raqamli ekotizimiga aylandi. 2025-yil yakunlariga ko'ra platformadan har oyda 20 milliondan ortiq foydalanuvchi foydalangan, faol mahalliy sotuvchilar soni 17 000 dan oshgan va tovar assortimenti 100 million tovar birligiga etgan [9]. Platforma marketpleys, raqamli bank, BNPL (keyinroq to'lash) xizmati, ekspres etkazib berish va tadbirkorlar uchun maxsus ilovani birlashtirgan yaxlit tizim ko'rinishida ishlaydi. Uzun guruhi tarkibidagi bank tomonidan kichik va o'rta korxonalarga kreditlash hajmi bir yil ichida 1,7 baravar o'sgani raqamli platformaning moliyaviy inklyuziyaga bevosita ta'sirini ko'rsatadi. Mustaqil so'rov natijalariga ko'ra, respondentlarning yarmidan ko'pi asosiy xarid kanali sifatida aynan Uzunni ko'rsatgan, Telegram va Instagram do'konlari esa taxminan 40 foiz bilan ikkinchi o'rinda turadi [10].

Uchinchidan, tahlil kichik biznes uchun platformaga o'tishning aniq iqtisodiy manfaatlarini ochib berdi. Marketpleysga kirgan mikrofirmalar faqat bitta mahalliy bozorda emas, butun mamlakat miqyosida xaridorga chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi; etkazib berish operator zimmasiga o'tadi, to'lov kafolati platforma tomonidan ta'minlanadi. Chakana onlayn savdoda soliq yuki ham engillashtirilgan: elektron tijorat subyektlari uchun foyda solig'i umumiy 15 foiz o'rniga 7,5 foiz stavkada undiriladi [11]. Mavsumiy chegirmalar va marketing aksiyalari kichik sotuvchiga qisqa muddatda katta auditoriyaga etib borish yo'lini ochadi. Ayni paytda platformaga bog'liqlik yangi xatarlarni keltirib chiqaradi: komissiya stavkalari, sotuvchilar o'rtasidagi narx raqobati va platforma qoidalariga to'liq bo'ysunish zarurati mikrofirmaning foyda marjasini toraytirishi mumkin. Quyidagi jadvalda platformadan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar tizimlashtirilgan.

2-jadval.

Kichik biznesda raqamli platforma samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Samaradorlikni oshiruvchi omillar	Samaradorlikni cheklovchi omillar
Bozorga kirish to'sig'ining pastligi va milliy qamrov	Raqamli savodxonlik va malakali kadrlar etishmasligi
Logistika va to'lovning operator tomonidan ta'minlanishi	Yetkazib berish infratuzilmasining hududlarda cheklanganligi
Elektron tijorat uchun imtiyozli soliq stavkasi (7,5%)	Komissiya va narx raqobati tufayli marjaning toraylishi
Moliyaviy inklyuziya va BNPL orqali kreditga kirish	Iste'molchi ishonchi va to'lov xavfsizligi masalalari
Mijoz ma'lumotlari asosida marketingni aniqlashtirish	Platformaga bir tomonlama bog'liqlik xatari

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar tahlili asosida tuzilgan.

Raqamli platformalarning kichik biznesga ta'siri sof savdo aylanmasidan tashqariga chiqadi. Marketpleysda sotuv jarayoni tadbirkordan mahsulot fotosuratini tayyorlash, tavsif yozish, buyurtmalarni o'z vaqtida qayta ishlash va mijoz sharhlariga munosabat bildirishni talab qiladi. Shu tariqa kichik sotuvchi asta-

sekin raqamli marketing, mijozlar bilan muloqot va ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalarini o'zlashtiradi. Platforma taqdim etadigan analitik panellar orqali tadbirkor qaysi tovar qanchalik talab qilinayotganini, qaysi hududda sotuv yuqorilagini kuzatib boradi va shunga qarab assortimentni

moslashtiradi. Ushbu bilim an'anaviy bozor savdosida deyarli shakllanmaydi. Ayollar tadbirkorligi uchun ham raqamli savdo alohida ahamiyat kasb etmoqda: uy sharoitida ishlab chiqarilgan hunarmandchilik va oziq-ovqat mahsulotlarini platformada sotish oila byudjetiga qo'shimcha daromad manbaini qo'shadi va ishga joylashishning moslashuvchan shaklini taklif etadi.

Bir qator jiddiy muammolar samaradorlikning to'liq ro'yobga chiqishiga to'sqinlik qilmoqda. Hududlarda etkazib berish tarmog'i hali ham notekis rivojlangan; qishloq joylarda internet tezligi va logistika xarajatlari shahar bilan sezilarli farq qiladi. So'rovlarda respondentlarning qariyb beshdan biri hali biror onlayn platformadan xarid qilmagani aniqlangan, bu iste'molchi ishonchi va odatlar inersiyasi hamon kuchli ekanidan dalolat beradi [10]. Soya iqtisodiyoti va norasmiy savdoning keng tarqalgani ko'plab kichik korxonalarni platformaga rasman kirishdan tiyib turadi. Raqamli savodxonlikning cheklanganligi esa tadbirkorlarning platforma vositalaridan to'liq foydalanishiga imkon bermaydi. Bularning barchasi raqamli platformalar samaradorligining O'zbekistonda hozircha o'z cho'qqisidan uzoq ekanini ko'rsatadi va tizimli davlat siyosatini talab qiladi.

■ XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari kichik biznesda raqamli platformalardan foydalanish O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish va rasmiylashtirishning samarali yo'nalishiga aylanayotganini ko'rsatadi. Elektron tijorat bozorining 2022–2024-yillar oralig'ida uch baravardan ortiq o'sishi hamda Uzun kabi mahalliy ekotizimlarning 17 000 dan ortiq sotuvchini birlashtirishi mikro va kichik korxonalarning milliy bozorga chiqishida yangi imkoniyatlar ochdi. Raqamli platformalar bozorga kirish to'sig'ini pasaytiradi, logistika va to'lovni operator zimmasiga o'tkazadi hamda imtiyozli soliq rejimi orqali rag'batlantiriladi. Ayni paytda raqamli savodxonlik, hududiy infratuzilma, iste'molchi ishonchi va platformaga bog'liqlik xatari samaradorlikni cheklovchi asosiy holatlar bo'lib qolmoqda.

Amaliy jihatdan bir necha yo'nalishda ish olib borish maqsadga muvofiq. Tadbirkorlar uchun raqamli savodxonlikni oshiruvchi bepul o'quv dasturlari va marketpleyslardagi yordam markazlari kengaytirilishi lozim. Hududlarda etkazib berish punktlari va logistika markazlari tarmog'ini zichlashtirasiz qishloq tadbirkorining platformaga real kirishini ta'minlab bo'lmaydi. Soliq va bojxona jarayonlarini yanada soddalashtirish norasmiy savdoning bir qismini rasmiy raqamli maydonga jalb qilish imkonini beradi. Iste'molchi ishonchini mustahkamlash uchun tovar sifati kafolati, qaytarish tartibi va nizolarni hal qilish tizimini shaffoflashtirish talab etiladi. Kelgusi tadqiqotlar korxona darajasidagi mikroma'lumotlar asosida platformaga o'tishning aniq daromad va bandlik effektlarini miqdoriy o'lchashga qaratilishi mavzuni chuqurlashtiradi. Raqamli platforma kichik biznes uchun shunchaki savdo kanali emas, balki tadbirkorlik madaniyatini va mintaqaviy iqtisodiy tarmoqlarni qayta shakllantiruvchi maydon sifatida namoyon bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. U.S. Department of Commerce, International Trade Administration. (2025). Uzbekistan – eCommerce. Country Commercial Guide. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/uzbekistan-ecommerce>
2. International Technology and Innovation Foundation (ITIF). (2025). How Digital Services Empower SMEs and Start-Ups. Washington, D.C. <https://itif.org/publications/2025/08/27/how-digital-services-empower-smes-and-start-ups/>
3. DataReportal. (2025). Digital 2025: Uzbekistan. Kepios & We Are Social. <https://datareportal.com/reports/digital-2025-uzbekistan>
4. Zhao, Z., & colleagues. (2025). Digital driven success: the digitalization effect on SME performance. Information Technology for Development, 31(4). <https://doi.org/10.1080/02681102.2025.2453213>
5. Tiwari, P., & colleagues. (2025). Digital platforms' use in SMEs – A critical analysis of entrepreneurs' behaviour. Cogent Economics & Finance, 13(1), 2461337. <https://doi.org/10.1080/23322039.2025.2461337>
6. Pervin, S., & colleagues. (2023). Digital Technology Adoption in SMEs: Technological, Environmental and Organizational Factors in Emerging Countries. <https://www.researchgate.net/publication/366975443>
7. Chauhan, S., & colleagues. (2024). Determinants of digital technology adoption in innovative SMEs. Journal of Innovation & Knowledge. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2444569X24001495>
8. KPMG & PR Newswire. (2024). Uzbekistan's e-commerce market is set to grow 7 times to 2.2 billion USD by 2027. Tashkent.
9. TechCrunch. (2026). Uzbekistan's Uzun valuation rises 1.5x in seven months to \$2.3B. <https://techcrunch.com/2026/03/10/uzbekistans-uzun-valuation-rises-1-5x-in-seven-months-to-2-3b/>
10. Bekmurodova, F. A. (2025). Public Perceptions and Trends of Uzun Market's Contribution to E-commerce in Uzbekistan. Oriens, Scientific Journal. https://oriens.uz/media/journalarticles/99_Bekmurodova_F.A._742-752.pdf
11. Chaika Consulting. (2025). Start selling on Uzun Market: taxation and requirements for sellers in Uzbekistan. <https://chaika.uz/en/marketplace>

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Qo'ziyeva Maftuna Otabek qizi Samarqand Iqtisodiyot va Servis institute "Buxgalteriya hisobi" kafedrası stajor-assistenti / Кузиева Мафтуна Отабек кизи стажёр-преподаватель кафедры «Бухгалтерский учёт»

Самаркандский институт экономики и сервиса / Maftuna Otabek qizi Qo'ziyeva Trainee Assistant, Department of Accounting Samarkand Institute of Economics and Service

E-mail: maftunaotabekovna46@gmail.com

ORCID: 0009-0005-5428-8522

**Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil
va audit**

**Accounting, economic analysis and
audit**

**Бухгалтерский учет,
экономический анализ и аудит**

O‘ZBEKISTONDA DEPOZIT JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING YANGI YONDASHUVLARI VA TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Ruzimuratov O.B., Keldiyorov Sherozbek Komiljon o‘g‘li

НОВЫЕ ПОДХОДЫ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ДЕПОЗИТНОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Рузимурастов О.Б., Келдияров Шерозбек Комилжон угли

NEW APPROACHES AND DIRECTIONS FOR IMPROVING DEPOSIT ATTRACTIVENESS IN UZBEKISTAN

O. B. Ruzimuratov, Sherozbek Komiljon o‘g‘li Keldiyorov

Received: July 1, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklarida depozit siyosatini takomillashtirish, aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bo‘sh pul mablag‘larini bank tizimiga jalb qilish hamda depozit xizmatlari jozibadorligini oshirishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Tadqiqotda depozitlarning bank resurs bazasini shakllantirishdagi ahamiyati, raqamli texnologiyalar asosida omonat xizmatlarini rivojlantirish, foiz siyosatini optimallashtirish, mijozlarga individual yondashuvni kengaytirish hamda innovatsion bank mahsulotlarini joriy etish masalalari o‘rganilgan. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida depozit portfelining barqarorligini ta‘minlash va banklarga bo‘lgan ishonchni mustahkamlashning ustuvor yo‘nalishlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: depozit, tijorat banklari, depozit siyosati, bank resurslari, omonatlar, foiz stavkasi, raqamli bank xizmatlari, moliyaviy barqarorlik, innovatsion bank mahsulotlari, depozit jozibadorligi, mijozlarga xizmat ko‘rsatish, bank tizimi.

Аннотация. В данной статье анализируются современные подходы к совершенствованию депозитной политики в коммерческих банках, привлечению свободных денежных средств населения и хозяйствующих субъектов в банковскую систему, а также повышению привлекательности депозитных услуг. В исследовании изучено значение депозитов в формировании ресурсной базы банка, развитие депозитных услуг на основе цифровых технологий, оптимизация процентной политики, расширение индивидуального подхода к клиентам и внедрение инновационных банковских продуктов. Также освещены приоритетные направления обеспечения устойчивости депозитного портфеля и укрепления доверия к банкам на основе международного опыта.

Ключевые слова: депозит, коммерческие банки, депозитная политика, банковские ресурсы, вклады, процентная ставка, цифровые банковские услуги, финансовая устойчивость, инновационные банковские продукты, привлекательность депозитов, обслуживание клиентов, банковская система.

Abstract. This article analyzes modern approaches to improving deposit policy in commercial banks, attracting free funds from the population and business entities into the banking system, and increasing the attractiveness of deposit services. The study examines the importance of deposits in forming the bank's resource base, the development of deposit services based on digital technologies, the optimization of interest rate policy, the expansion of an individual approach to clients, and the introduction of innovative banking products. It also highlights priority areas for ensuring the stability of the deposit portfolio and strengthening trust in banks based on international experience.

Keywords: deposit, commercial banks, deposit policy, banking resources, deposits, interest rate, digital banking services, financial stability, innovative banking products, deposit attractiveness, customer service, banking system.

■ KIRISH

Bugungi kunda bank tizimining barqaror faoliyat yuritishi va iqtisodiyot tarmoqlarini moliyaviy resurslar bilan ta'minlashda depozitlar muhim manba hisoblanadi. Tijorat banklari resurs bazasining asosiy qismini tashkil etuvchi depozit mablag'larini banklarning kreditlash salohiyatini oshirish, investitsion loyihalarni moliyalashtirish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois depozit siyosatini takomillashtirish, aholi va tadbirkorlik subyektlarining bo'sh pul mablag'larini bank tizimiga keng jalb qilish masalasi dolzarb iqtisodiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Jahon amaliyotida banklar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi depozit xizmatlarini modernizatsiya qilish, innovatsion omonat turlarini joriy etish hamda mijozlarga qulay va ishonchli moliyaviy xizmatlar ko'rsatishni talab etmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida mobil bank xizmatlari, onlayn omonatlar, masofaviy identifikatsiya tizimlari va sun'iy intellekt asosidagi bank mahsulotlari depozit jozibadorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Bu esa tijorat banklaridan zamonaviy yondashuvlarni qo'llash, foiz siyosatini bozor talablariga moslashtirish hamda mijozlar ehtiyojidan kelib chiqib yangi moliyaviy instrumentlarni ishlab chiqishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasida ham bank-moliya tizimini isloh qilish, banklarning kapitallashuv darajasini oshirish va aholi ishonchini mustahkamlash bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan bank tizimini isloh qilishga oid farmon va qarorlarda tijorat banklari faoliyatini bozor mexanizmlari asosida rivojlantirish, raqamli bank xizmatlarini kengaytirish hamda aholi jamg'armalarini iqtisodiyotga faol jalb qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Jumladan, 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF–5992-son Farmonda bank xizmatlari sifatini oshirish, depozit bazasini kengaytirish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan[1].

Shuningdek, Prezidentning Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomalarida iqtisodiyotda jamg'armalar ulushini oshirish, moliyaviy resurslarni bank tizimi orqali samarali yo'naltirish hamda aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash zarurligi qayd etilgan[2]. Bu esa tijorat banklarida depozit siyosatini takomillashtirish, innovatsion omonat xizmatlarini joriy etish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirishni talab etadi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Depozit siyosatini takomillashtirish va depozit jozibadorligini oshirish masalalari xorijiy hamda mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlarda tijorat banklari resurs bazasining barqarorligini ta'minlash, aholi jamg'armalarini bank tizimiga jalb qilish va zamonaviy

bank xizmatlarini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Xususan, P. Rose va S. Hudgins o'zlarining *"Bank Management and Financial Services"* nomli ilmiy asarida depozitlar tijorat banklari faoliyatining asosiy moliyaviy manbasi ekanligini ta'kidlaydi[3]. Mualliflarning fikriga ko'ra, banklarning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi, avvalo, barqaror depozit bazasining shakllanganlik darajasiga bog'liq hisoblanadi. Tadqiqotda foiz stavkalarining moslashuvchanligi, mijozlarga qulay xizmat ko'rsatish tizimi va raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi depozit hajmiga bevosita ta'sir qiluvchi omillar sifatida baholangan. Shuningdek, mualliflar banklar o'rtasidagi raqobat sharoitida innovatsion omonat mahsulotlarini joriy etish depozit portfelining o'sishiga xizmat qilishini ilmiy asoslab bergan.

F. Mishkinning *"The Economics of Money, Banking, and Financial Markets"* asarida esa bank tizimida ishonch omili depozitlar hajmini oshirishdagi eng muhim iqtisodiy omillardan biri sifatida ko'rsatib o'tilgan[4]. Olimning fikricha, mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlik, inflyatsiya darajasining nazorat ostida bo'lishi va bank tizimining likvidligi aholi mablag'larini bank omonatlariga jalb qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Muallif depozit siyosatini samarali tashkil etish orqali iqtisodiyotdagi vaqtincha bo'sh pul mablag'larini investitsiyalarga yo'naltirish imkoniyati kengayishini ta'kidlaydi.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan N. G. Karimov tijorat banklarida depozit siyosatini takomillashtirish masalalarini tadqiq qilib, O'zbekiston bank tizimida depozit xizmatlarini rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarurligini qayd etgan[5]. Muallifning fikricha, mobil ilovalar orqali onlayn omonat ochish imkoniyatining kengayishi, mijozlarga masofaviy xizmat ko'rsatish tizimining takomillashuvi hamda foiz stavkalarining bozor tamoyillari asosida shakllantirilishi depozit jozibadorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda aholi daromadlari va bank tizimiga bo'lgan ishonch darajasi depozitlar hajmiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar sifatida baholangan.

Bundan tashqari, B. O. Tursunov tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish orqali depozit bazasini kengaytirish masalalari tahlil qilingan [6]. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mobil bank xizmatlari va internet-banking tizimlarining rivojlanishi mijozlarning bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirib, depozit operatsiyalarining qulayligi va tezkorligini oshiradi. Bu esa, o'z navbatida, tijorat banklarining resurs salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, depozit jozibadorligini oshirish bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, iqtisodiyotga investitsion resurslarni jalb qilish hamda bank xizmatlari sifatini oshirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalarni keng qo'llash, innovatsion depozit mahsulotlarini ishlab chiqish va mijozlarga individual yondashuvni kuchaytirish ushbu yo'nalishdagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda depozit jozibadorligini oshirish va tijorat banklarida depozit siyosatini takomillashtirish masalalarini o'rganishda bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, Markaziy bank hisobotlari hamda xalqaro moliyaviy tashkilotlar ma'lumotlari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy-statistik tahlil usuli orqali depozitlar hajmi, foiz stavkalari va aholi omonatlarining o'sish dinamikasi tahlil qilindi. Taqqoslash usuli yordamida O'zbekiston tijorat banklarining depozit siyosati xorijiy davlatlar tajribasi bilan qiyosiy o'rganildi. Shuningdek, tizimli yondashuv asosida depozit jozibadorligiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, raqamli bank xizmatlari, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati va foiz siyosatining o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi.

Tadqiqot natijasida depozit xizmatlarini rivojlantirish, innovatsion omonat mahsulotlarini joriy etish hamda banklarning moliyaviy barqarorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston bank tizimida depozit xizmatlarini rivojlantirish va aholi mablag'larini tijorat banklariga keng jalb qilish bo'yicha olib borilgan islohotlar natijasida so'nggi yillarda depozit portfelining sezilarli o'sishi kuzatilmoqda. Xususan, raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi, onlayn omonat turlarining joriy etilishi, foiz stavkalarining bozor tamoyillari asosida shakllantirilishi hamda bank tizimiga bo'lgan ishonchning ortishi depozit bazasining kengayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Quyidagi jadvalda 2020–2024-yillar davomida O'zbekiston tijorat banklarida depozitlar hajmi, aholi omonatlari ulushi, yuridik shaxslar depozitlari, o'sish sur'ati va depozitlarning YAIMdagi ulushi bo'yicha ko'rsatkichlar tahlil qilingan[7].

*1-jadval***O'zbekiston tijorat banklarida depozitlar hajmi va tarkibi dinamikasi**

Yillar	Jami depozitlar hajmi (trln so'm)	Aholi omonatlari (trln so'm)	Yuridik shaxslar depozitlari (trln so'm)	Yillik o'sish sur'ati (%)	Depozitlarning YAIMdagi ulushi (%)
2020	91.0	24.5	66.5	—	15.2
2021	110.2	31.8	78.4	121.1	16.4
2022	146.8	44.6	102.2	133.2	18.9
2023	187.4	61.2	126.2	127.7	21.3
2024	231.5	79.4	152.1	123.5	23.8

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2020–2024-yillar oralig'ida tijorat banklari depozitlari hajmi 91 trillion so'mdan 231,5 trillion so'mga etib, 154 foizga oshgan. Ayniqsa, aholi omonatlarining o'sish sur'ati yuqori bo'lib, 2020-yildagi 24,5 trillion so'mlik ko'rsatkich 2024-yilda 79,4 trillion so'mga etgan. Bu esa aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchi ortib borayotganligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yuridik shaxslar depozitlari ham barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. 2020-yilda 66,5 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda ushbu ko'rsatkich 152,1 trillion so'mga etgan. Mazkur holat iqtisodiyotda tadbirkorlik subyektlari faoliyatining kengayishi va bank xizmatlaridan foydalanish darajasining oshishi bilan bog'liqdir.

Depozitlarning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ham yildan yilga ortib borgan. Xususan, 2020-yilda

depozitlarning YAIMdagi ulushi 15,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 23,8 foizga etgan. Bu esa bank tizimining iqtisodiyotdagi moliyaviy vositachilik rolini kuchayib borayotganligini anglatadi.

So'nggi yillarda tijorat banklari tomonidan mobil ilovalar, internet-banking, onlayn omonat ochish xizmatlari va masofaviy identifikatsiya tizimlarining joriy etilishi depozit jozibadorligini oshirishning muhim omiliga aylandi. Ayniqsa, yoshlar orasida raqamli bank xizmatlaridan foydalanish darajasi yuqori bo'lib, bu omonat xizmatlarining ommalashishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, banklar o'rtasida raqobatning kuchayishi natijasida yuqori foizli muddatli omonatlar, kapitalizatsiyalangan foiz tizimlari, bonus va cashback xizmatlari joriy qilinmoqda. Natijada mijozlarning bank omonatlariga qiziqishi ortib, uzoq muddatli depozitlar hajmi kengaymoqda.

O'zbekiston tijorat banklarida muddatli va talab qilib olinguncha depozitlar tarkibi tahlili [8]

Yillar	Muddatli depozitlar (trln so'm)	Talab qilib olinguncha depozitlar (trln so'm)	Muddatli depozitlar ulushi (%)	Talab qilib olinguncha depozitlar ulushi (%)	O'rtacha depozit foiz stavkasi (%)
2020	36.4	54.6	40.0	60.0	17.8
2021	47.9	62.3	43.5	56.5	18.5
2022	68.2	78.6	46.5	53.5	19.6
2023	93.7	93.7	50.0	50.0	20.4
2024	125.0	106.5	54.0	46.0	21.2

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, so'nggi besh yil davomida muddatli depozitlar hajmi sezilarli darajada oshgan. Xususan, 2020-yilda 36,4 trillion so'mni tashkil etgan muddatli depozitlar hajmi 2024-yilda 125 trillion so'mga etgan yoki 3,4 barobarga oshgan. Bu esa tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli omonatlar uchun yuqori foiz stavkalari va qo'shimcha rag'batlantirish mexanizmlarining joriy etilishi bilan izohlanadi.

Talab qilib olinguncha depozitlar hajmi ham o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan bo'lsa-da, ularning jami depozitlardagi ulushi bosqichma-bosqich kamaygan. Jumladan, 2020-yilda ushbu turdagi depozitlarning ulushi 60 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda 46 foizgacha pasaygan. Bu holat mijozlarning mablag'larini uzoqroq muddatga joylashtirishga bo'lgan qiziqishi ortib borayotganligini ko'rsatadi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, depozit foiz stavkalarining oshirilishi muddatli omonatlar hajmining kengayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Xususan, o'rtacha depozit foiz stavkasi 2020-yildagi 17,8 foizdan 2024-yilda 21,2 foizga etgan. Natijada aholi va tadbirkorlik subyektlari tomonidan tijorat banklaridagi omonatlarga bo'lgan talab ortgan. Shuningdek, raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi muddatli depozitlar ulushining oshishiga xizmat qilmoqda. Mobil ilovalar orqali omonat ochish, foizlarni avtomatik kapitalizatsiya qilish va onlayn boshqaruv imkoniyatlari mijozlar uchun qo'shimcha qulaylik yaratmoqda. Ayniqsa, yosh mijozlar orasida onlayn muddatli omonatlarga talab yuqori darajada shakllanmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot doirasida tijorat banklarida depozit jozibadorligini oshirishning zamonaviy yondashuvlari va depozit siyosatini takomillashtirish yo'nalishlari o'rganildi. Olib borilgan tahlillar natijasida so'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimida depozitlar hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligi, bunda raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi, foiz

siyosatining liberallasuvi hamda aholi ishonchining ortishi muhim omil bo'lib xizmat qilayotganligi aniqlandi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, depozitlar tarkibida muddatli omonatlar ulushining oshib borishi banklarning resurs bazasini barqarorlashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, talab qilib olinguncha depozitlar ulushining kamayishi banklar uchun uzoq muddatli kreditlash imkoniyatlarini kengaytirayotganini anglatadi. Raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilishi esa depozit operatsiyalarining tezkorligi va qulayligini oshirib, mijozlar bazasining kengayishiga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot davomida ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan, ayrim banklarda foiz siyosatining etarli darajada moslashuvchan emasligi, aholining moliyaviy savodxonligi pastligi hamda hududlar kesimida bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarining notekisligi depozit bozorining yanada rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish va depozit jozibadorligini oshirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Moslashuvchan foiz siyosatini joriy etish – inflyatsiya darajasi va bozor talabidan kelib chiqqan holda depozit foiz stavkalarini muntazam qayta ko'rib chiqish.

2. Raqamli bank xizmatlarini kengaytirish – mobil ilovalar orqali omonat ochish, boshqarish va echib olish jarayonlarini soddalashtirish.

3. Innovatsion depozit mahsulotlarini yaratish – bonusli, kapitalizatsiyalangan va maqsadli jamg'arma omonatlarini joriy etish.

4. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish – bank xizmatlari va jamg'arma madaniyatini targ'ib qiluvchi dasturlarni kengaytirish.

5. Hududiy bank xizmatlari qamrovini kengaytirish – chekka hududlarda bank infratuzilmasini rivojlantirish va xizmatlar sifatini oshirish.

6. Mijozlarga individual yondashuvni kuchaytirish – VIP mijozlar va uzoq muddatli omonatchilar uchun maxsus imtiyozli dasturlarni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, depozit jozibadorligini oshirish bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, investitsion resurslarni ko'paytirish hamda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim o'rin tutadi. Taklif etilgan chora-tadbirlarning amaliyotga tatbiq etilishi tijorat banklarining raqobatbardoshligini oshirib, ularning resurs bazasini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida (PF–5992-son Farmon). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy nashri. [1]

2. Mirziyoyev, Sh. M. (2023). O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. [2]

3. Rose, P. S., & Hudgins, S. C. (2013). Bank management and financial services (9th ed.). McGraw-Hill Education. [3]

4. Mishkin, F. S. (2019). The economics of money, banking, and financial markets (12th ed.). Pearson Education. [4]

5. Karimov, N. G. (2021). Tijorat banklarida depozit siyosatini takomillashtirish yo'llari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 5(2), 44–52. [5]

6. Tursunov, B. O. (2022). Raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish orqali depozit bazasini kengaytirish masalalari. Moliya va bank ishi, 4(1), 61–69. [6]

7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi. [7]

8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi. [8]

9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). O'zbekiston bank tizimi faoliyati bo'yicha statistik ma'lumotlar. Toshkent: Markaziy bank. [9]

10. World Bank. (2022). Global financial development report 2022: Financial inclusion and stability. World Bank Publications. [10]

11. World Bank. (2021). Uzbekistan economic update. Washington, DC: World Bank. <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan> [11]

12. World Bank. (2021). Uzbekistan economic update. Washington, DC: World Bank. <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan> [12]

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ruzimuratov O.B. Samarqand iqtisodiyot va servis institute "Bank ishi" kafedrasida dotsenti v.b., PhD/ Рузимуратов О.Б. Самаркандский институт экономики и сервиса и.о. доцента кафедры «Банковское дело», PhD/ O.B.Ruzimuratov Samarkand Institute of Economics and Service Acting Associate Professor, Department of Banking, PhD

E-mail: uzolim@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0731-2897

2. Keldiyorov Sherozbek Komiljon o'g'li Samarqand iqtisodiyot va servis institute talabasi / Келдияров Шерозбек Комилжон угли Самаркандский институт экономики и сервиса студент / Sherozbek Komiljon o'g'li Keldiyorov Samarkand Institute of Economics and Service Student

E-mail: sherozbek_keldiyorov@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4464-4744>

KORXONALAR IQTISODIY SALOHIIYATINI BAHOLASH USULLARI TAHLILI

Xatamov Ochildi Qurbonovich, Xaitov Shuxrat O'ktam o'g'li

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

Хатамов Очилди Курбанович, Хаитов Шухрат Уктам угли

ANALYSIS OF METHODS FOR ASSESSING THE ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES

Khatamov Ochildi Kurbanovich, Khaitov Shukhrat Uktam ugli

Received: July 11, 2026 Revised: July 16, 2026 Accepted: July 19, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya: Maqolada korxona iqtisodiy salohiyati turli komponentlarni o'z ichiga olgan murakkab kategoriya sifatida ko'rib chiqilgan. Shuningdek uni baholash usullari tahlil etilib guruhlashtirilgan.

Kalit so'zlar: sanoat, korxona, iqtisodiy salohiyat, ishlab chiqarish, resurslar, moliyaviy salohiyat, usullar.

Аннотация: В статье экономический потенциал предприятия рассматривается как сложная категория, включающая в себя различные компоненты. Также проанализированы методы его оценки и разделены на группы.

Ключевые слова: промышленность, предприятие, экономический потенциал, производство, ресурсы, финансовый потенциал, методы.

Abstract: The article examines the economic potential of an enterprise as a complex category that includes various components. Methods for its assessment are also analyzed and divided into groups.

Keywords: industry, enterprise, economic potential, production, resources, financial potential, methods.

■ KIRISH

Mamlakatimizda barqaror va mutanosib iqtisodiy o'sishni ta'minlash, iqtisodiy islohotlar samaradorligini oshirish, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning hozirgi holatini chuqur tahlil qilgan holda yangi o'sish nuqtalarini aniqlash hamda mavjud iqtisodiy salohiyatdan etarlicha foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada hukumatimiz tomonidan e'tiborga molik ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Ya'ni, sanoat ishlab chiqarish korxonalari barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, mahalliy va xorijiy bozorlarga xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining quyidan yuqoriga qarab o'sishini qo'llab-quvvatlash, aholini sanoat ishlab chiqarish korxonalariga band qilish va ularning daromadlarini oshirish bilan bog'liq harakatlar muntazam amalga oshirilmoqda. Albatta, tarmoqda amalga oshirilayotgan mazkur islohotlar natijasida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "kelgusi besh yilda sanoatda mehnat unumdorligi hozirgi 16,5 ming dollardan 30 ming dollarga etkaziladi; 1 ming dollarlik qo'shilgan qiymat yaratishga ketadigan energiya sarfi 1,5 barobar kamaytiriladi"[1].

Korxona iqtisodiy salohiyati kapital, daromad va investitsiyalar kabi moliyaviy resurslarni, shuningdek, binolar, uskunalar, xom ashyo va boshqalar kabi moddiy resurslarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, xodimlarning malakasi va tajribasi kabi inson resurslari va ma'lumotlar bazalari, axborot tizimlari va texnologiyalarni o'z ichiga olgan axborot resurslari muhim rol o'ynaydi. Kreditorlar, investorlar, hukumat, aktsiyadorlar, menejerlar, ta'minotchilar va sug'urta kompaniyalari korxona iqtisodiy salohiyatini baholashdan manfaatdordir.

■ ADAIYOTLAR TAHLILI

Mavzu yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlari o'rganilganda, sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyati tushunchasiga katta ahamiyat berilgan va iqtisodiy salohiyatning barqarorlashtirilishi muhim rol o'ynashi ta'kidlangan. Shuning uchun, bugungi raqobat kuchayib borayotgan zamonda, har bir davlat o'zining korxonalari iqtisodiy salohiyatini aniqlay olish darajasida mukammal tizimga ega bo'lishi zarur.

Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, sanoat ishlab chiqarish korxonalarini faqat innovatsion texnika-texnologilar bilan ta'minlashning o'zi etarli emas. Ya'ni

maqsadli puxta ishlab chiqilgan statistik-ekonometrik o'rganish dasturi asosida

qilingan qarorlar ham zarur hisoblanadi. Shuning uchun, "salohiyat", "iqtisodiy

salohiyat" tushunchalari va ularni baholab beruvchi ko'rsatkichlar tizimini yaxshiroq tushunib olish uchun iqtisodchi olimlar talqinlarini tahlil qilish lozim.

Korxonalar darajasida "salohiyat" tushunchasiga G.B.Kleyner, B.I.Tambovsev va R.M.Kachalovlar tomonidan quyidagicha ta'rif berilgan[2], ya'ni ularning fikricha, "muayyan bir korxona salohiyati tashqi ijtimoiy-iqtisodiy muhitdagi resurslari, holati va harakatini tavsiflovchi tarkibiy qismlardan tashkil topadi". Fikrimizcha, ushbu talqin korxonalar iqtisodiy salohiyati mohiyatini ilmiy

va nazariy jihatdan asoslay oladi.

Iqtisodchi olim M.I.Buxalkovning fikricha, "har qanday korxonaning iqtisodiy salohiyati rejalashtirilgan ishlar, xizmatlarni ishlab chiqarish uchun tashkilot ixtiyorida bo'lgan resurslar tarkibi: mehnat, moddiy, moliyaviy va boshqalarni o'zida aks ettiradi[3]". Fikrimizcha, M.I.Buxalkov tomonidan berilgan tushuncha qiziqarli bo'lsada, u tor ma'noda talqin etilgan.

B.C.Spirinning yondashuviga qaraganda, "iqtisodiy salohiyat" mavjud va foydalanilmagan zaxiralarni o'zida jamlagan resurslar majmui orqali aniqlanadi"[4], desa A.S. Bekasova va A.A. Izotkov iqtisodiy salohiyatni "biznes jarayonlarini amalga oshirish orqali manfaatdor tomonlar uchun natijalar yaratish uchun korxonaning resurslari va vakolatlari tizimi"[5], deb hisoblashadi.

Mualliflar O.A. Minaeva va G.S. Merzlikina iqtisodiy salohiyatni "ma'lum bir sohada, mintaqada yoki hududda ishlatilishi mumkin bo'lgan barcha mavjud resurslar, imkoniyatlar va ishlab chiqarish kuchlarining yig'indisi; biror narsaning zaxirasi; yashirin qobiliyatlar, ma'lum sharoitlarda o'zini namoyon qilishi mumkin bo'lgan har qanday faoliyatning kuchli tomonlari"[6], degan fikrni ilgari suradi.

Yana bir guruh olimlar fikricha, "korxonaning iqtisodiy salohiyati - bu maqsadli, iqtisodiy jihatdan samarali natijalarga erishish maqsadida iqtisodiy sub'ekt tomonidan yaratilgan iqtisodiy resurslarning o'ziga xos to'plami" [7]dir.

B.A.Rayzberg fikricha esa, "iqtisodiy salohiyat maksimal darajada foyda olish uchun korxonaning jami mavjud cheklangan resurslaridan samarali foydalanishni izohlaydi hamda ishlab chiqarish va iqtisodiy tizim salohiyatining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi"[8].

I.C.Sosnenko "iqtisodiy salohiyat"ni obyekt sifatida tadqiq etishni ikkita yo'nalishga ajratadi. Bir tomondan, iqtisodiy salohiyatga xo'jalik yuritish subyektlarining umumiy resurslari, ikkinchi tomondan, jamiyat talabini qondirish uchun mavjud resurslarni o'zlashtirish va qayta ishlash qobiliyati sifatida qaraladi"[9].

Mahalliy olimlar asarlarida ham iqtisodiy salohiyatga quyidagicha ta'rif beriladi: "iqtisodiy salohiyat" – bu muayyan sohada maqsadlarga erishish, belgilangan vazifalarni echish uchun tashkilot

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

tomonidan foydalanish mumkin bo'lgan manbalar, imkoniyatlar, vositalar va zaxiralardir"[10-12]. Bundan tashqari, "korxonaning iqtisodiy salohiyati deganda, unda sodir etilgan iqtisodiy jarayonni to'liq ta'minlaydigan barcha moddiy va mehnat resurslari hamda nomoddiy aktivlar tushuniladi"[13].

Mahalliy iqtisodchi olim I.I.Jalolov fikricha, "korxona bir me'yorda ishlayotgan bo'lsada, yanada rivojlanishi uchun bir nechta imkoniyatlarga ega bo'lsa va ulardan foydalanganda o'sish tendensiyasiga erishish mumkin bo'lsa, bunday imkoniyatlar majmuiga "salohiyat" deyiladi[14]. Bu salohiyat, albatta, korxonalarda yashiringan va yashirinmagan holatlarda sodir bo'lishi mumkin. Agar korxona shu imkoniyatlarni aniqlay olsa va kelajakda undan foydalanishni rejalashtirsa, bu salohiyat sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda korxonalar, shu jumladan sanoat korxonalari iqtisodiy salohiyatini ifodalovchi ko'rsatkichlarni aniqlash va tahlil qilishga oid amaldagi usul va uslublarni tanqidiy tahlil qilish orqali ularni zamonaviy yondashuvlar, rivojlanishning yangi yo'nalishlari talablaridan kelib chiqib takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

■ TADDIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tizimli tahlil, omilli tahlil, indeksli tahlil, qiyosiy tahlil, ma'lumotlarni guruhlash, taqqoslash usullaridan keng foydalanilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Korxonaning iqtisodiy salohiyatini aniqlashda resurslardan tashqari, korxona rahbarlarining mavjud resurslarni samarali boshqarish qobiliyati, mavjud resurslar balanslarining ratsionalligi, ushbu resurslarni ko'paytirish salohiyati va mahsulotlar hamda resurslar uchun bozor konyunkturasining korxona uchun qulaylik darajasi kabi omillarni ham hisobga olish kerak.

Odatda, sanoat korxonalari iqtisodiy salohiyatini baholash bugungi kunda eng keng qo'llaniladigan moliyaviy va iqtisodiy tahlil usullariga asoslanadi. Muayyan baholash usulini tanlash quyidagi mezonlarga javob berishi kerak: natijalarni talqin qilish, zaif tomonlarini aniqlash, ko'rsatkichlar xilma-xilligi, tahlilchilar soni, vaqt sarfi, moliyaviy xarajatlar, ob'ektivlik darajasi, foydalanish qulayligi, qo'llanilish tezligi, keng qo'llanilishi, dasturiy ta'minot mavjudligi va natijalar ishonchliligi[15].

Iqtisodiy salohiyatni korxonaning kelajakdagi rivojlanish arxitekturasini shakllantiruvchi turli komponentlarni o'z ichiga olgan murakkab, ko'p qirrali kategoriya sifatida ko'rib chiqish mumkin(1-rasm).

Bugungi kunda mahalliy va xorijlik olimlar tomonidan sanoat korxonalari iqtisodiy salohiyatini baholash uslubiyati to'liq ishlab chiqilmagan. Shu nuqtayi nazardan, korxonalar iqtisodiy salohiyatini baholash bo'yicha mavjud ilmiy qarashlar va usullarni tadqiq etish ilmiy hamda amaliy jihatdan qiziqish uyg'otadi. Jumladan, V.V.Vinogradova va T.V. Ponomarenkoning fikricha, kompaniya iqtisodiy salohiyatini baholash Balanslashtirilgan ko'rsatkichlar tizimi uslubiyatiga (BSC) asoslanadi hamda asosiy va strategik maqsadlarga erishishni ta'minlovchi moliyaviy hamda nomoliyaviy ko'rsatkichlarni o'zida

aks ettiradi. Ushbu uslubiyat quyidagicha ifodalanadi”[16]:

$$UIS = 0,46S_m + 0,407S_{it} + 0,449S_k + 0,4S_{is} + 0,4S_{tic} + 0,445S_{tma}$$

bu erda:

UIS – umumiy iqtisodiy salohiyat;

S_m – moliyaviy salohiyat;

S_{it} – iste'molchilar talabi salohiyati;

S_k – kadrlar salohiyati;

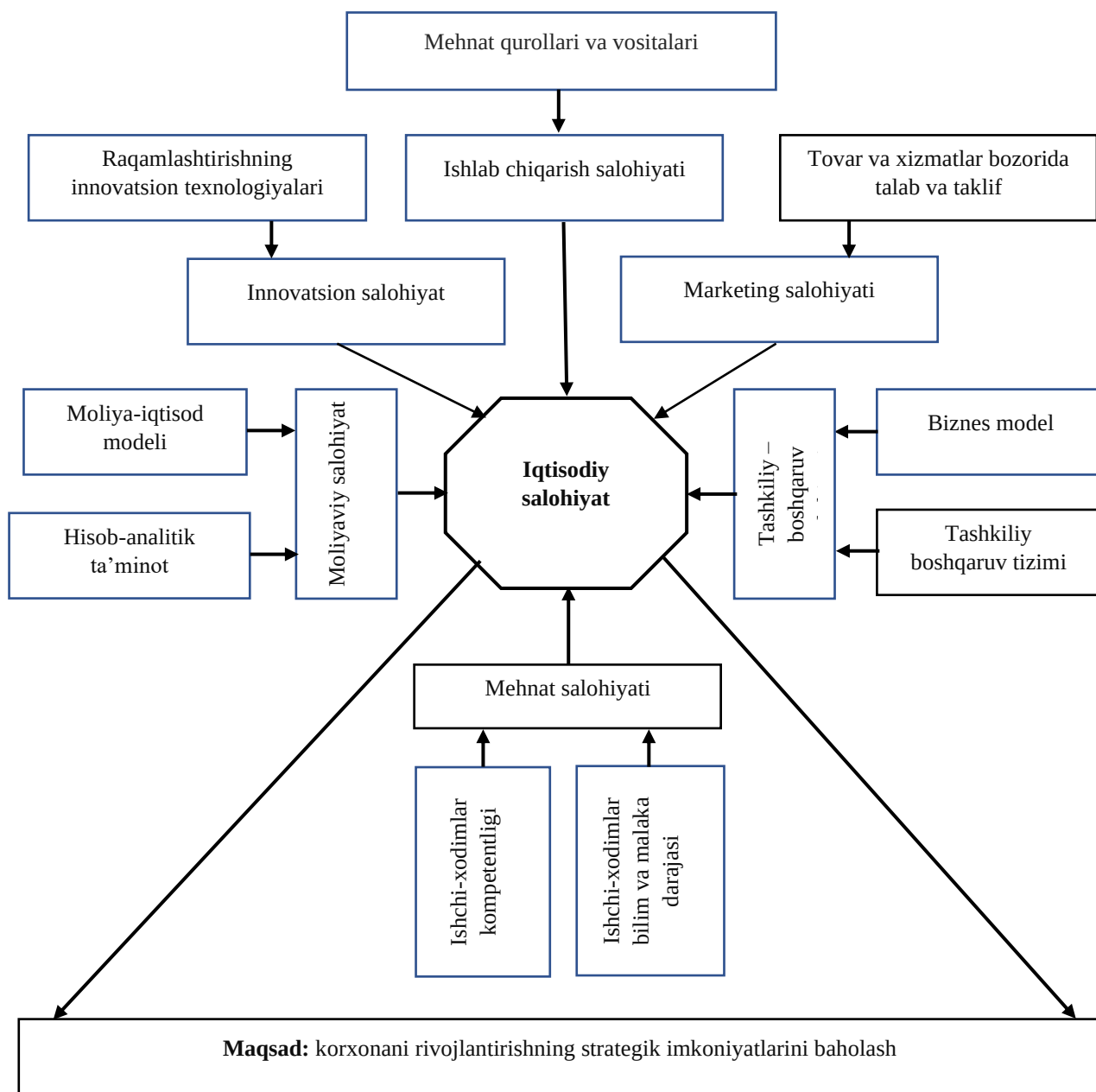
S_{is} – ichki samaradorlik salohiyati;

S_{tic} – takror ishlab chiqarish salohiyati;

S_{tma} – tashqi muhit bilan aloqalar salohiyati.

Iqtisodchi olimlar I.I.Yunusov va A.V.Chervolar[17] korxona iqtisodiy salohiyat($KIS_{t(i)}$)ni amalga oshirilmagan($KIS_{t(i)1}$) hamda amalga oshirilgan salohiyat($KIS_{t(i)2}$)lar yig'indisi sifatida talqin qilishadi. Har qanday korxona rahbari quyidagi shartlarga amal qilishga intilishi lozim: $KIS_{t(i)1} \rightarrow \min$; $KIS_{t(i)2} \rightarrow \max$. Shuningdek, ular iqtisodiy salohiyatning oqilona qiymati KIS_{oqil} ko'rsatkichini ham taklif etishadi.

$$KIS_{oqil} = KIS \text{ ning o'sish zahirasi} + KIS_{t(i)}$$

1-rasm. Korxona iqtisodiy salohiyati komponentalari¹⁴

¹⁴ Mualliflar ishlanmasi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Agar $KIS_{oqil} = KIS_{t(i)1} + KIS_{t(i)2}$ bo'lsa, iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalangan hisoblanadi. Shuningdek, iqtisodiy salohiyatdan foydalanishni diagnostika qilish uchun IPS modeli ishlab chiqilgan va u quyidagi ifoda bilan aniqlanadi:

$$IPS = -0,733 + 0,44X_1 + 2,671X_2 + 0,064X_3 + 0,089X_4 + 0,018X_5$$

X_1 – qoplash koeffitsiyenti;
 X_2 – avtonomlik koeffitsiyenti;
 X_3 – mahsulot rentabelligi;
 X_4 – fond qaytimi koeffitsiyenti;
 X_5 – korxona ishlovchilari o'rtacha ish haqining belgilangan eng kam ish haqiga nisbati.

Agar $IPS > 0$ bo'lsa, korxona iqtisodiy salohiyat darajasi yuqori bo'ladi va $IPS < 0$ bo'lsa, korxona bankrot hisoblanadi.

Shu o'rinda E.B.Chekardina tomonidan taklif etilgan usul qiziqarli hisoblanadi, jumladan, bunda iqtisodiy salohiyat tarkibiga ishlab chiqarish, innovatsiya, moliya, marketing va shartnoma kabi omillar kiritilgan. Ushbu usul quyidagicha ifodalanadi[18]:

$$IS = 0,16S_{ish} + 0,24S_{inn} + 0,17S_{moliya} + 0,13S_{mark} + 0,3S_{shart}$$

Iqtisodiy salohiyat (IS) quyidagi komponentlardan iborat: ishlab chiqarish (S_{ish}), innovatsiya (S_{inn}), moliyaviy (S_{moliya}), marketing (S_{mark}) va shartnomaviy (S_{shart}). Olingan agregat ko'rsatkich ishlab chiqilgan qiymatlar shkalasi (0-15) bilan taqqoslanadi. Bu erda: 0,16; 0,24; 0,17; 0,13; 0,3 – ko'rsatkichlar salmog'i koeffitsiyentlari.

Ayrim iqtisodchi olimlar[9] tomonidan iqtisodiy salohiyat tarkibida ishlab chiqarish va moliyaviy salohiyatlar ajratib olinadi hamda ishlab chiqilgan shkalalar asosida moliyaviy-xo'jalik ko'rsatkichlarni ball va ekspert baholash tizimiga asoslanadi. Shu jumladan, L.C.Sosnenko korxona iqtisodiy salohiyatini baholash asosida mulkiy salohiyat (aktiv va passiv) qiymatini baholash yotadi deb hisoblaydi. Uning fikricha, qiymat bahosi ko'rinishidagi mulkiy salohiyat bu iqtisodiy salohiyat, uni sifat jihatdan baholash esa, korxonaning moliyaviy barqarorligi holatining darajasi hisoblanadi.

O.A.Jigunova fikricha, korxona salohiyatidan samarali foydalanishni ta'riflash uchun korxonadagi salohiyat imkoniyatlaridan foydalanish darajasini aniqlash zarurdir. Korxonalarning salohiyat imkoniyatlaridan foydalanish darajasi bo'yicha taklif etilgan tasniflanishi korxonalarning samarali faoliyati uchun tegishli xulosa chiqarish va tegishli choralar qabul qilish imkonini beradi[19]. Ushbu usul quyidagi formula bilan ifodalanadi:

$$S_{ishm} = 0,4Ish_s + 0,3M_s + 0,3E_s$$

bu erda: S_{ishm} – ishlab chiqarish – moliyaviy salohiyat;

Ish_s – ishlab chiqarish salohiyati;

M_s – moliyaviy salohiyat;

E_s – ekologik salohiyati;

0,4; 0,3; 0,3 – ko'rsatkichlar salmog'i koeffitsiyentlari.

$$Ish_s = 0,4R_{ish} + 0,2E_{av} +$$

$0,4Ish_q$

bu erda:

R_{ish} – ishlab chiqarish rentabelligi;

E_{av} – asosiy vositalar eskirishi;

Ish_q – ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi.

$$M_s = 0,2k_{ml} + 0,2k_{jl} +$$

$0,2k_{mb} + 0,2k_{mm} + 0,2k_{sqm}$

bu erda:

k_{ml} – mutloq likvidlik koeffitsiyenti;

k_{jl} – joriy likvidlik koeffitsiyenti;

k_{mb} – moliyaviy barqarorlik koeffitsiyenti;

k_{mm} – moliyaviy mustaqillik koeffitsiyenti;

k_{sqm} – sotilmay qolgan mahsulot darajasi;

0,2 – ko'rsatkichlar salmog'i koeffitsiyentlari.

$$E_s = 0,2D_j + 0,6X_{aus} + 0,2X_{ishhaq}$$

bu erda:

D_j – jarimalar darajasi;

X_{aus} – asbob-uskunalar xarajatlari;

X_{ishhaq} – mehnatga haq to'lash xarajatlari.

0,2; 0,6; 0,2 – ko'rsatkichlar salmog'i koeffitsiyentlari.

A.A.Pshenichnikov esa korxona iqtisodiy salohiyatini quyidagicha hisoblashni taklif etadi[20]:

$$KIS = ICH_s + MR$$

bu erda:

ICH_s – ishlab chiqarish quvvati (asosiy fondlar) va aylanma fondlarni o'z ichiga olgan ishlab chiqarish salohiyati; MR – moliyaviy resurslar.

Umuman olganda, ishlab chiqilgan korxonalarning iqtisodiy salohiyatini baholash usuli ko'rsatkichlarini hisob-kitob qilishda koeffitsiyentlar salmog'ini inobatga olishga e'tibor qaratilgan.

Ayrim iqtisodchi olimlar korxonalar iqtisodiy salohiyatini baholashga korxonaning bozor qiymatini baholash usullari asosida yondashishgan. Xususan, ushbu usullar 3 ta asosiy ko'rsatkichga asoslanadi:

-mahsulot (xizmatlar)larni sotish hajmi – vaqtli qatorlarda sotish hajmi tahlili asosida baholash;

- raqobat ulushi-bozorda hududlar kesimida vaqtini inobatga olib raqobatchilarni o'rganish, tahliliy xulosa;

- doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarin hisoblash - korxonaning iqtisodiy salohiyatiga, asosan, qaysi xarajat turlari ko'proq o'z ta'sirini ko'rsatayotgani.

Amaliyotda qo'llanib kelingan korxonalar iqtisodiy salohiyatini reyting baholash usullarini ko'rib chiqsak, bu usullar ham, asosan, moliyaviy va balans natijalari asosida reytingli ko'rsatkichlar ishlab chiqishga asoslangan hamda bular quyidagilar hisoblanadi:

-korxona balansining iqtisodiy tahlili asosida ishlab chiqilgan ko'rsatkichning solishtirma tahlili va moliyaviy natijalarining vaqtli qatorlarda;

- ishlab chiqilgan ko'rsatkichlar asosida reytingli baholash va ularni raqobatchilar bilan solishtirish.

Umuman aytganda, zamonaviy iqtisodiy nazariya fani korxona iqtisodiy salohiyatini baholash uchun juda keng vositalar va usullar to'plamini taklif etadi. Ammo ularni quyidagi jadvalda keltirilgan an'anaviy usullar,

ya'ni korxona bozor qiymatini baholash usullari, iqtisodiy salohiyatni baholashning kompleks reyting

usullari va uning moliyaviy ko'rsatkichlarini diagnostika qilish usullariga birlashtirish mumkin(1-jadval).

1-jadval

Korxona iqtisodiy salohiyatini baholashning an'anaviy usullari guruhlanishi¹⁵

Usul	Usul mazmuni
Korxona bozor qiymatini baholash usullari	Bu usul quyidagi 3 ta usulni o'z ichiga oladi: - foydali, bunda korxonaning iqtisodiy salohiyati undan foydalanish natijasida iqtisodiy natijalarning sof oqimi hajmiga qarab baholanadi; - bozor(qiyosiy)- korxonaning iqtisodiy salohiyatini analoglar bilan taqqoslash asosida baholash; - mulkiy (xarajatli) -korxonaning iqtisodiy salohiyatini uni shakllantirish va undan foydalanish xarajatlari miqdoriga qarab baholash.
Kompleks reyting baholash metodikasi	Metodika quyidagilarni o'z ichiga oladi: -korxona moliyaviy holati va moliyaviy natijalarini tavsiflovchi ko'plab ko'rsatkichlar asosida korxona moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini tahlil qilishga asoslanadi; - korxonani hisoblangan ko'rsatkichlarini eng yaxshi natijalarga ega bo'lgan shartli etalon korxona ko'rsatkichlari bilan taqqoslash asosida yakuniy reyting ballarini hisoblash amalga oshiriladi.
Korxona moliyaviy faoliyatini baholash metodikasi	Korxonaning iqtisodiy salohiyati korxonaning mulkiy salohiyati va moliyaviy holatini baholash nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Korxonaning iqtisodiy salohiyatining tarkibiy elementlarini aniqlashga yondashuvlarni tahlil qilish natijasida deyarli har qanday faoliyat turining asosiy iqtisodiy omillari mehnat (inson), moliyaviy, texnologik va moddiy-texnik resurslar ekanligi to'g'risida xulosaga kelish mumkin. Korxonaning iqtisodiy salohiyati va uning raqobatbardoshligi o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratgan holda aytish mumkinki, iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish bozorda raqobatbardosh ustunlikka erishishning asosiy omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2025 йил 26 декабрь. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
2. Клейнер Г.Б., Щепетова С.Е., Щербаков Г.А. Системные механизмы координации участников инновационной деятельности // ЭНСР., 2017.-№ 4 (79). 16
3. Бухалков М.И. Внутрифирменное планирование.-М.: ИНФРА-М, 2000.- С. 392.
4. Спирин В.С. Основные черты современных структурных изменений производственного потенциала предприятия // Консультант директора, 2004.-№ 15.-С. 88.
5. Бекасова, А.С. Экономический потенциал предприятия как фактор его конкурентоспособности / А.С. Бекасова, А.А. Изотенков // Экономика и эффективность организации производства. – 2021. № 33. С. 95- 97.

6. Минаева, О.А. Оценка и управление экономическим потенциалом предприятия: учебное пособие / О.А. Минаева, Г. С. Мерзликина. - Волгоград: ВолгГТУ, 2019.- 74 с

7. Теория и методология оценки экономического потенциала предприятий / Г.Г. Надворная, С.В. Климчук, М.С. Оборин, Т.Е. Гварлиани // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз.-2016.- № 6.- С. 70-90. DOI: 10.15838/esc/2016.6.48.4

8. Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами.-М.: ИНФРА-М,2008.- С.384.

9. Сосненко Л.С. Анализ экономического потенциала действующего предприятия.- М.: Экономическая литература, 2004.-С.208.

10. Абдукаримов И.Т., Пардаев М.К., Исроилов Б.И. Корхонанинг иқтисодий салоҳияти таҳлили.-Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2003.-Б. 6

11. Абдуллаев Ё., Иброхимов А., Рахимов М. Иқтисодий таҳлил.-Т.:Мехнат, 2001.-Б. 159-161.

12. Пардаев М., Хасанов Б.А., Исроилов Ж.И., Холикулов А.Н. Иқтисодий таҳлил. Дарслик.-Т.: ТДИУ ва СамИСИ, 2011.-Б.138.

13. Маҳмудов Э.Х. Корхона иқтисодиёти. Ўқув қўлланма.-Т., 2004.-Б. 74.

14. Jalolov I.I. Sanoat korxonalari iqtisodiy salohiyatini statistik baholash metodologiyasi Iqt. fan. d-ri.... dis.-Toshkent: TDIU, 2025.-236 b

15. Белоусова, И. В. Разработка методики оценки экономического потенциала предприятия в системе национальной экономики и ее практическое применение. // Фундаментальные исследования. – 2021. № 2. С. 7-11.

¹⁵ Mualliflar ishlanmasi.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

16. Виноградова В.В., Пономаренко Т.В. Оценка экономического потенциала компании // Социально-экономические проблемы развития России и проблемы глобализации: потенциал возможного. - СПб.: Изд-во Политех. ун-та, 2007. – С. 17-20

17. Юнусов И.И., Черво А.В. Экономический потенциал строительного предприятия. //Известия КазГАСУ, 2007, №2 (8), С.95-101.

18. Чекардина Е.Б Методические основы оценки надежности строительной организации: дис... канд. экон. наук: 08.00.05 / Чекардина Е.Б.- Тюмень,-197 с.

19. Жигунова О.А. Методология анализа и прогнозирования экономического потенциала предприятия. Дисс...д-ра экон. наук: 08.00.12. – Екатеринбург, 2010. – С. 147.

20. Пшеничников А.А. Планирование экономического потенциала предприятия // Экономист. 1992.- № 4. С. 34-43

1. Xatamov Ochildi Qurbonovich Termiz davlat universiteti professori, iqtisodiyot fanlari doktori / Хатамов Очилди Курбанович Профессор Термезского государственного университета, доктор экономических наук / Khatamov Ochildi Kurbanovich Professor of Termez State University, Doctor of Economics

E-mail: o.xatamov@mail.ru

ORCID: 0009-0003-9513-9987

2. Xaitov Shuxrat O'ktam o'g'li Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Iqtisodiyot mutaxassisligi 2-kurs magistri / Хайтов Шухрат Уктам угли Термезский университет экономики и сервиса Магистр 2 курса по специальности "Экономика" / Khaitov Shukhrat Uktam ugli Termez University of Economics and Service 2nd ear Master's degree in Economics

E-mail: Shifohayot@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0110-5719>

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Moliya, kredit va investitsiya
Finance, credit and investment
Финансы, кредит и инвестиции

O'ZBEKISTONDA ISTE'MOL KREDITLARI BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Nabijonov Hakimjon Soyibjon o'g'li

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Набижонов Хакимжон Сойибжон угли

DEVELOPMENT TRENDS OF THE CONSUMER LENDING MARKET IN UZBEKISTAN

Hakimjon Soyibjon o'g'li Nabijonov

Received: July 4, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston moliya bozoridagi iste'mol kreditlari segmentining 2023–2026-yillar davridagi rivojlanish tendensiyalari va tarkibiy o'zgarishlari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida banklarning chakana kredit portfeli dinamikasi, mikroqarzarlar va avtokreditlar ulushidagi siljishlar hamda muammoli kreditlar (NPL) darajasi statistik tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli transformatsiya va FinTex platformalarining kredit bozoriga ta'siri, aholining qarz yuklamasini (DSTI) tartibga solish masalalari o'rganilgan. Maqola yakunida iste'mol kreditlari bozorini barqaror rivojlantirish, sekyuritizatsiya amaliyotini joriy etish va "yashil" moliya vositalarini kengaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Iste'mol krediti, chakana bank xizmatlari, mikroqarz, muammoli kreditlar (NPL), FinTex, qarz yuklamasi, sekyuritizatsiya, raqamli skoring, "yashil" moliya, Islomiy moliya.

Аннотация: В данной статье исследованы тенденции развития и структурные изменения сегмента потребительского кредитования на финансовом рынке Узбекистана за период 2023–2026 годов. В ходе исследования проведён статистический анализ динамики розничного кредитного портфеля коммерческих банков, изменений в структуре микрозаймов и автокредитов, а также уровня проблемных кредитов (NPL). Кроме того, рассмотрено влияние цифровой трансформации и платформ финансовых технологий (FinTech) на рынок кредитования, а также вопросы регулирования долговой нагрузки населения (DSTI). По результатам исследования сформулированы научно-практические предложения по обеспечению устойчивого развития рынка потребительского кредитования, внедрению механизмов секьюритизации и расширению использования инструментов «зелёного» финансирования.

Ключевые слова: потребительский кредит, розничные банковские услуги, микрозаймы, проблемные кредиты (NPL), FinTech, долговая нагрузка, секьюритизация, цифровой скоринг, «зелёное» финансирование, исламские финансы.

Abstract: This article examines the development trends and structural changes in the consumer lending segment of Uzbekistan's financial market during the period 2023–2026. The study provides a statistical analysis of the dynamics of commercial banks' retail loan portfolios, changes in the shares of microloans and auto loans, and the level of non-performing loans (NPLs). It also explores the impact of digital transformation and financial technology (FinTech) platforms on the consumer lending market, as well as issues related to regulating the population's debt service-to-income ratio (DSTI). Based on the findings, the paper proposes scientific and practical recommendations aimed at ensuring the sustainable development of the consumer lending market, introducing securitization practices, and expanding the use of green finance instruments.

Keywords: consumer lending, retail banking services, microloans, non-performing loans (NPLs), FinTech, debt service burden (DSTI), securitization, digital credit scoring, green finance, Islamic finance.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida moliya-kredit tizimi mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Xususan, iste'mol kreditlari bozori aholining to'lov qobiliyatini oshirish, ichki iste'mol talabini kengaytirish hamda iqtisodiy faollikni rag'batlantirishda muhim o'rin tutadi. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, iste'mol kreditlari iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, bank tizimini liberallashtirish, raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonlari hamda moliyaviy xizmatlar bozorining kengayishi iste'mol kreditlari bozorining jadal rivojlanishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, aholining kredit mahsulotlariga bo'lgan talabi ortib borayotgani, banklar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi hamda raqamli kreditlash tizimlarining joriy etilishi ushbu bozor segmentining dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu bilan birga, kredit yukining ortishi, moliyaviy savodxonlik darajasining etarli emasligi va norasmiy daromadlar ulushi kabi muammolar kredit bozorining barqaror rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu omillar mavzuning ilmiy jihatdan chuqur o'rganilishini talab etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Iste'mol kreditlari bozorining iqtisodiy o'sishdagi o'rni va uning nazariy asoslari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Xorijiy tajriba: Rivojlangan davlatlar iqtisodiyotida iste'mol kreditlash tizimi aholi farovonligini oshirish va agregat talabni rag'batlantirishning asosiy drayveri sifatida qaraladi. Xususan, J.M. Keynes nazariyasiga ko'ra, iste'mol xarajatlarning rag'batlantirilishi multiplikator samarasi orqali milliy daromad o'sishiga xizmat qiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda (masalan, fintex yo'nalishida) raqamli kreditlashning an'anaviy bank tizimidagi samaradorlikni oshirishi alohida ta'kidlanadi.

Mahalliy tadqiqotlar: O'zbekistonda bank tizimini isloh qilish va iste'mol bozorini liberallashtirish sharoitida ushbu mavzu dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotchilar asosan aholining to'lov qobiliyatini baholashda axborot asimmetriyasini kamaytirish va skoring tizimlarini takomillashtirish zarurligiga e'tibor qaratmoqdalar.

Muammoli jihatlar: Adabiyotlarda kredit bozorining o'sishi bilan birga aholining haddan tashqari qarzdorlik darajasi (over-indebtedness) va tizimli risklarning ortishi o'rtasidagi bog'liqlik muhim ilmiy muammo sifatida qayd etiladi. Bu esa o'z navbatida Markaziy banklar tomonidan qat'iy prudensial nazorat choralari (DSTI va boshqalar) qo'llash zaruriyatini keltirib chiqaradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolani tayyorlash jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus usullaridan foydalanildi. Xususan:

tahlil va sintez usuli — kredit bozorining tarkibiy elementlarini o'rganish uchun;

taqqoslash usuli — turli yillardagi kredit dinamikasini solishtirish uchun;

statistik tahlil — kredit hajmi va o'sish ko'rsatkichlarini baholash uchun;

sistemali yondashuv — kredit bozorini yaxlit iqtisodiy tizim sifatida tahlil qilish uchun;

mantiqiy umumlashtirish — mavjud muammolar va istiqbollarni shakllantirish uchun qo'llanildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va tijorat banklari tomonidan e'lon qilingan statistik ma'lumotlar hamda ilmiy adabiyotlardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston moliya bozorining hozirgi bosqichida iste'mol kreditlari segmenti tarkibiy jihatdan tubdan o'zgardi. 2024-2026 yillar oralig'ida banklarning chakana kredit portfelida jismoniy shaxslarning ulushi barqaror o'sib bordi. Quyidagi jadvalda iste'mol kreditlash bozorining asosiy ko'rsatkichlari dinamikasini ko'rishimiz mumkin:

1-jadval

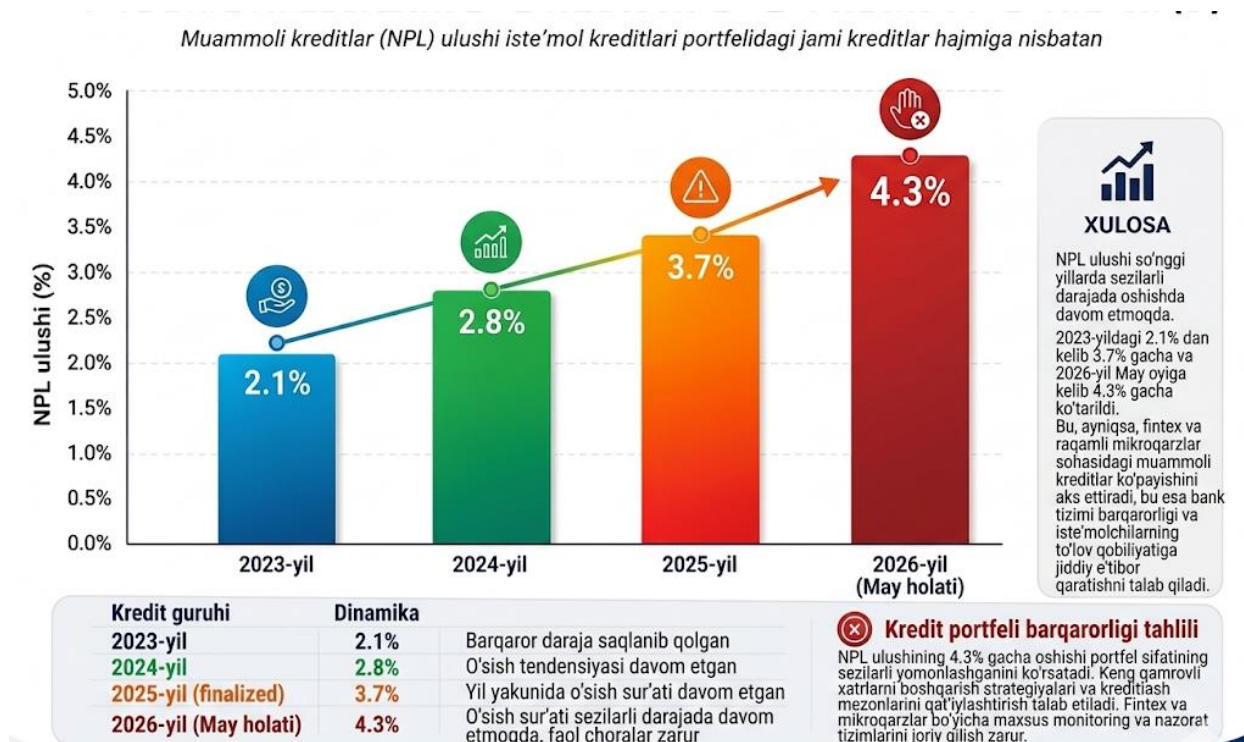
O'zbekiston bank tizimida jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar dinamikasi (trln. so'm hisobida)

Ko'rsatkichlar	2023-yil	2024-yil	2025-yil	2026-yil (yil yakuni kutilmasi)	2026-yil may (joriy holat)
Jami chakana kreditlar	146.2	185.4	224.8	265.0	240.5
Iste'mol kreditlari	32.5	44.1	58.6	72.4	64.2
Avtokreditlar	40.2	38.5	35.0	32.0	33.8
Mikroqarzlar	28.7	42.8	55.4	68.2	61.5

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, avtokreditlar ulushi 2024-yildan boshlab biroz qisqargan bo'lsa, mikroqarzlar va sof iste'mol kreditlariga bo'lgan talab

keskin oshgan. Bu tendensiya aholining kundalik ehtiyojlarini qondirish uchun tezkor raqamli moliya vositalariga (FinTex) ko'proq tayanayotganini ko'rsatadi.

1-rasm. Iste'mol kreditlari bozoridagi "NPL" (muammoli kreditlar) ulushining o'zgarishi (%da).

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari

Gistogrammada ko'rinadiki, kreditlash hajmi oshishi bilan muammoli kreditlar ulushi ham biroz o'sish tendensiyasiga ega. Bu Markaziy bankning qarz yuklamasini (DSTI) nazorat qilish bo'yicha yangi talablarini joriy etishiga asosiy sabab bo'ldi.

Iste'mol kreditlari bozori rivojlanishining yana bir muhim jihati bu — kreditlar bo'yicha foiz stavkalarining inflyatsiya darajasiga bog'liqligidir. Quyidagi jadvalda bozor sharoitidagi foiz stavkalari tahlil qilingan:

2-jadval

Iste'mol kreditlari bo'yicha o'rtacha foiz stavkalari va inflyatsiya darajasi

Yillar	Markaziy bank asosiy stavkasi	Iste'mol krediti o'rtacha foiz stavkasi	Inflyatsiya darajasi
2023-y	14.0%	26.5%	8.8%
2024-y	13.5%	25.8%	9.2%
2025-y	13.0%	24.5%	7.5%

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari

Ushbu raqamlarni quyidagicha izohlash maqsadga muvofiq: "Iste'mol kreditlari bo'yicha real foiz stavkalarining yuqoriligi (o'rtacha 24-26%) banklar uchun risk-premiumning yuqoriligi va resurs bazasining qimmatligi bilan izohlanadi. Biroq, 2027-yilga borib inflyatsiyaning 5 foizlik targetga yaqinlashishi natijasida iste'mol kreditlari stavkalarining ham 18-20% gacha pasayishi kutilmoqda."

Mazkur statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iste'mol kreditlari bozori miqdoriy o'sish

bosqichidan sifat o'zgarishlari bosqichiga o'tmoqda. Endilikda banklar nafaqat kredit hajmini oshirish, balki skoring tizimlari orqali portfel sifatini saqlab qolish va "yashil" kreditlash kabi yangi yo'nalishlarni rivojlantirishga e'tibor qaratmoqdalar.

O'zbekistonda iste'mol kreditlari bozorining rivojlanish tendensiyalari va istiqbollarini tahlil qilish iqtisodiyotning modernizatsiyalashuv jarayonlarini tushinishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ushbu bozor shunchaki bank xizmatlarining bir turi emas, balki aholi turmush darajasini oshirish va ichki talabni

rag'batlantirishning strategik vositasiga aylandi. 2024-2026-yillar oralig'ida O'zbekiston moliya sektori jadal raqamli transformatsiyani boshidan o'tkazmoqda, bu esa iste'mol kreditlash segmentida tub burilish yasadi. Xususan, an'anaviy bank kreditlash tizimidan to'liq raqamlashgan "FinTex" ekotizimlariga o'tilishi natijasida mijozlarga masofaviy xizmat ko'rsatish ko'lamini kengaytdi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar portfeli tarkibida mikroqarzlarni va onlayn iste'mol kreditlari eng tez o'suvchi segmentlar sifatida qayd etilmoqda. 2025-yil yakunlariga ko'ra, chakana kreditlash portfeli o'tgan yillarga nisbatan o'rtacha 25-30 foizga o'sgan bo'lsa-da, bu o'sish bilan birga tizimli risklar ham shakllanib bormoqda. Markaziy bank tomonidan joriy etilgan qarz yuklamasi (DSTI) ko'rsatkichi aholining haddan tashqari qarzдор bo'lib qolishining oldini olishga qaratilgan bo'lib, u banklardan mijozning to'lov qobiliyatini yanada qat'iyroq va aniqroq baholashni talab qilmoqda. Bugungi

kunda banklar mijozlarni baholashda (skoring) nafaqat rasmiy daromadlarni, balki ularning raqamli izlari, kommunal to'lovlar tarixi va tranzaksion faolligini sun'iy intellekt yordamida tahlil qilmoqda. Bozordagi tendensiyalarning yana bir o'ziga xos jihati shundaki, iste'mol kreditlari tarkibida "Yashil moliya" (Green Banking) tamoyillari kuchaymoqda. Aholi tomonidan quyosh panellari, energiya tejamkor maishiy texnikalar va elektromobillar sotib olish uchun ajratilayotgan imtiyozli kreditlar ulushi ortib bormoqda. Shu bilan birga, BNPL (Hozir sotib ol, keyin to'la) modelining marketpleyslar orqali ommalashishi an'anaviy bank kreditlariga nisbatan jiddiy raqobat muhitini yaratdi. Biroq, bozorning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan omillar ham mavjud bo'lib, ulardan eng asosiysi resurs bazasining qimmatligi va inflyatsion kutilmalarning yuqoriligidir. Iste'mol kreditlari bo'yicha foiz stavkalarining o'rtacha 24-28 foiz atrofida saqlanib qolishi aholi uchun qarz yukini og'irlashtiradi.

2-rasm O'zbekistonda iste'mol kreditlari bozorining rivojlanishi: SWOT tahlili

Manba: Muallif tahlili

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

Qarshi davlat texnika universiteti

SWOT tahlili natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iste'mol kreditlari bozori uchun kuchli demografik o'sish va raqamli infratuzilmaning mavjudligi katta imkoniyat bo'lsa, moliyaviy savodxonlikning etarli emasligi va muammoli kreditlar (NPL) ulushining ayrim segmentlarda (mikroqarzarlar) ortib borishi asosiy xatar hisoblanadi. Kelgusida bozorni barqaror rivojlantirish uchun "Risk-based pricing" (riskka asoslangan narx belgilash) tizimini keng joriy etish, ya'ni yaxshi kredit tarixiga ega mijozlar uchun foiz stavkalarini pasaytirish va islom moliya tamoyillariga asoslangan iste'mol kreditlari darchalarini ochish maqsadga muvofiqdir. Istiqbolda iste'mol kreditlari bozori nafaqat miqdoriy o'sish, balki sifatli portfel va ijtimoiy mas'uliyatli moliya vositalari orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu jarayonlar dissertatsiya tadqiqotining asosi sifatida, moliya bozorini tartibga solishning yangi mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

O'zbekiston Iste'mol Kreditlari Bozoridagi Tizimli Muammolar va Ularni Optimallashtirish Strategiyalari

Iste'mol kreditlash amaliyotini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish jarayonida bugungi kunda O'zbekiston moliya bozorida bir qator institutsional va makroiqtisodiy to'siqlar mavjudligi aniqlandi. Ushbu muammolarni quyidagi yo'nalishlarda tizimlashtirish va ularga tegishli echimlarni taklif etish maqsadga muvofiq:

1. Kredit resurslari tannarxining yuqoriligi va foiz stavkalari transformatsiyasi

Muammo: Banklararo pul bozorida likvidlik narxining yuqoriligi va depozit bazasining qisqa muddatli xarakterga egaligi iste'mol kreditlari bo'yicha foiz stavkalarining (o'rtacha 24-28%) aholi to'lov qobiliyatiga nisbatan nomutanosibligini keltirib chiqarmoqda. Bu esa real sektorda iste'mol talabining sun'iy cheklanishiga sabab bo'ladi.

Yechim: Banklarning resurs bazasini sekyuritizatsiya qilish mexanizmini joriy etish. Ya'ni, banklar o'zlarining iste'mol krediti portfellarini qimmatli qog'ozlarga aylantirib, fond bozorida joylashtirish orqali arzon va uzoq muddatli resurslarni jalb etishi lozim. Bu jarayon yakuniy foiz stavkalarini 3-5 foiz bandga pasaytirish imkonini beradi.

2. Asimmetrik axborot va skoring tizimlarining cheklanganligi

Muammo: Kredit byurolari ma'lumotlarining to'liqlik darajasi va banklararo ma'lumot almashinuvi tizimida "axborot asimmetriyasi" (ma'lumotlarning etishmasligi) saqlanib qolmoqda. Ko'plab banklar hali ham an'anaviy skoring modellaridan foydalanmoqda, bu esa mijozning haqiqiy risk darajasini baholashda xatoliklarga va NPL (muammoli kreditlar) hajmining o'sishiga olib kelmoqda.

Yechim: "Alternative Data Scoring" (Muqobil ma'lumotlar asosida baholash) tizimiga o'tish. Bunda sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari yordamida mijozning faqat daromadlari emas, balki ijtimoiy

tarmoqlardagi faolligi, elektron tijorat platformalaridagi xaridlari va psixometrik testlar natijalari tahlil qilinishi lozim. Bu risklarni prognoz qilish aniqligini 15-20 foizga oshiradi.

3. Kredit yuklamasining hududiy va ijtimoiy disproportsiyasi

Muammo: Iste'mol kreditlari asosan urbanizatsiyalashgan hududlarda konsentratsiyalashgan bo'lib, agrar hududlarda moliya infratuzilmasining etishmasligi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, aholining moliyaviy savodxonligi pastligi sababli "kredit spiraliga" (bir kreditni yopish uchun boshqasini olish) tushib qolish holatlari uchramoqda.

Yechim: "Financial Inclusion" (Moliyaviy qamrov) dasturini raqamli agentlik tizimi orqali kengaytirish. Hududlarda bank filiallarini ochish o'rniga, mikromoliya tashkilotlari va bank bo'lmagan kredit tashkilotlarining fintex platformalari bilan integratsiyasini rag'batlantirish kerak. Shuningdek, har bir kredit shartnomasi bilan birga majburiy ravishda "Kredit kalkulyatori va risklar deklaratsiyasi"ni mijozga tushunarli tilda taqdim etish metodologiyasini joriy qilish lozim.

4. Moliya mahsulotlarining diversifikatsiyasi va "Yashil" moliya bo'shlig'i

Muammo: Bozor kon'yunkturasi asosan qisqa muddatli mikroqarzarlar va avtokreditlarga yo'naltirilgan bo'lib, uzoq muddatli ijtimoiy ahamiyatga ega (ta'lim, sog'liqni saqlash, ekologiya) kredit turlarining ulushi juda past.

Yechim: "ESG-linked Consumer Loans" (Ekologik va ijtimoiy mas'uliyatga bog'langan kreditlar) konsepsiyasini ishlab chiqish. Energiya samaradorligi yuqori bo'lgan uskunalarni sotib olish uchun "Yashil iste'mol sertifikatlari" tizimini joriy etish va bunday kreditlar bo'yicha majburiy zaxiralash talablarini (reserve requirements) pasaytirish orqali banklarni rag'batlantirish taklif etiladi.

5. Islom moliya tamoyillarini tatbiq etishdagi institutsional bo'shliqlar

Muammo: Aholining bir qismi diniy e'tiqodlari sababli foizli iste'mol kreditlaridan foydalanmaydi, bu esa "moliya bozoridan chetlanish" (financial exclusion) holatini keltirib chiqaradi.

Yechim: Bank qonunchiligiga "Murobaha" (ustama haqi evaziga sotish) va "Ijara muntahiya bittamlilik" (sotib olish sharti bilan ijara) kabi islomiy moliya instrumentlarini to'liq integratsiya qilish. Bu nafaqat aholi qamrovini oshiradi, balki bozorga yangi investitsion oqimlarni olib kiradi.

Xulosa va ilmiy natija:

Yuqorida keltirilgan takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekiston iste'mol kreditlari bozorini "miqdoriy ekstansiv" modeldan "sifatli intensiv" modelga o'tkazish imkonini beradi. Bu esa bank tizimi barqarorligini ta'minlash bilan birga, aholining real farovonligini oshirish va makroiqtisodiy muvozanatni saqlashning fundamental asosi bo'lib xizmat qiladi.

Iste'mol kreditining yillik o'sishi va unga ta'sir etuvchi drayverlar

Yillar	Iste'mol kreditlari hajmi (trln. so'm)	Yillik o'sish (%)	Bozor holati va asosiy drayverlar
2021-y	15.4	—	Chakana kreditlashning boshlang'ich o'sishi
2022-y	22.8	+48%	Raqamli banklarning kirib kelishi (TBC, Anor)
2023-y	32.5	+42%	Avtokreditlash buma va mikroqarzlarning ommalashuvi
2024-y	44.1	+35%	MB tomonidan qarz yuklamasi (DSTI) nazorati boshlanishi
2025-y	58.6	+32%	"Yashil" moliya va BNPL xizmatlarining o'sishi
2026-y (May)	76.2	+30%	Islom moliya darchalari va AI skoring integratsiyasi
2027-y (Prognoz)	95.0 - 102.0	+25-28%	Foiz stavkalari pasayishi va sekyuritizatsiya

Manba: Markaziy bank ma'lumotlari

Bunda 2021-2026 yillar uchun o'rtacha yillik o'sish sur'ati taxminan 37.5% ni tashkil etadi. 2027-yil uchun esa ehtiyotkorona (konservativ) ssenariyda 25% lik o'sish bilan 95 trln. so'mlik ko'rsatkichga chiqish eng real prognoz hisoblanadi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda iste'mol kreditlari bozorining 2021–2026-yillar davridagi rivojlanish tendensiyalari va 2027-yilga qadar bo'lgan istiqbollarini tizimli tadqiq etish natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi.

Birinchidan, 2026-yilning may oyi holatiga ko'ra, iste'mol kreditlash segmenti O'zbekiston bank tizimining eng dinamik va transformatsiyaga moyil bo'g'ini ekanligini namoyon etdi. Bozor rivojlanishining ekstansiv o'sish bosqichi (2021–2023) o'z o'rnini sifatli va tartibga solingan barqarorlashuv bosqichiga bo'shatib berdi. Markaziy bank tomonidan joriy etilgan makroprudensial choralar, xususan, qarz yuklamasi ko'rsatkichining (DSTI) optimallashtirilishi, bozorning tizimli risklarga chidamliligini oshirdi va muammoli kreditlar (NPL) ulushini 3,1 foiz atrofida jilovlash imkonini berdi.

Ikkinchidan, iste'mol kreditlari tarkibida jiddiy strukturaviy siljishlar kuzatildi. An'anaviy maishiy maqsadli kreditlar ulushining nisbatan qisqarishi fonida, FinTex platformalari orqali ajratilayotgan raqamli mikroqarzlarning va "yashil" moliya vositalarining ulushi keskin ortdi. 2026-yilda aholining energiya samaradorligiga bo'lgan ehtiyoji hamda islom moliya tamoyillari asosidagi "Murobaha" mahsulotlarining joriy etilishi bozor diversifikatsiyasini ta'minlovchi asosiy drayverlarga aylandi.

Uchinchidan, o'tkazilgan trend tahlili va 2027-yilga mo'ljallangan prognoz ssenariylari shuni ko'rsatadiki, inflyatsiyaning 5 foizlik target darajasiga yaqinlashishi banklar resurs bazasi tannarxining pasayishiga va yakuniy foiz stavkalarining 18-20 foizgacha optimallashtirishiga zamin yaratadi. Bu esa iste'mol bozorining yillik o'rtacha 25-28 foizli o'sish sur'ati bilan 100 trillion so'mlik marraga yaqinlashishini asoslaydi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, iste'mol kreditlari bozorini yanada takomillashtirish bo'yicha quyidagi strategik takliflar ilgari suriladi:

1. Sekyuritizatsiya amaliyotini joriy etish: Tijorat banklarining iste'mol krediti portfellarini aktivlar bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlarga aylantirish orqali

fond bozoridan arzon resurslar jalb qilish mexanizmini yo'lga qo'yish. Bu banklarning likvidlik darajasini oshirish va foiz stavkalarini pasaytirishning fundamental omili bo'lib xizmat qiladi.

2. AI-skoring tizimlarini takomillashtirish: Kredit byurolari bilan integratsiyalashgan holda, mijozlarning "raqamli portreti" va psixometrik tahliliga asoslangan sun'iy intellekt modellarini kengaytirish. Bu axborot asimmetriyasini kamaytirib, kredit risklarini boshqarish samaradorligini oshiradi.

3. Ijtimoiy va ekologik mas'uliyatli kreditlashni rag'batlantirish: "Yashil" iste'mol kreditlari uchun Markaziy bankning majburiy zaxiralash talablarini pasaytirish va davlat tomonidan foiz subsidiyalari ajratish ko'lamini kengaytirish.

4. Institutsional diversifikatsiya: Islomiy moliya mahsulotlarining huquqiy va uslubiy bazasini yakuniga etkazish orqali aholining moliyaviy qamrovini (financial inclusion) tizimli ravishda oshirish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston iste'mol kreditlari bozori 2027-yilda raqobatbardosh, yuqori texnologik va ijtimoiy yo'naltirilgan moliya segmentiga aylanadi. Mazkur jarayonlarni dissertatsiya tadqiqoti doirasida chuqurlashtirilgan holda o'rganish, mamlakat moliya tizimining barqarorligini ta'minlash va aholi farovonligini oshirish bo'yicha yangi ilmiy-uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining statistik ma'lumotlari va hisobotlari (2023–2026-yy.).
3. Keynes J.M. Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi.
4. O'zbekiston banklarining (TBC, Anor va b.) raqamli xizmatlar bo'yicha tahliliy ma'lumotlari.
5. Kredit byurolari va FinTex platformalarining kreditlash va skoring modellariga oid hisobotlari.
6. Islomiy moliya va "Yashil" moliya bo'yicha ilmiy-uslubiy manbalar.
7. Markaziy bankning inflyatsiya va asosiy stavka bo'yicha statistik kutilmalari.

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Nabijonov Hakimjon Soyibjon o'g'li Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi / Набижонов Хакимжон Сойибжон угли слушатель Банковско-финансовой академии / Hakimjon Soyibjon o'g'li Nabijonov Listener, Banking and Finance Academy
E-mail: nabijonovhakimjon@gmail.com
ORCID: 0009-0125-8526-8457

ПРИБЫЛЬ И РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: ПОЧЕМУ РОСТ АБСОЛЮТНЫХ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ НЕ ВСЕГДА ОЗНАЧАЕТ ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Тургунов Абдуллох Қудратбек ўғли

KORXONA FOYDASI VA RENTABELLIGI: NEGA MOLIYAVIY NATIJALARNING MUTLAQ O'SISHI HAR DOIM IQTISODIY SAMARADORLIKNING OSHISHINI ANGLATMAYDI

Turgunov Abdulloh Qudratbek o'g'li

ENTERPRISE PROFIT AND PROFITABILITY: WHY GROWTH IN ABSOLUTE FINANCIAL RESULTS DOES NOT ALWAYS MEAN HIGHER ECONOMIC EFFICIENCY

Turgunov Abdulloh Qudratbek o'g'li

Received: July 1, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Аннотация: В статье рассматривается методологическая проблема разграничения показателей прибыли и рентабельности при оценке экономической эффективности деятельности предприятия. На примере трёх крупных хозяйствующих субъектов Республики Узбекистан — АО «Узметкомбинат», АО «Узбектелеком» и АКБ «Капиталбанк» — показано, что абсолютный рост чистой прибыли не всегда сопровождается ростом относительных показателей эффективности (рентабельности продаж, активов, собственного капитала), а иногда маскирует ухудшение финансового состояния предприятия. Установлено, что предприятия с сопоставимой или большей выручкой могут показывать в разы более низкую рентабельность, чем компании с меньшей абсолютной прибылью, что объясняется структурой затрат, уровнем долговой нагрузки и эффектом финансового рычага. Проведено сопоставление показателей «Капиталбанка» со средними значениями рентабельности банковского сектора Узбекистана. Обоснована необходимость использования системы относительных показателей рентабельности, а не абсолютной величины прибыли, в качестве основного критерия оценки экономической эффективности деятельности предприятия. Предложены практические рекомендации по применению модели Дюпона для факторного анализа рентабельности собственного капитала.

Ключевые слова: прибыль, рентабельность, экономическая эффективность, рентабельность продаж, рентабельность активов, рентабельность собственного капитала, модель Дюпона, Узбекистан.

Annotatsiya: Maqolada korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholashda foyda va rentabellik ko'rsatkichlarini farqlash bilan bog'liq uslubiy muammo ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasining uchta yirik xo'jalik yurituvchi subyekti — «O'zmetkombinat» AJ, «O'zbektelekom» AJ va «Kapitalbank» ATB misolida sof foydaning mutlaq o'sishi har doim ham nisbiy samaradorlik ko'rsatkichlari (savdo rentabelligi, aktivlar rentabelligi, o'z kapitali rentabelligi) o'sishi bilan birga kelavermasligi, ba'zan esa korxonaning moliyaviy holati yomonlashuvini yashirishi mumkinligi ko'rsatilgan. Aniqlanishicha, tushum darajasi taqqoslanadigan yoki undan yuqori bo'lgan korxonalar mutlaq foydasi kamroq bo'lgan kompaniyalarga nisbatan bir necha barobar past rentabellikni namoyon qilishi mumkin, buning sababi xarajatlar tarkibi, qarz yuki darajasi va moliyaviy richag ta'siridir. «Kapitalbank» ko'rsatkichlari O'zbekiston bank sektorining o'rtacha rentabellik darajasi bilan solishtirilgan. Korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholashning asosiy mezoni sifatida foydaning mutlaq miqdori emas, balki nisbiy rentabellik ko'rsatkichlari tizimidan foydalanish zarurligi asoslangan. O'z kapitali rentabelligini faktorli tahlil qilish uchun Dyupon modelidan foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: foyda, rentabellik, iqtisodiy samaradorlik, savdo rentabelligi, aktivlar rentabelligi, o'z kapitali rentabelligi, Dyupon modeli, O'zbekiston.

Abstract: The article examines a methodological problem of distinguishing between profit and profitability indicators in assessing the economic efficiency of an enterprise. Using the example of three major Uzbek economic entities — Uzmetkombinat JSC, Uzbektelecom JSC, and Kapitalbank JSCB — it is shown that an absolute increase in net profit does not always correspond to growth in relative efficiency indicators (return on sales, return on assets, return on equity) and can sometimes mask a deterioration in an enterprise's financial condition. It is established that enterprises with comparable or higher revenue may demonstrate profitability several times lower than companies with smaller absolute profit, which is explained by cost structure, debt burden, and the financial leverage effect. Kapitalbank's ratios are compared with the average profitability of Uzbekistan's banking sector. The necessity of using a system of relative profitability indicators, rather than the absolute value of profit, as the primary criterion for assessing the economic efficiency of an enterprise is substantiated. Practical recommendations on applying the DuPont model for factor analysis of return on equity are proposed.

Keywords: profit, profitability, economic efficiency, return on sales, return on assets, return on equity, DuPont model, Uzbekistan.

■ ВВЕДЕНИЕ

Когда деловые издания сообщают о том, что чистая прибыль компании выросла «в разы» или, напротив, обвалилась, это обычно воспринимается как однозначный сигнал об изменении её финансового благополучия. Между тем прибыль — показатель абсолютный: он зависит от масштаба бизнеса, отраслевой специфики и сам по себе не позволяет судить о том, насколько результативно предприятие использует вложенные в него ресурсы. Два предприятия с одинаковой чистой прибылью, скажем, в 300 млрд сумов, могут находиться в принципиально разном экономическом положении: для одного эта сумма составляет доли процента от годовой выручки, для другого — треть оборота. Именно поэтому наряду с абсолютными показателями прибыли в финансовом анализе применяется система относительных показателей рентабельности — рентабельность продаж (ROS), рентабельность активов (ROA) и рентабельность собственного капитала (ROE), которые отражают эффективность использования ресурсов предприятия, а не только конечный финансовый результат [1; 2].

Актуальность вопроса для экономики Узбекистана заметно выросла в последние годы, когда ряд крупных отечественных предприятий демонстрировал резкие колебания прибыли — от падения в 2,5 раза до роста почти в 14 раз за год [4; 6; 7; 9], — тогда как уровень рентабельности изменялся значительно менее выразительно либо оставался устойчиво низким. Такая динамика создаёт риск неверной интерпретации финансовых результатов как менеджментом предприятий, так и внешними пользователями отчётности — инвесторами, кредиторами, органами государственного управления, которые нередко ориентируются именно на абсолютную величину прибыли, указанную в отчётах и пресс-релизах.

Значимость темы для Узбекистана возрастает и в связи с постепенным переходом крупных предприятий и банков на международные стандарты финансовой отчётности, а также с ростом интереса иностранных инвесторов и международных рейтинговых агентств к местным эмитентам. Для внешнего инвестора, сопоставляющего активы разных стран, сопоставимость относительных показателей рентабельности значит существенно

больше, чем номинальная величина прибыли в национальной валюте, подверженной инфляции и курсовым колебаниям.

Целью настоящего исследования является сравнительный анализ показателей прибыли и рентабельности крупных предприятий Узбекистана для обоснования тезиса о том, что относительные показатели рентабельности являются более корректным критерием оценки экономической эффективности деятельности предприятия, чем абсолютная величина прибыли.

Для достижения цели поставлены следующие задачи: 1) раскрыть соотношение понятий «прибыль» и «рентабельность» в теории экономического анализа; 2) сопоставить динамику прибыли и рентабельности на примере предприятий реального сектора и банковского сектора Узбекистана; 3) сравнить показатели одного из обследованных предприятий со средними значениями по отрасли; 4) выявить факторы, обуславливающие разрыв между динамикой прибыли и динамикой рентабельности; 5) сформулировать рекомендации по применению факторного анализа рентабельности в практике оценки эффективности предприятия.

■ ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

В классических работах по экономическому анализу прибыль и рентабельность традиционно рассматриваются как взаимосвязанные, но не тождественные категории. В.В. Ковалев [1] определяет рентабельность как относительный показатель экономической эффективности, который в отличие от прибыли учитывает не только результат деятельности предприятия, но и ресурсы или затраты, использованные для его достижения. Г.В. Савицкая [2] развивает эту мысль, показывая на примере факторного анализа, что рост прибыли может сопровождаться падением рентабельности, если он достигается за счёт опережающего роста активов, себестоимости или заёмного капитала, а не за счёт повышения эффективности использования ресурсов.

Особое место в методологии оценки рентабельности собственного капитала занимает модель Дюпона, подробно описанная Ю. Бригхэмом и Дж. Хьюстоном [3]: $ROE = ROS \times \text{Оборачиваемость активов} \times \text{Финансовый рычаг}$. Эта модель принципиально важна для настоящего

исследования, поскольку демонстрирует, что высокое значение ROE может достигаться не только за счёт роста маржинальности продаж, но и за счёт увеличения доли заёмных средств в структуре капитала — то есть без реального повышения операционной эффективности предприятия.

Применительно к экономике Узбекистана вопросы рентабельности предприятий рассматриваются преимущественно в контексте отраслевого и макроэкономического анализа. З.А. Исраилов [4], исследуя методы диагностики финансового состояния промышленных предприятий, отмечает, что показатели рентабельности являются более информативными индикаторами финансового здоровья предприятия по сравнению с показателями абсолютной прибыли, особенно в условиях волатильности валютного курса и цен на сырьё. Д.Х. Мухсимова [5], анализируя перспективы развития обрабатывающей промышленности Узбекистана, указывает на сохраняющийся разрыв в уровне эффективности между отдельными отраслями и предприятиями даже при общем росте объёмов производства и выручки.

Отдельное направление составляют работы, посвящённые рентабельности банковского сектора. Ю.С. Сафронова и А.И. Ротарь [11] показывают, что показатели прибыльности активов и прибыльности капитала являются ключевыми индикаторами качества менеджмента и оптимальности структуры активов и пассивов кредитной организации, позволяя сравнивать эффективность разных банков между собой и с отраслью в целом. По оценке рейтингового агентства «Эксперт РА», рентабельность активов банковского сектора Узбекистана по итогам 2023 года составляла 2,6%, а рентабельность капитала — 14% [10], что задаёт ориентир для сопоставления показателей отдельного банка со средними по отрасли значениями. Обзор Международного валютного фонда [12] и материалы отраслевой аналитики [13] фиксируют снижение совокупной рентабельности банков Узбекистана в 2024 году на фоне роста непроцентных расходов при сохранении высокой достаточности капитала.

Вместе с тем в доступной научной литературе практически отсутствуют работы, в которых на конкретных, поддающихся проверке примерах узбекистанских предприятий разных секторов экономики было бы показано, насколько

существенно может расходиться динамика абсолютной прибыли и относительной рентабельности, а показатели отдельного предприятия — сопоставлены со среднеотраслевым уровнем. Данное обстоятельство определяет практическую значимость настоящего исследования.

■ МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Методологическую основу составили методы сравнительного и коэффициентного финансового анализа. Рентабельность по чистой прибыли (ROS) рассчитывалась как отношение чистой прибыли к выручке; рентабельность активов (ROA) — как отношение чистой прибыли к среднегодовой величине активов; рентабельность собственного капитала (ROE) — как отношение чистой прибыли к среднегодовой величине собственного капитала. Для факторного разложения ROE применялась трёхфакторная модель Дюпона: $ROE = (\text{Чистая прибыль} / \text{Выручка}) \times (\text{Выручка} / \text{Активы}) \times (\text{Активы} / \text{Собственный капитал})$, где первый множитель отражает маржинальность продаж, второй — оборачиваемость активов, третий — финансовый рычаг [3].

Эмпирической базой исследования послужили открытые финансовые отчёты и официальные пресс-релизы трёх крупных предприятий Республики Узбекистан, представляющих разные секторы экономики: АО «Узметкомбинат» (чёрная металлургия), АО «Узбектелеком» (телекоммуникации) и АКБ «Капиталбанк» (банковский сектор) за 2023–2025 гг. [4; 6; 7; 8; 9]. Выбор именно этих предприятий обусловлен доступностью официальных финансовых показателей в открытых источниках, а также тем, что данные компании относятся к числу системообразующих в своих отраслях, что позволяет использовать их показатели как индикативные для соответствующих секторов экономики. Для оценки того, насколько показатели «Капиталбанка» отклоняются от нормы, использованы среднеотраслевые данные по рентабельности банковского сектора Узбекистана за 2023 год [10; 12; 13].

■ РЕЗУЛЬТАТЫ

Таблица 1 обобщает динамику показателей выручки (активов — для банка), чистой прибыли и рентабельности трёх обследованных предприятий.

Таблица 1

Прибыль и рентабельность предприятий Узбекистана разных секторов экономики, 2023–2025 гг.

Предприятие	Год	Выручка / активы, млрд сум	Чистая прибыль, млрд сум	Рентабельность, %
АО «Узметкомбинат»	2023	≈ 8 250*	513,7	6,2 (ROS)
АО «Узметкомбинат»	2024	7 400	282,6	3,8 (ROS)
АО «Узбектелеком»	2024	8 960	41,6	0,5 (ROS)
АО «Узбектелеком»	2025	10 510	590,9	5,6 (ROS)
АКБ «Капиталбанк»	2024	47 069,9	1 807,8	4,1 (ROA) / 36,7 (ROE)

* Оценка автора на основе темпа снижения выручки «Узметкомбината» в 2024 году (–10,3%). Источник: составлено автором на основе [4; 6; 7; 8; 9].

Приведённые данные показывают, что предприятия с наибольшей выручкой не обязательно демонстрируют наибольшую рентабельность. Чистая прибыль «Узметкомбината» (282,6 млрд сум в 2024

году) оказалась почти в 6,4 раза меньше прибыли «Капиталбанка» (1 807,8 млрд сум), при этом рентабельность по чистой прибыли металлургического комбината — лишь 3,8%, тогда как рентабельность капитала банка составила 36,7%. Иными словами, банк с существенно меньшим по внешним меркам масштабом операций оказался кратно эффективнее промышленного предприятия с многотриллионной выручкой.

Ещё более наглядным примером служит динамика показателей АО «Узбектелеком». В 2024 году чистая прибыль компании составила всего 41,6 млрд сум при выручке около 8,96 трлн сум, то есть рентабельность по чистой прибыли не превышала 0,5%. В 2025 году чистая прибыль увеличилась почти в 14,2 раза — до 590,9 млрд сум [7; 9], что на первый взгляд свидетельствует о резком росте эффективности компании. Однако при выручке 10,51 трлн сум рентабельность по чистой прибыли составила лишь около 5,6%, то есть даже после четырнадцатикратного роста прибыли компания осталась в зоне сравнительно невысокой рентабельности, типичной для капиталоемких инфраструктурных операторов связи.

«Узметкомбинат», напротив, демонстрирует обратную ситуацию: выручка предприятия сократилась в 2024 году на 10,3% — до 7,4 трлн сум, а чистая прибыль снизилась значительно сильнее — на 45%, до 282,6 млрд сум [4; 6], то есть рентабельность по чистой прибыли снизилась примерно с 6,2% в 2023 году до 3,8% в 2024 году. Такое опережающее падение прибыли по сравнению с падением выручки типично для капиталоемких предприятий с высокой долей постоянных издержек: при сокращении объёмов реализации постоянные расходы распределяются на меньший объём продукции, что снижает рентабельность быстрее, чем выручку.

Показатели АКБ «Капиталбанк» иллюстрируют третий сценарий — высокую рентабельность собственного капитала (ROE 36,7% в 2024 году) при умеренной рентабельности активов (ROA 4,1%) [8]. Разрыв между этими двумя показателями объясняется эффектом финансового рычага: банк оперирует значительным объёмом привлечённых средств (депозитов), которые формально не являются собственным капиталом, но участвуют в генерации прибыли, кратно увеличивая отдачу именно на собственный капитал акционеров.

Таблица 2

Рентабельность АКБ «Капиталбанк» в сравнении со средними показателями банковского сектора Узбекистана

Показатель	АКБ «Капиталбанк», 2024 г.	Банковский сектор Узбекистана, в среднем, 2023 г.
Рентабельность активов (ROA), %	4,1	2,6
Рентабельность капитала (ROE), %	36,7	14,0

Источник: составлено автором на основе [8; 10].

Как видно из таблицы 2, ROA «Капиталбанка» превышает среднеотраслевой уровень примерно в 1,6 раза, а ROE — более чем в 2,6 раза [8; 10]. Такое существенное превышение особенно показательно на фоне того, что совокупная прибыль банковского сектора Узбекистана в 2024 году, по имеющимся оценкам, снизилась почти вдвое из-за роста непроцентных расходов и резервов [13]. Это означает, что высокая рентабельность отдельного банка на фоне общего снижения отраслевой прибыльности не может объясняться исключительно благоприятной рыночной конъюнктурой и с большей вероятностью связана с индивидуальными особенностями структуры активов, пассивов и бизнес-модели конкретной кредитной организации, что ещё раз подтверждает необходимость отдельного, а не усреднённого анализа рентабельности.

■ АНАЛИЗ И ОБСУЖДЕНИЕ

Полученные результаты позволяют выделить несколько ключевых причин расхождения между динамикой прибыли и динамикой рентабельности.

Эффект масштаба и базы сравнения. Абсолютный прирост прибыли на несколько сотен миллиардов сумов может выглядеть внушительно в отчёте, но при выручке, исчисляемой триллионами, соответствующий прирост рентабельности окажется незначительным, как показал случай «Узбектелекома»: даже 14-кратный рост прибыли не

вывел компанию из зоны невысокой рентабельности [7; 9; 10].

Структура издержек и операционный рычаг. У капиталоемких предприятий, подобных «Узметкомбинату», доля условно-постоянных издержек в структуре затрат высока, поэтому при снижении выручки прибыль и рентабельность падают опережающими темпами [4; 6]. Это означает, что для таких предприятий динамика рентабельности является более чувствительным и ранним индикатором ухудшения экономического положения, чем динамика абсолютной прибыли.

Финансовый рычаг и структура капитала. Наиболее ярко этот фактор проявляется в банковском секторе. Высокий ROE «Капиталбанка» при умеренном ROA [8] показывает, что рентабельность собственного капитала не всегда отражает операционную эффективность бизнеса как такового — она отражает ещё и то, насколько активно предприятие использует заёмные и привлечённые средства. Согласно модели Дюпона [3], один и тот же уровень ROE может быть достигнут либо за счёт высокой маржинальности (ROS), либо за счёт высокой оборачиваемости активов, либо за счёт значительного финансового рычага, и без разложения ROE на эти три компонента невозможно корректно оценить, за счёт чего именно достигнута наблюдаемая рентабельность.

Сопоставление с отраслевым бенчмарком. Сравнение показателей «Капиталбанка» со средними значениями по банковскому сектору Узбекистана (табл. 2) показывает, что абсолютное значение прибыли отдельного банка мало что говорит о его реальной эффективности без соотнесения с масштабом операций и отраслевым контекстом. Превышение ROE банка над среднеотраслевым значением более чем в 2,6 раза [8; 10] на фоне почти двукратного снижения совокупной прибыли сектора [13] указывает на то, что высокая рентабельность в данном случае — результат специфики конкретной бизнес-модели, а не общего улучшения условий в отрасли.

Практическое следствие для управленческой практики состоит в том, что ориентация исключительно на динамику абсолютной прибыли — распространённая практика как в корпоративной отчётности, так и в деловых СМИ — способна создавать искажённое представление об экономической эффективности предприятия. Рост прибыли в разы, как в случае «Узбектелекома», важен и позитивен сам по себе, но он не отменяет необходимости отдельно анализировать рентабельность, поскольку именно она показывает, устойчиво ли предприятие способно конвертировать имеющиеся ресурсы в финансовый результат, а сопоставление с отраслевыми бенчмарками позволяет понять, является ли наблюдаемый уровень рентабельности индивидуальным достижением или лишь отражением общей конъюнктуры рынка.

■ ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Проведённое исследование подтвердило, что оценка экономической эффективности деятельности предприятия исключительно по динамике абсолютной прибыли методологически некорректна и должна дополняться анализом относительных показателей рентабельности, в том числе в сопоставлении с отраслевыми бенчмарками.

1. Прибыль и рентабельность — взаимосвязанные, но принципиально разные по экономическому содержанию показатели: прибыль отражает абсолютный финансовый результат, рентабельность — эффективность использования ресурсов, необходимых для его достижения.

2. Сравнительный анализ трёх крупных предприятий Узбекистана показал, что абсолютный рост прибыли (в том числе кратный, как у «Узбектелекома») не гарантирует выхода на приемлемый уровень рентабельности, а падение выручки может сопровождаться опережающим падением рентабельности (случай «Узметкомбината»).

3. Высокая рентабельность собственного капитала может быть в значительной степени обусловлена финансовым рычагом, а не операционной эффективностью, что делает необходимым раздельный анализ ROE и ROA, особенно для предприятий с высокой долговой или депозитной нагрузкой.

4. Сопоставление показателей отдельного предприятия со среднеотраслевыми значениями (как

в случае «Капиталбанка» и банковского сектора Узбекистана) позволяет отличить индивидуальные достижения эффективности от общего улучшения рыночной конъюнктуры и должно быть неотъемлемой частью анализа рентабельности.

5. Для корректной оценки экономической эффективности деятельности предприятия рекомендуется: а) использовать систему относительных показателей рентабельности (ROS, ROA, ROE) в качестве основного, а не вспомогательного критерия эффективности; б) применять факторный анализ по модели Дюпона для разложения ROE на составляющие; в) сопоставлять динамику прибыли и рентабельности в отчётных материалах предприятия, а не ограничиваться указанием только абсолютных величин прибыли; г) при оценке капиталоемких предприятий учитывать эффект операционного рычага, вследствие которого рентабельность может ухудшаться быстрее выручки; д) регулярно сравнивать показатели предприятия со среднеотраслевыми значениями, где такие данные доступны.

Таким образом, экономическая эффективность деятельности предприятия должна оцениваться прежде всего через систему показателей рентабельности, а не через динамику абсолютной прибыли, поскольку именно относительные показатели, взятые в сопоставлении с масштабом бизнеса и отраслевым контекстом, позволяют корректно сопоставлять предприятия разного размера и делать обоснованные управленческие и инвестиционные выводы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2021. – 560 с.
2. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник. – М.: Инфра-М, 2023. – 336 с.
3. Brigham E.F., Houston J.F. Fundamentals of Financial Management. – 16th ed. – Boston: Cengage Learning, 2022. – 784 p.
4. Исраилов З.А. Современные методы диагностики финансового состояния промышленного предприятия // Вестник Андижанского государственного технического института. – 2023. – №4(12). – С. 78–84.
5. Мухсимова Д.Х. Обработывающая промышленность Узбекистана: возможности для экономического роста // Экономика, предпринимательство и право. – 2024. – №11.
6. Прибыль «Узметкомбината» с начала года упала более чем в 2,5 раза [Электронный ресурс] // Spot.uz, 31.10.2024. – Режим доступа: www.spot.uz (дата обращения: 07.07.2026).
7. АО «Узбектелеком» получило рекордную чистую прибыль в 2025 году [Электронный ресурс] // Pinkod.uz. – Режим доступа: www.pinkod.uz (дата обращения: 07.07.2026).
8. Капиталбанк опубликовал финансовую отчетность за 2024 год [Электронный ресурс] //

Kapitalbank.uz, 10.04.2025. – Режим доступа: www.kapitalbank.uz (дата обращения: 07.07.2026).

9. Чистая прибыль «Узбектелекома» за 9 месяцев упала на треть [Электронный ресурс] // Spot.uz, 02.11.2024. – Режим доступа: www.spot.uz (дата обращения: 07.07.2026).

10. Рейтинговое агентство «Эксперт РА». Обзор банковского рынка Республики Узбекистан [Электронный ресурс]. – 2024. – Режим доступа: www.raexpert.ru (дата обращения: 07.07.2026).

11. Сафронова Ю.С., Ротарь А.И. Анализ рентабельности банковской деятельности // Электронный научный журнал «Вектор экономики». – 2024. – №1.

12. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Staff Report [Электронный ресурс]. – 2025. – Режим доступа: www.imf.org (дата обращения: 07.07.2026).

13. Какие результаты показал банковский сектор Узбекистана в 2024 году [Электронный ресурс] // Kursiv.media, 30.01.2025. – Режим доступа: www.kursiv.media (дата обращения: 07.07.2026).

Сведения об авторе / Muallif(lar) haqida / Author details

Тургунов Абдуллох Кудратбек угли – Андижанский государственный технический институт, Студент 2-курса направления “Экономика” / Turgunov Abdulloh Qudratbek o'g'li Andijon davlat texnika instituti / Iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi / Turgunov Abdullokh Andijan State Technical Institute 2-year Bachelor's Student in Economics

E-mail: abdullohturgunov2006@gmail.com

ORCID: 0009-0002-4083-1039

O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARI AKTIVLARI SAMARADORLIGINING HOZIRGI HOLATI TAHLILI

Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ АКТИВОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УЗБЕКИСТАНА

Холмуродов Мусурмон Авлакулович

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF ASSET EFFICIENCY OF COMMERCIAL BANKS IN UZBEKISTAN

Musurmon Avlaqulovich Xolmuradov

Received: July 1, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Tijorat banklari aktivlar portfellarining sifatini ta'minlash ularning moliyaviy barqarorligi va likvidligini ta'minlashning zarurligi hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanadi. Ushbu ilmiy maqolada tijorat banklari aktivlarini samaradorligini oshirish yo'llari bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga harakat qilindi.

Kalit so'zlar: bank, bank aktivlari, tavakkalchilik, milliy iqtisodiyot, bank portfeli, aktivlar sifati, bank tizimi, kredit portfeli, investitsiya.

■ KIRISH

Tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholash bank faoliyati natijadorligini aniqlash, aktivlar tarkibidagi muammoli yo'nalishlarni belgilash, risklarni baholash va strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Bank aktivlari tarkibida kreditlar, investitsiyalar, likvid aktivlar, qimmatli qog'ozlar, banklararo mablag'lar va boshqa moliyaviy instrumentlar mavjud bo'lib, ularning har biri bank daromadlilik, likvidligi va moliyaviy barqarorligiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli aktivlar samaradorligini baholashda birgina ko'rsatkich bilan cheklanib qolmasdan, kompleks yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Aktivlar samaradorligini baholash jarayonida moliyaviy natijalar, aktivlar sifati, likvidlik darajasi, kredit portfeli holati, risklar darajasi va aktivlardan olinadigan daromadlar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinadi. Bunda aktivlar rentabelligi, kapital rentabelligi, likvid aktivlar ulushi, muammoli kreditlar salmog'i, daromad keltiruvchi aktivlar ulushi, aktivlar aylanuvchanligi va diversifikatsiya darajasi kabi ko'rsatkichlardan foydalanish bank aktivlaridan foydalanish natijadorligini chuqurroq baholash imkonini beradi.

Tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholashda qo'llaniladigan ko'rsatkichlarni shartli ravishda rentabellik, likvidlik, aktivlar sifati, daromadlilik, diversifikatsiya va integral baholash ko'rsatkichlari guruhlariga ajratish mumkin. Mazkur guruhlar bank aktivlarining foydalilik, barqarorlik, risklilik va muvozanatlilik jihatlarini bir vaqtning o'zida baholash imkonini beradi.

Dunyoning barcha mamlakatlarida aholining yirik qismi, davlat va davlat tashkilotlari, korporativ mijozlar va boshqa barcha tashkilotlar tijorat banklarining xizmatlaridan foydalanadilar. Iqtisodiy tamoyil va me'yoriy qonunchilikka amal qilgan holda faoliyat ko'rsatayotgan bank tizimi iqtisodiyotning rivojlanishini va milliy valyutaning barqarorlashuvini ta'minlaydi.

Albatta, bank faoliyati samaradorligi va iqtisodiy tamoyillarga amal qilishi qancha yuqori bo'lsa, u shunchalik ko'p foyda ko'radi va natijada barqaror moliya institutga aylanadi. Shuning uchun bank faoliyati samaradorligini oshirish har qanday ijtimoiy rivojlanish darajasida har bir davlatda muhim vazifa hisoblanadi.

Moliyaviy institut sifatida bank faoliyati likvidlilik holatini ta'minlab, risklarni kamaytirib, qo'yilma egalari va aksiyadorlarning huquqlarini saqlagan holda yuqori daromad olishga qaratilgan faoliyatdir. O'zbekiston Respublikasi bank tizimining

rivojlanish bosqichida bank faoliyati samaradorligi masalasi o'zgacha ma'no kasb etadi.

Ushbu masalalarning aksariyat qismi banklarning barqaror resurs bazasiga ega bo'lishi, daromad keltiruvchi aktivlarni ko'paytirgan holda bank foydasini oshirish hamda bu orqali samaradorlikni oshirish orqali yechimga ega bo'lish mumkin.

Dunyo mamlakatlarida tijorat banklarining kredit va qimmatli qog'ozlar portfellarining sifatini oshirish, xususan, kreditlarning daromadlilik va risk darajasi o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash, yuqori likvidlik va korporativ qimmatli qog'ozlarga yo'naltirilgan investitsiyalar o'rtasidagi optimal nisbatni ta'minlash masalalari ilmiy asosda tadqiq qilinmoqda (Mirziyoev, 2026).

Ammo, mazkur tadqiqotlarda moliyaviy risklar darajasi yuqori bo'lgan, banklarning aktivlar portfelli diversifikatsiya darajasi past bo'lgan sharoitda aktivlar portfelinin sifatini oshirishning o'ziga xos xususiyatlari va imkoniyatlari ochib berilmaganligi tijorat banklari aktivlar portfelli sifatini oshirish masalasini ilmiy asosda tadqiq qilish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banklarining aktivlari portfellarining sifatini oshirish va tartiblarini takomillashtirish mavzusiga oid bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Bank xizmatlari bozorida mijozlarning ehtiyojlari va ularni qondirish, shuningdek bank xizmatlari kabi masalalarni tadqiq qilish, tadqiqotda tahlil qilingan muammoning nazariy va amaliy jihatlarini ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida mavjud bo'lgan konseptual yondashuvlarga asoslanadi, jumladan, xorijlik iqtisodchi olimlar – Lavrushin (2014), mahalliy iqtisodchi olimlar Qoraliyev, Norqobilov (2009), Sayfiddinov, Qulliev (2026) larning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan.

Sayfiddinovning (2026) fikricha, bank aktiv operatsiyalari samaradorligining uslubiy asoslarining umumiy jihatlarini o'rganish, "bank aktivlari" va "bank aktiv operatsiyalari"ni bank operatsiyalari samaradorligini aniqlashning asosiy mezonlari sifatida tasniflash, "bank aktivlari samaradorligi" tushunchasini aniqlashtirish maqsadga muvofiq edi. Shu munosabat bilan mamlakat iqtisodchilari tijorat banklari aktivlarining xususiyatlari, likvidlik va tavakkalchilik darajasi, shuningdek daromadlari bo'yicha guruhlariga bo'linadi deb fikrlarini bayon etgan.

Qullievning (2025) fikricha, ushbu masalalarni hal qilishga individual yondashuv tijorat banklari aktivlarining real qiymatini aniqlashga va muammoli aktivlar hajmini kamaytirishning kompleks mexanizmini ishlab chiqishga yordam beradi deb fikrlarini bayon etgan. Xususan, bugungi kunda banklar amaliyotida bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining tavsiyalari asosida stress testlari orqali bankning moliyaviy holatini baholashning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu usul likvidlik darajasi, operatsion faoliyat, bozor qiymati, boshqaruv va xatarlarni baholash tizimi kabi omillarning aktivlar samaradorligiga sezilarli ta'sirini aniqlashga imkon beradi.

Qoraliyev, Norqobilovning (2009) fikricha, O'zbekistonda ham tijorat banklarining kreditlari iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omili sifatida qaralmoqda. "Istiqbolli investitsiya loyihalarini hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlashni kengaytirish makroiqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorligini ta'minlashning zaruriy sharti sifatida e'tirof etilgan" deb fikrlarini bayon etgan.

Lavrushinning (2014) fikricha, xalqaro bank amaliyotida aktivlar samaradorligidagi turli xil nomutanosibliklar xalqaro bank sektoridagi inqirozga va xalqaro iqtisodiy o'sishning pasayishiga olib keladi. O'z navbatida, bir qator rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqarishning pasayishiga, ishsizlikning o'sishiga va banklarning bankrotligiga olib keldi. Shu nuqtai-nazardan, xalqaro miqyosda bank tizimining mexanizmlarini o'rganish, xalqaro bank aktivlarini shakllantirish va taqsimlash tamoyillarini o'rganish dolzarb masalalardan biridir deb fikrlarini bayon etgan.

Qoraliyev va Norqobilovlarning (2009) fikricha, Shu munosabat bilan O'zbekistonning ichki moliya bozorini o'rganish shuni ko'rsatadiki, mahalliy bozor sig'imi kichik va mahalliy kapital bozori rivojlanmagan va mamlakatda xususiy sektorning spekulativ qarzlari ta'minlash uchun faol bozor mavjud emas. Hukumat ishtirokining yuqori darajasi, huquqni muhofaza qilish organlarida shaffoflik va tengsizlikning yo'qligi tufayli bank tizimiga va mamlakatga sarmoya kiritish xavfi yuqori. Aholining xarid qobiliyatining pastligi majburiyatlarni jalb qilish va bank mahsulotlarini ishlab chiqish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi deb fikrlarini bayon etgan.

O'zbekistonda ham tijorat banklarining kreditlari iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omili sifatida qaralmoqda. "Istiqbolli investitsiya loyihalarini hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini kreditlashni kengaytirish makroiqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorligini ta'minlashning zaruriy sharti sifatida e'tirof etilgan" (Farmon, 2025).

Biroq, respublikamizda tijorat banklarining aktivlari portfellarining sifatini oshirish bilan bog'liq bo'lgan muammolar kuzatilmoqda. Jumladan, banklar uzoq muddatli kreditlarining resurs ta'minoti masalasi hal qilinmagan. "Banklarga qo'yilgan depozitlarning 70 foizi qisqa muddatli bo'lgani holda, kreditlarning 90 foizi uzoq muddatga berilgan" (Mirziyoev, 2025).

Shuningdek, respublikamiz tijorat banklarida transformatsiya riski chuqurlashib ketgan. Bundan tashqari, mamlakat tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshiriladigan investitsion operatsiyalari rivojlanmagan.

"Bugungi kunda, respublikamiz tijorat banklarining qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalarining brutto aktivlar hajmidagi salmog'i atigi 1,1 foizni tashkil etadi"¹⁶ va ushbu ko'rsatkich banklarning qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshiriladigan investitsion operatsiyalarining rivojlanmaganligidan dalolat beradi.

Xalqaro bank aktivlari samaradorligidagi turli xil nomutanosibliklar xalqaro bank sektoridagi inqirozga va xalqaro iqtisodiy o'sishning pasayishiga olib keladi. Bu,

¹⁶ Tijorat banklari jamlanma balansi. www.cbu.uz
<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

o'z navbatida, bir qator rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqarishning pasayishiga, ishsizlikning o'sishiga va banklarning bankrotligiga olib keldi.

Shu nuqtayi nazardan, xalqaro miqyosda bank tizimining mexanizmlarini o'rganish, xalqaro bank aktivlarini shakllantirish va taqsimlash tamoyillarini o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ishimizni yoritishda taqqoslash, analiz, sintez, iqtisodiy tahlil, analitik tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari, bank xizmatlari ko'lamini kengaytirishga qaratilgan olimlarning fikrlari va soha vakillarining iqtisodiy qarashlari, ularning fikr-mulohazalarini tahlil qilish, jarayonlarni kuzatish va jarayonlarga tizimli

yondashuv orqali tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar berilgan.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Shu munosabat bilan O'zbekistonning ichki moliya bozorini o'rganish shuni ko'rsatadiki, mahalliy bozor sig'imi kichik va mahalliy kapital bozori rivojlanmagan va mamlakatda xususiy sektorning spekulativ qarzlari ta'minlash uchun faol bozor mavjud emas. Hukumat ishtirokinining yuqori darajasi, huquqni muhofaza qilish organlarida shaffoflik va tengsizlikning yoqligi tufayli bank tizimiga va mamlakatga sarmoya kiritish xavfi yuqori. Aholining xarid qobiliyatining pastligi majburiyatlarni jalb qilish va bank mahsulotlarini ishlab chiqish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi.

1-jadval

Tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholashda qo'llaniladigan asosiy hisoblash ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich nomi	Hisoblash formulasi	Iqtisodiy mazmuni
Aktivlar rentabelligi	$ROA = \text{Sof foyda} / \text{Jami aktivlar} \times 100\%$	Bank aktivlaridan qanchalik samarali foydalanilayotganini ko'rsatadi. ROA yuqori bo'lsa, bank aktivlari foyda keltirishda samarali ishlayotgan bo'ladi.
Kapital rentabelligi	$ROE = \text{Sof foyda} / \text{Xususiy kapital} \times 100\%$	Bank kapitali hisobidan qancha foyda olinayotganini ifodalaydi. Bu ko'rsatkich aksiyadorlar manfaatdorligi va kapitaldan foydalanish samaradorligini baholaydi.
Likvid aktivlar ulushi	$LAU = \text{Likvid aktivlar} / \text{Jami aktivlar} \times 100\%$	Bank aktivlari tarkibida tez pulga aylanadigan aktivlar ulushini ko'rsatadi. Likvidlik darajasi bankning to'lov qobiliyatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.
Muammoli kreditlar ulushi	$NPL = \text{Muammoli kreditlar} / \text{Jami kredit portfeli} \times 100\%$	Kredit portfelidagi muammoli kreditlar salmog'ini ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkich yuqori bo'lsa, aktivlar sifati past va kredit risklari yuqori bo'ladi.
Daromad keltiruvchi aktivlar ulushi	$DKA = \text{Daromad keltiruvchi aktivlar} / \text{Jami aktivlar} \times 100\%$	Bank aktivlari tarkibida daromad shakllantiruvchi aktivlar ulushini ifodalaydi. Ushbu ko'rsatkich aktivlar samaradorligini baholashda muhim hisoblanadi.
Aktivlar aylanuvchanligi	$AA = \text{Jami daromadlar} / \text{Jami aktivlar} \times 100\%$	Aktivlardan foydalanish orqali qancha daromad shakllanayotganini ko'rsatadi. Aktivlar aylanuvchanligi yuqori bo'lsa, bank resurslaridan samarali foydalanilayotgan bo'ladi.
Kredit portfeli ulushi	$KPU = \text{Kredit portfeli} / \text{Jami aktivlar} \times 100\%$	Bank aktivlarida kredit operatsiyalarining ulushini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich kreditlash faoliyatining bank aktivlari tarkibidagi ahamiyatini baholaydi.
Riskka tortilgan aktivlar ulushi	$RTAU = \text{Riskka tortilgan aktivlar} / \text{Jami aktivlar} \times 100\%$	Bank aktivlari tarkibida risk darajasi yuqori bo'lgan aktivlar salmog'ini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich kapital yetariligi va risk-menejmentni baholashda muhim ahamiyatga ega.

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

1-jadval Yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlar tijorat banklari aktivlari samaradorligini turli jihatlaridan baholash imkonini beradi. Masalan, ROA aktivlardan foydalanish natijadorligini ifodalasa, ROE bank kapitali samaradorligini ko'rsatadi. Likvid aktivlar ulushi bankning to'lov qobiliyatini baholashga xizmat qilsa, muammoli kreditlar ulushi kredit portfeli sifati va aktivlar risklilik darajasini aniqlash imkonini beradi.

Tijorat banklarining kredit portfelining sifatini oshirishda kreditlarning resurs ta'minoti muhim o'rin tutadi, bunda banklar kreditlari uchun resurs ta'minotining eng barqaror qismi bo'lib, muddatli depozitlar va jamg'arma omonatlari hisoblanadi.

Tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlash amaliyotini takomillashtirishga to'sqinlik qilayotgan asosiy omil bo'lib, banklarda uzoq muddatli resurslarni yetishmasligi.

Banklarning investitsion kreditlar berish imkoniyatini oshirish uchun, birinchi navbatda, ularning depozit bazasining yetarilishini ta'minlash lozim.

Xususan, bugungi kunda banklar amaliyotida bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining tavsiyalari asosida stress testlari orqali bankning moliyaviy holatini baholashning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu usul likvidlik darajasi, operatsion faoliyat, bozor qiymati, boshqaruv va xatarlarni baholash tizimi kabi omillarning aktivlar samaradorligiga sezilarli ta'sirini aniqlashga imkon beradi.

Tadqiqotimiz davomida bank operatsiyalari samaradorligining uslubiy asoslarining umumiy jihatlarini o'rganish, "bank aktivlari" va "bank aktivlari operatsiyalari"ni bank operatsiyalari samaradorligini aniqlashning asosiy mezonlari sifatida tasniflash, "bank aktivlari samaradorligi" tushunchasini aniqlashtirish maqsadga muvofiq edi.

Shu munosabat bilan mamlakat iqtisodchilari tijorat banklari aktivlarining xususiyatlari, likvidlik va tavakkalchilik darajasi, shuningdek daromadlari bo'yicha guruhlariga bo'linadi.

O'zbekiston Respublikasining bank qonunchiligida "tijorat banklarining aktivlari — kredit, mikrokredit, overdraft, lizing, faktoring, qimmatli qog'ozlar, investitsiyalar, boshqa banklardagi mablag'lar, hisoblangan foizsiz daromadlar, bankning boshqa xususiy mulki, bo'lib-bo'lib sotilgan mol-mulk, balansdan tashqari buyumlar (qaytarib bo'lmaydigan)) kredit majburiyatlari, foydalanilmagan kredit liniyalari, akkreditivlar, kafolatlar) va boshqa barcha talablar, hisoblangan foizlardan tashqari. Aktivlar bilan bog'liq munosabatlarning mavjudligi aktivlar bilan bog'liq operatsiyalarni keltirib chiqaradi.

Bizning fikrimizcha, bank aktivlari samaradorligini oshirish nafaqat bank tizimini, balki butun iqtisodiyotni rivojlantirish masalasidir. Ushbu jarayonda tijorat banklarida aktivlar samaradorligining pasayishi vakillik hisob varaqlarida resurslarning etishmasligiga, bankning moliya bozoridagi mavqening pasayishiga, mijozlarning bankka bo'lgan ishonchsizligi va noroziligining kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Banklardagi aktivlarning buzilish darajasining oshishi iqtisodiyotning turli sohalarida ishlab chiqarish sur'atlarining pasayishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida ishsizlikning ko'payishiga olib keladi. Bundan

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

tashqari, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining ta'siri shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy inqirozning bank amaliyotiga salbiy ta'siri ma'lum bir mamlakat yoki mintaq bilan cheklanib qolmay, balki butun jahon iqtisodiyotida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Shuning uchun bizning tadqiqotlarimiz doirasida bank operatsiyalari samaradorligining uslubiy asosining quyidagi muhim yo'nalishlari aniqlandi:

1. Bankning faol operatsiyalari samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlar, talablar va ko'rsatkichlarni aniqlashtirish;

2. Tizimlashtirish, bankning faol operatsiyalari samaradorligiga to'sqinlik qiluvchi muammoli jihatlar va omillarni baholash va ularni bartaraf etish yo'llari;

3. Ijtimoiy-iqtisodiy asoslarni ta'kidlab, bankning makro va mikro darajadagi faol operatsiyalari samaradorligini ta'minlashning ahamiyati;

4. Bankning faol operatsiyalari samaradorligini ta'minlashning asosiy tamoyillarini aniqlash va ularni amalga oshirish shartlarini aniqlash;

5. Bank sohasidagi xorijiy tajribani o'rganish orqali bank operatsiyalari samaradorligini baholash choralari, usullari va vositalari va yondashuvlarini tizimlashtirish.

Tadqiqotimiz davomida bank operatsiyalari samaradorligining uslubiy asoslarining umumiy jihatlarini o'rganish, "bank aktivlari" va "bank aktivlari operatsiyalari" ni bank operatsiyalari samaradorligini aniqlashning asosiy mezonlari sifatida tasniflash, "bank aktivlari samaradorligi" tushunchasini aniqlashtirish maqsadga muvofiq edi".

Shu munosabat bilan mamlakat iqtisodchilari tijorat banklari aktivlarining xususiyatlari, likvidlik va tavakkalchilik darajasi, shuningdek daromadlari bo'yicha guruhlariga bo'linadi.

Bizning fikrimizcha, ushbu masalalarni hal qilishga individual yondashuv tijorat banklari aktivlarining real qiymatini aniqlashga va muammoli aktivlar hajmini kamaytirishning kompleks mexanizmini ishlab chiqishga yordam beradi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda banklar uchun qisqa muddatli kreditlar berish uzoq muddatli investitsion kreditlar berishga qaraganda afzal bo'lib, yuqori daromadlilik va past risk darajasi bilan ajralib turadi. Bizning fikrimizcha, ushbu masalalarni hal qilishga individual yondashuv tijorat banklari aktivlarining real qiymatini aniqlashga va muammoli aktivlar hajmini kamaytirishning kompleks mexanizmini ishlab chiqishga yordam beradi.

Xususan, bugungi kunda banklar amaliyotida bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining tavsiyalari asosida stress testlari orqali bankning moliyaviy holatini baholashning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu usul likvidlik darajasi, operatsion faoliyat, bozor qiymati, boshqaruv va xatarlarni baholash tizimi kabi omillarning aktivlar samaradorligiga sezilarli ta'sirini aniqlashga imkon beradi.

Xalqaro bank aktivlari samaradorligidagi turli xil nomutanosibliklar xalqaro bank sektoridagi inqirozga va xalqaro iqtisodiy o'sishning pasayishiga olib keladi. Bu, o'z navbatida, bir qator rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqarishning pasayishiga, ishsizlikning o'sishiga va banklarning bankrotligiga olib keldi. Shu nuqtai

nazardan, xalqaro miqyosda bank tizimining mexanizmlarini o'rganish, xalqaro bank aktivlarini shakllantirish va taqsimlash tamoyillarini o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Shu munosabat bilan O'zbekistonning ichki moliya bozorini o'rganish shuni ko'rsatadiki, mahalliy bozor sig'imi kichik va mahalliy kapital bozori rivojlanmagan va mamlakatda xususiy sektorning spekulativ qarzlari ta'minlash uchun faol bozor mavjud emas. Hukumat ishtirokining yuqori darajasi, huquqni muhofaza qilish organlarida shaffoflik va tengsizlikning yo'qligi tufayli bank tizimiga va mamlakatga sarmoya kiritish xavfi yuqori. Aholining xarid qobiliyatining pastligi majburiyatlarni jalb qilish va bank mahsulotlarini ishlab chiqish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi.

Xalqaro talablarga, shu jumladan muvofiqlik tizimi, moliyaviy hisobot va korporativ boshqaruv standartlariga muvofiqlik darajasi past. O'zbekistonda kreditlash amaliyoti va anderryting standartlari jahon standartlaridan orqada qolmoqda. Davlat ko'pincha kreditlash qarorlarini qabul qilish jarayoniga aralashadi. Markaziy bank tizimning shaffofligini oshirishga qaror qildi, shu jumladan tariflarni pasaytirish va bir qator bank xizmatlari uchun komissiyalarni bekor qilish bo'yicha tavsiyalar. Moliya institutlarining moliyaviy barqarorligini oshirishga, omonatlarni kafolatlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan yangi standartlarni joriy etish (Sharh, 2022).

Bank tizimining investitsiyalarga ta'sirini kamaytirish va ularning jozibadorligini oshirish maqsadida pul-kredit siyosatini liberallashtirish va inflyatsiyaga yo'naltirishni takomillashtirish. Yana bir muammo-banklar va davlat idoralari o'rtasida mahsulotlar bo'yicha hamkorlikning yo'qligi.

Ushbu jarayonlarni takomillashtirish bir qator omillarga asoslanadi: jahon tajribasidagi mavjud modellardan (davlat sektori ishtirokining yuqori darajasi) rivojlanish institutlari orqali moliyaviy oqimlarni taqsimlashga bosqichma-bosqich o'tish, xususiylashtirish va bank tizimini yanada to'liq liberallashtirish. Rossiya tajribasini keltirish mumkin. Yaponiya va Singapurda xususiy va mustaqil banklar, shu jumladan davlat loyihalari rivojlanish institutlarida amalga oshiriladi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2025 yilda mamlakatimizda bank hisob varaqlariga masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar orasida deyarli 3 barobar, 4,3 marta oshgan. jismoniy shaxslar. Duetfastrukturaning rivojlanishi, bank xizmatlarining tarqalishi asta-sekin o'sib bormoqda, ammo aholining katta qismi hali ham asosiy bank mahsulotlari bilan ta'minlanmagan.

Yuqoridagi vazifalarni hal qilish uchun zamonaviy dasturiy ta'minotdan samarali foydalangan holda bank mahsulotlari turlarini kengaytirish va aholiga sifatli xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yish zarur. Rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda tijorat banklari bir necha yillardan buyon zamonaviy innovatsion dasturiy ta'minot

va tizimdagi maxsus platformalar asosida faoliyat yuritib kelmoqda.

Darhaqiqat, mijozlarga xizmat ko'rsatish tajribasini yaxshilash uchun katta ma'lumotlar, ilg'or tahlillar va yangi texnologiyalardan foydalanadigan tashkilotlar kelajakdagi muvaffaqiyat kaliti bo'lgan ishonch, shaffoflik va daromadni shakllantirish va rivojlantirishlari kerak. Bugungi kunda "bank xizmatlari bozorida zamonaviy FinTech va blockchain texnologiyalarining joriy etilishi moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish uchun ko'plab imkoniyatlarni ochib beradi".

Yevropa axborot texnologiyalari korporatsiyasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, kelgusi 5 yil ichida bankning kelajagi uchun to'rtta transformatsion muammo va imkoniyatlar mavjud, shu jumladan mijozlarning keng ehtiyojlarini qondirish; narxlarni optimallashtirish, bunda raqamli raqobat samaradorligi tufayli banklar va kredit uyushmalari nodavlat operatsiyalardan ajratish va aqlli avtomatlashtirishdan foydalanishni o'ylashlari kerak; yangi daromad oqimlarini yaratish; xavfsizlik va muvofiqlashtirish tizimlarining rivojlanishi ularni kamaytirishi mumkin xarajatlar va biznesning o'sishiga olib keladi.

Chakana bank sohasidagi innovatsiyalar hisobot, 2025 tijorat banklari endi iste'molchilar talabini qondirish uchun bulutli texnologiyalar, ilg'or tahlillar va yangi tarqatish alternativlari kabi bulutli texnologiyalardan foydalangan holda raqamlashtirish va innovatsion tashabbuslarni oshirishga e'tibor qaratishlari kerak. Bank sektoridagi innovatsion texnologiyalar kelajakda harakatlantiruvchi kuch bo'ladi, ular bozorda raqobatbardosh bo'lish va bozor ehtiyojlarini qondirish uchun o'zlarini qayta aniqlay oladilar.

Axborot texnologiyalari korporatsiyasi texnologiyalarning biznesga ta'sirini va kelgusi besh yil ichida integratsiya vaqtini hisobga oladigan juda foydali Global bank texnologiyalari radarini ishlab chiqdi. Shuningdek, IBM (International Business Machines) ma'lumotlariga ko'ra, xalqaro biznes operatorlari bank sohasiga bulutli (gibrid bulut) hisoblari bilan kirishgan va aksariyat banklar an'anaviy IT, davlat va xususiy bulutlarning optimal aralashmasini qidirmoqdalar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Farmon (2017) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha xarakatlar strategiyasi to'grisida // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. — Toshkent, - № 6 (766). — 32-b.

2. Farmon (2020) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 maydagi PF-5992-sonli "2020-2025 yillarga muljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'grisida" gi Farmoni. 4-bet

3. Lavrushin O, Mwengei, (2014). Assessing the Factors Contributing to Non – Performance Loans in Kenyan Banks, European Journal of Business and Management 3 (32), 2014.;

4. Mirziyoev Sh.M. (2019) Banklar endi "O'z aravasini o'zi tortishi kerak". <https://sputniknews-uz>

uz.com/economy/20191026/2694075. 4-bet

5. Ortiqov O.A., Qulliev I.Ya. (2015) Bank menejmenti va marketingi. Tafakkur Bo'stoni. – Toshkent., — 224.

6. Qoraliyev T.M., Norqobilov S. (2009) “Bank resurslari va ularni boshqarish”. Monografiya./ – T.: “Iqtisod-Moliya”. -3 bet.

7. Sayfiddinov I.F., Qulliev I. (2006) “Tijorat banklari kapitali va uni boshqarish”. O'quv qo'llanma./ – T.: “Iqtisod-Moliya”.-3 bet.

8. Sharx (2022) O'zR Markaziy bankining 2022 yil yarim yillik uchun Moliyaviy barqarorlik sharxi, 4-bet.

Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich Toshkent kimyo xalqaro universiteti / Холмуратов Мусурмон Авлакулович Ташкентский международный университет Кимё / Musurmon Avlaqulovich Xolmuradov Tashkent International University of Kimyo mustaqil izlanuvchisi

E-mail: musirmonkholmurodov1@gmail.com

ORCID: 0009-0000-1715-213X

TIJORAT BANKLARIDA INVESTITSIIYA LOYIHALARINI LOYIHAVIY MOLIYALASHTIRISHDA RISKLARNI KAMAYTIRISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdurazakova Nasiba Sultanovna

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ СНИЖЕНИЯ РИСКОВ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ПРИ ПРОЕКТНОМ ФИНАНСИРОВАНИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Абдуразакова Насиба Султановна

IMPROVING MECHANISMS FOR REDUCING RISKS AND ENSURING FINANCIAL STABILITY IN PROJECT FINANCING OF INVESTMENT PROJECTS IN COMMERCIAL BANKS

Abdurazakova Nasiba Sultanovna

Received: July 1, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda loyiha tashabbuskorining investitsiya loyihasi qiymatida kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishini ta'minlash, shartnoma qiymatining kamida 15 foizini mijoz tomonidan moliyalashtirish, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni kafolatlovchi hujjatli to'lov mexanizmini joriy etish hamda tijorat banklari resurslari tarkibida uzoq muddatli moliyaviy resurslar ulushini oshirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Shuningdek, mazkur mexanizmlarning kredit risklarini kamaytirish, loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligini kuchaytirish, bank resurs bazasining barqarorligini ta'minlash va investitsiya loyihalarini moliyalashtirish samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Loyihaviy moliyalashtirish, investitsiya loyihasi, tijorat banklari, kredit riski, moliyaviy barqarorlik, loyiha tashabbuskori, hujjatli to'lov, uzoq muddatli resurslar, investitsion kreditlar, project finance.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы снижения рисков и совершенствования механизмов обеспечения финансовой стабильности при проектном финансировании инвестиционных проектов в коммерческих банках. Исследование охватывает теоретические и практические аспекты обеспечения участия инициатора проекта в финансировании инвестиционного проекта собственными средствами в размере не менее 25 процентов, финансирования клиентом не менее 15 процентов стоимости контракта, внедрения документального платежного механизма, гарантирующего целевое использование заемных средств, и увеличения доли долгосрочных финансовых ресурсов в ресурсах коммерческих банков. Обосновывается также важность этих механизмов в снижении кредитных рисков, укреплении финансовой ответственности инициатора проекта, обеспечении стабильности ресурсной базы банка и повышении эффективности финансирования инвестиционных проектов. По результатам исследования разработаны научные предложения и практические рекомендации по совершенствованию системы проектного финансирования в коммерческих банках.

Ключевые слова: Проектное финансирование, инвестиционный проект, коммерческие банки, кредитный риск, финансовая стабильность, инициатор проекта, документарный платеж, долгосрочные ресурсы, инвестиционные кредиты, проектное финансирование.

■ KIRISH

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan geosiyosiy beqarorlik, moliya bozorlaridagi yuqori noaniqlik, inflyatsion bosim hamda uzoq muddatli kapital resurslari taqchilligi investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning samarali mexanizmlarini shakllantirishni dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda. Yirik infratuzilma, energetika, transport, sanoat va davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirishda loyiha moliyalashtirish (project finance) mexanizmi xalqaro amaliyotda keng qo'llanilayotgan bo'lib, uning asosiy afzalligi loyiha tomonidan yaratiladigan pul oqimlarini kreditni qaytarishning asosiy manbai sifatida qabul qilishi hamda risklarni loyiha ishtirokchilari o'rtasida oqilona taqsimlash imkonini berishidir.

Jahon banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC), Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (EBRD) hamda Osiyo taraqqiyot banki (ADB) tomonidan e'lon qilinayotgan tahliliy hisobotlarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda tijorat banklari ishtirokini kengaytirish, uzoq muddatli moliyaviy resurslar bazasini mustahkamlash hamda loyiha risklarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi ustuvor omillardan biri sifatida baholanmoqda. Shu bilan birga, global iqtisodiyotda investitsiya oqimlarining beqarorlashuvi, moliyalashtirish qiymatining ortishi va kredit risklarining kuchayishi loyiha moliyalashtirish tizimiga yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qilmoqda.[1]

O'zbekistonda investitsiya muhitini yaxshilash, xususiy investitsiyalarni rag'batlantirish, davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirish va tijorat banklarining investitsiya jarayonlaridagi rolini kuchaytirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirish amaliyotida loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligi, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanish ustidan nazorat, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari yetarliligi hamda moliyaviy risklarni boshqarish bilan bog'liq qator muammolar saqlanib qolmoqda. Mazkur holat loyiha moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishni taqozo etadi.[2]

Mazkur maqolaning maqsadi tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish hamda amaliy tavsiyalarni asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida loyiha tashabbuskorining investitsiyadagi moliyaviy ishtiroki, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlovchi hujjatli to'lov mexanizmi hamda tijorat banklari resurs bazasining muddat tuzilmasini takomillashtirish masalalari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilinadi.[3]

■ ADABIYOTLAR SHARHI

Loyihaviy moliyalashtirish (project finance) investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning mustaqil shakli sifatida XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jahon moliya amaliyotida keng qo'llanila boshladi. Bugungi kunda mazkur mexanizm energetika, transport, telekommunikatsiya, neft-gaz sanoati, qayta tiklanuvchi energiya manbalari hamda davlat-xususiy sheriklik asosidagi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda eng samarali vositalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, asosan, loyiha moliyalashtirishning iqtisodiy mohiyati, moliyalashtirish manbalari, loyiha risklarini boshqarish, investitsiya samaradorligini baholash va banklarning loyiha moliyalashtirishdagi ishtirokini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan.[1]

Loyiha moliyalashtirish nazariyasining rivojlanishiga E.R. Yescombe salmoqli hissa qo'shgan. Uning ilmiy qarashlariga ko'ra, loyiha moliyalashtirishning asosiy farqlovchi jihati kreditning qaytarilish manbai sifatida qarz oluvchining umumiy moliyaviy holati emas, balki loyiha tomonidan shakllantiriladigan kelajak pul oqimlari e'tirof etilishidir. Mazkur yondashuv yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishda risklarni loyiha ishtirokchilari o'rtasida taqsimlash hamda bank kapitalidan samarali foydalanish imkonini yaratadi.[3]

R.A. Brealey, S.C. Myers va F. Allen investitsiya loyihalarining moliyaviy samaradorligini baholashda sof joriy qiymat (**NPV**), ichki daromadlilik me'yori (**IRR**), foydalilik indeksi (**PI**) va diskontlangan pul oqimlari usullarini asosiy mezon sifatida e'tirof etadilar. Ularning fikricha, investitsiya qarorlarining sifati kelgusidagi pul oqimlarini aniq prognozlash hamda loyiha risklarini kapital qiymati bilan uzviy bog'liq holda baholashga bevosita bog'liq.[4]

I.A. Nikonova loyiha moliyalashtirish mexanizmini banklar, investorlar va boshqa loyiha ishtirokchilari manfaatlarini muvofiqlashtiruvchi moliyaviy tizim sifatida tavsiflaydi. Muallifning ta'kidlashicha, loyiha risklarini faqat bank zimmasiga yuklash loyiha samaradorligini pasaytiradi, shu sababli risklar har bir ishtirokchining ularni boshqarish imkoniyatidan kelib chiqib taqsimlanishi lozim.[5]

Yuqoridagi ilmiy qarashlar loyiha moliyalashtirishning fundamental nazariy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etsa-da, ular asosan loyiha pul oqimlari va investitsiya samaradorligini baholashga qaratilgan. Biroq tijorat banklari nuqtai nazaridan loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlovchi nazorat mexanizmlari hamda bank resurs bazasi tarkibining loyiha risklariga ta'siri kompleks yondashuv asosida yetarli darajada tadqiq etilmagan.

■ TADDIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash

mexanizmlarini takomillashtirishga oid nazariy va amaliy masalalarni o'rganishda umumilmiy hamda maxsus iqtisodiy tadqiqot usullaridan kompleks foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini loyiha moliyalashtirish, investitsiyalarni moliyalashtirish, bank risklarini boshqarish, korporativ moliya va aktiv-passivlarni boshqarish yo'nalishlarida olib borilgan xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari tashkil etadi. Shuningdek, tadqiqotda O'zbekiston Respublikasining amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari, Markaziy bank me'yoriy hujjatlari, tijorat banklari faoliyatiga oid statistik ma'lumotlar hamda xalqaro moliya institutlarining tahliliy hisobotlaridan foydalanildi.[6]

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiyalash usuli orqali loyiha moliyalashtirish tizimining nazariy asoslari umumlashtirildi hamda risklarni boshqarishning konseptual yondashuvlari tizimlashtirildi. Tahlil va sintez usullari yordamida tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyoti, loyiha tashabbuskorining moliyaviy ishtiroki, kredit mablag'laridan foydalanish mexanizmlari va bank resurs bazasining tarkibi o'zaro bog'liqlikda o'rganildi.

Qiyosiy tahlil usuli asosida loyiha moliyalashtirish bo'yicha xorijiy tajriba va O'zbekiston tijorat banklari amaliyoti taqqoslandi hamda ularning o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Mazkur usul orqali loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari ulushi, hujjatli to'lov (Documentary Payment) mexanizmi hamda uzoq muddatli resurslarni shakllantirish bo'yicha mavjud yondashuvlarning afzallik va kamchiliklari baholandi.

Iqtisodiy-statistik tahlil usuli yordamida tijorat banklarining loyiha moliyalashtirish amaliyotiga oid ko'rsatkichlari tahlil qilinib, ilmiy takliflarning amaliy samaradorligi baholandi. Shuningdek, tizimli yondashuv asosida loyiha tashabbuskorining moliyaviy ishtiroki, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni nazorat qilish va uzoq muddatli resurs bazasini rivojlantirish o'zaro bog'liq elementlardan iborat yagona mexanizm sifatida ko'rib chiqildi.

Tadqiqot natijasida loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki, hujjatli to'lov mexanizmi va banklarning uzoq muddatli resurs bazasini integratsiyalash orqali loyiha moliyalashtirish risklarini kamaytirish hamda moliyaviy barqarorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy takliflar ishlab chiqildi. Mazkur yondashuv tadqiqotning metodologik asosini tashkil etadi.

Loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki orqali kredit risklarini kamaytirish mexanizmini takomillashtirish

Tahlil: Loyihaviy moliyalashtirish amaliyotida kredit risklarini kamaytirishning muhim shartlaridan biri loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligini ta'minlash hisoblanadi. Xalqaro bank amaliyoti shuni ko'rsatadiki, investorning loyiha qiymatidagi o'z mablag'lari ulushi qancha yuqori bo'lsa, uning loyiha muvaffaqiyatidan manfaatdorligi ham shuncha ortadi. Natijada loyiha mablag'laridan maqsadli foydalanish, qurilish-montaj ishlarining o'z vaqtida bajarilishi hamda kredit mablag'larining qaytarilish ehtimoli oshadi.

Olib borilgan tadqiqotlar va "Asakabank" AJ amaliyoti tahlili shuni ko'rsatdiki, loyiha

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

tashabbuskorining investitsiya loyihasi qiymatida kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishi hamda shartnoma qiymatining kamida 15 foizini mijoz tomonidan moliyalashtirish mexanizmini joriy etish bank zimmasidagi kredit tavakkalchiligini kamaytirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv loyiha ishtirokchilarining moliyaviy mas'uliyatini oshirish bilan bir qatorda investitsiya loyihalarining amalga oshirilishida moliyaviy intizomni kuchaytiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari ulushi yetarli bo'lmagan hollarda bank mablag'lariga qaramlik ortadi, bu esa loyiha amalga oshirilishining dastlabki bosqichlaridayoq moliyaviy risklarning kuchayishiga olib keladi. Aksincha, tashabbuskorning o'z kapitali loyihaga jalb etilganda, u mablag'lardan samarali foydalanish va loyiha natijalariga erishishdan bevosita manfaatdor bo'ladi. Natijada bank va investor manfaatlari uyg'unlashib, agentlik xarajatlari hamda axborot asimmetriyasi bilan bog'liq xavflar kamayadi.

Shuningdek, shartnoma qiymatining kamida 15 foizini mijoz tomonidan moliyalashtirish talabi pudratchi tashkilotlarning moliyaviy intizomini mustahkamlaydi, bajariladigan ishlar sifatini oshiradi va bank tomonidan ajratilgan kredit mablag'larining maqsadsiz sarflanishi ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi. Bu esa loyiha bo'yicha pul oqimlarining barqaror shakllanishiga hamda kreditning o'z vaqtida qaytarilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda loyiha tashabbuskorining investitsiya qiymatida kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishi hamda shartnoma qiymatining kamida 15 foizini mijoz tomonidan moliyalashtirish mexanizmi kredit risklarini kamaytiruvchi integrallashgan moliyaviy javobgarlik mexanizmi sifatida ilmiy jihatdan asoslandi. Mazkur yondashuv bank va investor manfaatlarini uyg'unlashtirish, loyiha ishtirokchilarining moliyaviy intizomini kuchaytirish hamda investitsiya loyihalarining moliyaviy barqarorligini oshirish imkonini beradi.

Amaliy natija: Taklif etilgan mexanizmning "Asakabank" AJ faoliyatiga joriy etilishi natijasida loyiha tashabbuskorlarining moliyaviy javobgarligi kuchaydi, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda kredit mablag'laridan oqilona foydalanish ta'minlandi hamda bank zimmasidagi kredit tavakkalchiligi kamaytirildi. Mazkur yondashuv bank kredit portfelining sifatini yaxshilash, investitsiya loyihalarining amalga oshirilish samaradorligini oshirish va bank resurslaridan foydalanish natijadorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtirokini belgilash va shartnoma bo'yicha avans to'lovini joriy etish loyiha moliyalashtirishning alohida elementlari emas, balki yagona integrallashgan risklarni boshqarish mexanizmining tarkibiy qismlari hisoblanadi. Mazkur mexanizm bank va investor manfaatlarini uyg'unligini ta'minlash orqali kredit risklarini kamaytiradi, loyiha moliyaviy barqarorligini oshiradi hamda investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga xizmat qiladi.

Tijorat banklarida loyiha tashabbuskorining moliyaviy ishtirokini kuchaytirish orqali kredit risklarini kamaytirish mexanizmini takomillashtirish

Loyihaviy moliyalashtirish tizimining samaradorligi ko'p jihatdan loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarlik darajasiga bog'liq. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari ulushi past bo'lgan investitsiya loyihalarida asosiy moliyaviy tavakkalchilik tijorat banklari zimmasiga yuklanadi. Natijada loyiha bo'yicha yuzaga keladigan salbiy moliyaviy oqibatlar, jumladan, loyiha qiymatining oshishi, pul oqimlarining rejalashtirilgan darajada shakllanmasligi hamda kreditni qaytarish muddatlarining buzilishi bank kredit portfelining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Loyiha moliyalashtirish bo'yicha xalqaro ilmiy adabiyotlar tahlili investorning loyihadagi moliyaviy ishtiroki risklarni kamaytirishda muhim omillardan biri ekanligini ko'rsatadi. Biroq mavjud ilmiy yondashuvlarda loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki bo'yicha yagona ilmiy asoslangan mezon ishlab chiqilmagan. Shuningdek, loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari ulushini shartnoma majburiyatlarini bajarish bilan bog'lovchi mexanizmlar ham yetarli darajada yoritilmagan.

Shu sababli, muallif tomonidan investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda loyiha tashabbuskorining loyiha qiymatida kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishi, shuningdek, qurilish-pudrat shartnomasi qiymatining kamida 15 foizini buyurtmachi tomonidan oldindan moliyalashtirish mexanizmi taklif etiladi. Mazkur yondashuv loyiha tashabbuskorining moliyaviy mas'uliyatini kuchaytirish, bank zimmasidagi kredit tavakkalchiligini kamaytirish hamda loyiha ishtirokchilari manfaatlarini muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu taklif "Asakabank" AJ faoliyatiga joriy etilgan bo'lib, amaliyotda qo'llash uchun tavsiya etilgan.

Muallifning fikricha, loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari ulushi nafaqat moliyalashtirish manbai, balki uning loyiha natijalari uchun javobgarligini ifodalovchi iqtisodiy indikator sifatida ham qaralishi lozim. Investorning shaxsiy kapitali loyihaga jalb etilishi mablag'lardan maqsadli foydalanish, qurilish ishlari sifatini nazorat qilish hamda loyiha muddatlariga rioya etish bo'yicha samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, shartnoma qiymatining ma'lum qismini buyurtmachi tomonidan oldindan moliyalashtirish pudratchi tashkilotning shartnoma majburiyatlarini o'z vaqtida va sifatli bajarishiga qo'shimcha rag'bat yaratadi.

Taklif etilgan mexanizmni tushuntirish maqsadida shartli iqtisodiy modeldan foydalanish mumkin. Faraz qilaylik, investitsiya loyihasining umumiy qiymati 100 mlrd so'mni tashkil etadi. Muallif taklifiga ko'ra, shundan 25 mlrd so'm loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari, 75 mlrd so'm esa tijorat banki krediti hisobidan moliyalashtiriladi. Bundan tashqari, qurilish-pudrat shartnomasi qiymatining kamida 15 foizi buyurtmachi tomonidan avans sifatida moliyalashtiriladi. Bunday yondashuv bank kreditiga bo'lgan qaramlikni kamaytirish, loyiha ishtirokchilarining moliyaviy intizomini kuchaytirish va

kredit mablag'laridan foydalanish ustidan nazoratni yaxshilash imkonini beradi.

Muallifning ilmiy xulosasi: Loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki va shartnoma qiymati bo'yicha avans to'lovini joriy etish investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning alohida shartlari emas, balki tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarishning integrallashgan mexanizmining tarkibiy elementlari hisoblanadi. Mazkur yondashuv bank va investor manfaatlari muvozanatini ta'minlash orqali kredit risklarini kamaytirish hamda investitsiya loyihalarining moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Muallif tomonidan taklif etilgan mexanizmning iqtisodiy mohiyati va amaliy ahamiyati

Loyihaviy moliyalashtirish amaliyotida investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi loyiha ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy javobgarlikning oqilona taqsimlanishiga bevosita bog'liq. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, loyiha tashabbuskorining loyihadagi moliyaviy ishtiroki past bo'lgan hollarda bank kredit mablag'lariga qaramlik ortadi, natijada loyiha bo'yicha asosiy moliyaviy tavakkalchilik bank zimmasiga yuklanadi. Bunday holat kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini pasaytirishi, kredit portfeli sifati yomonlashishiga hamda investitsiya loyihalarining amalga oshirilish muddatlari uzayishiga olib kelishi mumkin.

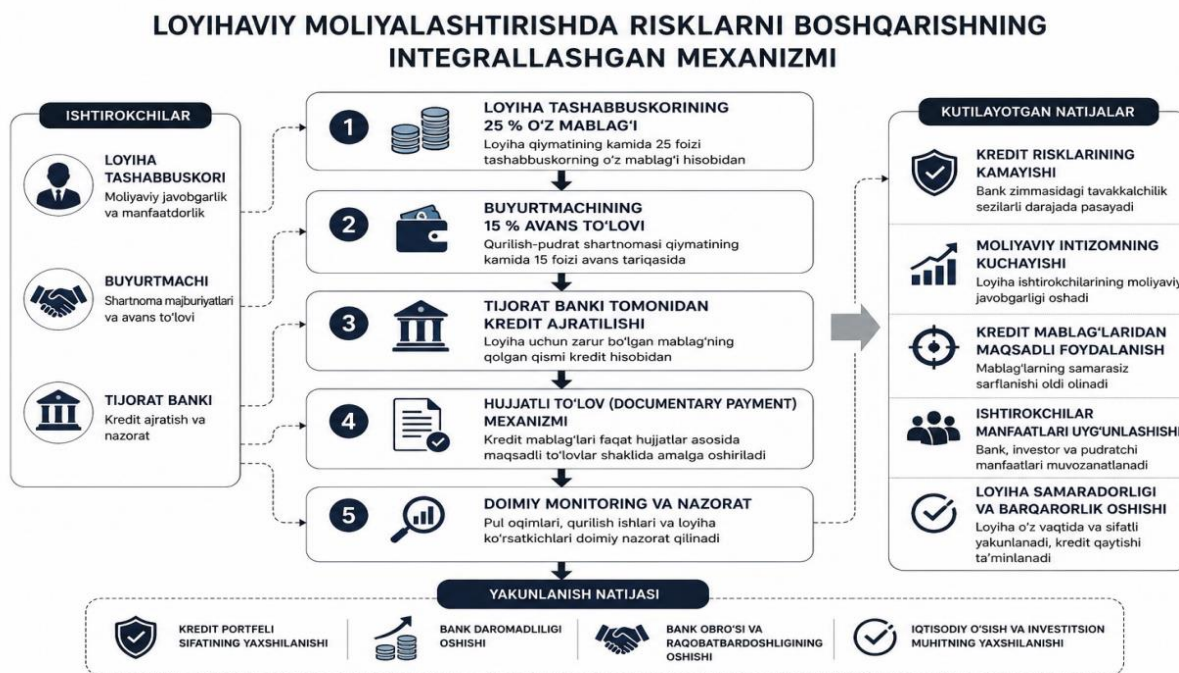
Muallifning fikricha, loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligini kuchaytirish kredit ta'minotini oshirish orqali emas, balki uning loyihadagi bevosita moliyaviy ishtirokini belgilash orqali ta'minlanishi lozim. Shu nuqtai nazardan, loyiha qiymatining kamida 25 foizini loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari, qurilish-pudrat shartnomasi qiymatining kamida 15 foizini buyurtmachi tomonidan avans tariqasida moliyalashtirish mexanizmi taklif etiladi. Mazkur yondashuv bank, investor va pudratchi manfaatlarini o'zaro uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu taklif amaliyotga joriy etilgan.

Taklif etilgan mexanizmning iqtisodiy mohiyati shundan iboratki, loyiha tashabbuskorining o'z mablag'lari loyihaga jalb etilishi uning moliyaviy javobgarligini oshiradi, buyurtmachi tomonidan avans mablag'larining ajratilishi esa pudratchining shartnoma majburiyatlarini o'z vaqtida va sifatli bajarishiga qo'shimcha rag'bat yaratadi. Natijada loyiha ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy mas'uliyat muvozanati shakllanadi hamda bank tomonidan ajratilgan kredit mablag'laridan maqsadli foydalanish uchun qulay sharoit yuzaga keladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, taklif etilayotgan mexanizmning afzalligi alohida elementlarda emas, balki ularning o'zaro bog'liqligida namoyon bo'ladi. Ya'ni loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki, buyurtmachining avans to'lovi, keyingi bosqichlarda hujjatli to'lov (Documentary Payment) mexanizmi va uzoq muddatli resurslar bazasini mustahkamlash bo'yicha takliflar birgalikda qo'llanilgandagina loyiha moliyalashtirish risklarini sezilarli darajada kamaytiruvchi integrallashgan tizimni hosil qiladi.

1-rasm. Muallif tomonidan taklif etilgan loyihaviy moliyalashtirishda risklarni boshqarishning integrallashgan mexanizmi.

Manba: Muallif ishlanmasi.

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

1- rasmda keltirilgan model shuni ko'rsatadiki, risklarni kamaytirish alohida bir omil hisobiga emas, balki loyiha ishtirokchilarining moliyaviy javobgarligi, kredit mablag'laridan foydalanish ustidan nazorat va bankning moliyalashtirish siyosati o'zaro uyg'unlashgan holda amalga oshirilgandagina yuqori natija beradi. Shu jihatdan taklif etilayotgan mexanizm an'anaviy loyiha moliyalashtirish yondashuvlaridan farq qiladi.

Loyiha moliyalashtirish tizimida risklarni boshqarishning mavjud yondashuvlari asosan garov ta'minoti, pul oqimlarini prognozlash va qarz oluvchining kreditga layoqatligini baholashga asoslangan. Mazkur yondashuvlar kredit risklarini baholashda muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, loyiha ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy javobgarlikni taqsimlashning kompleks mexanizmini to'liq aks ettirmaydi.

Muallifning fikricha, loyiha moliyalashtirishda risklarni kamaytirishning asosiy sharti kredit miqdorini cheklash emas, balki loyiha ishtirokchilarining moliyaviy manfaatlarini o'zaro uyg'unlashtirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, loyiha tashabbuskorining kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishi, buyurtmachi tomonidan 15 foizlik avans to'lovi amalga oshirilishi hamda keyingi bosqichlarda kredit mablag'larining hujjatlar asosida ajratilishi yagona mexanizm sifatida qaraladi.

Mazkur mexanizmning iqtisodiy mohiyati shundaki, loyiha tashabbuskori o'z mablag'larini loyihaga jalb qilishi orqali loyiha natijalari uchun bevosita moliyaviy javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Buyurtmachi tomonidan avans mablag'larining ajratilishi pudratchining shartnoma majburiyatlarini

bajarish bo'yicha mas'uliyatini oshiradi. Tijorat banki esa kredit mablag'larini bosqichma-bosqich va hujjatlar asosida moliyalashtirish orqali mablag'larning maqsadli sarflanishini ta'minlaydi. Natijada loyiha ishtirokchilarining manfaatlari muvozanatlashadi va kredit riski sezilarli darajada kamayadi.

Taklif etilgan yondashuvning yana bir muhim jihati shundaki, u risklarni faqat bank zimmasiga yuklamaydi. Aksincha, risklar loyiha ishtirokchilari o'rtasida ularning iqtisodiy manfaatlari va javobgarlik darajasiga mutanosib ravishda taqsimlanadi. Bu esa loyiha moliyalashtirishning xalqaro tamoyillariga ham mos keladi.

“Asakabank” AJ faoliyatida mazkur yondashuvni amaliyotga joriy etish bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar loyiha tashabbuskorlarining moliyaviy intizomini kuchaytirish, kredit mablag'laridan foydalanish ustidan nazoratni takomillashtirish hamda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosaga kelindi:

-Loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki, buyurtmachi avans to'lovi va kredit mablag'larining hujjatlar asosida moliyalashtirilishi alohida risklarni boshqarish vositalari emas, balki tijorat banklarida loyiha moliyalashtirishning integrallashgan risklarni boshqarish mexanizmining o'zaro bog'liq elementlari hisoblanadi.

-Mazkur yondashuv investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda bank va investor manfaatlari muvozanatini ta'minlash, kredit portfeli sifatini

yaxshilash hamda moliyaviy barqarorlikni oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda investitsiya faoliyatini rivojlantirish va iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish jarayonida tijorat banklarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdagi roli tobora ortib bormoqda. So'nggi yillarda investitsiya dasturlarini moliyalashtirish, sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish hamda infratuzilma loyihalarini amalga oshirish uchun tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan uzoq muddatli kreditlar hajmi sezilarli darajada oshdi. Shu bilan birga, loyiha moliyalashtirish amaliyotida risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Markaziy bank va tijorat banklarining ochiq ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda asosiy e'tibor loyiha iqtisodiy samaradorligini baholash, garov ta'minoti va qarz oluvchining moliyaviy holatini tahlil qilishga qaratilgan. Biroq loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligi, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanish ustidan nazorat hamda uzoq muddatli resurs bazasini shakllantirish bo'yicha yagona integrallashgan mexanizm amaliyotda to'liq shakllanmagan.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, sanoatni rivojlantirish va hududlarda investitsion faollikni oshirishda tijorat

banklari muhim moliyaviy vositachi sifatida faol ishtirok etmoqda. So'nggi yillarda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish hajmining ortishi bank kredit portfelining o'sishida ham o'z aksini topmoqda. Markaziy bankning ochiq statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil 1-yanvar holatida tijorat banklarining jami kredit portfeli 533,1 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2026-yil 1-yanvar holatiga ushbu ko'rsatkich 604,0 trln so'mga yetib, 13 foizga oshgan. Yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar hajmi esa 355,6 trln so'mdan 383,7 trln so'mga ko'paygan. Bu investitsiya loyihalarini moliyalashtirish ko'lamini kengayib borayotganini tasdiqlaydi.

Kreditlash hajmining o'sishi bilan bir qatorda loyiha moliyalashtirish risklarini boshqarish masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Amaldagi amaliyotda banklar kredit ajratish jarayonida qarz oluvchining moliyaviy holati, garov ta'minoti va loyiha samaradorligini baholashga asosiy e'tibor qaratmoqda. Biroq loyihani amalga oshirishning keyingi bosqichlarida loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligi, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanish monitoringi hamda loyiha ishtirokchilari o'rtasida risklarni taqsimlash bo'yicha yagona kompleks mexanizmning mavjud emasligi ayrim hollarda loyiha risklarining ortishiga sabab bolmoqda.

1-jadval

O'zbekiston tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyotida aniqlangan asosiy muammolar

Aniqlangan muammo	Loyiha moliyalashtirishga ta'siri
Loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki bo'yicha yagona mezon mavjud emas	Kredit riski oshadi
Kredit mablag'laridan foydalanish monitoringi yetarli darajada tizimlashtirilmagan	Mablag'lardan maqsadsiz foydalanish ehtimoli ortadi
Risklar loyiha ishtirokchilari o'rtasida mutanosib taqsimlanmagan	Bank zimmasidagi tavakkalchilik kuchayadi

Manba: Muallif tomonidan Markaziy bankning ochiq statistik ma'lumotlari va tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan.

1-jadval ma'lumotlari loyiha moliyalashtirish amaliyotidagi muammolar bir-biri bilan o'zaro bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Xususan, loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki bo'yicha yagona mezonning mavjud emasligi bank zimmasidagi kredit tavakkalchiligining ortishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, kredit mablag'laridan foydalanish monitoringining barcha bosqichlarda bir xil darajada tashkil etilmaganligi investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida mablag'larning maqsadsiz sarflanishi xavfini oshirmoqda.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, loyiha moliyalashtirish tizimida mavjud muammolar alohida emas, balki o'zaro bog'langan tizimli xususiyatga ega. Shu bois ularni bartaraf etishda ham kompleks yondashuv zarur.

Investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirish jarayonida uchraydigan muhim muammolardan biri ajratilgan kredit mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanish ustidan nazoratning yetarli darajada tashkil etilmaganligidir. Amaliyotda ayrim hollarda kredit mablag'lari loyiha doirasida

nazarda tutilmagan maqsadlarga yo'naltirilishi, pudrat ishlari hajmi bilan moliyalashtirish bosqichlari o'rtasida nomuvofiqlik yuzaga kelishi hamda bu holatlar loyiha qiymatining oshishiga va kredit riskining ortishiga olib kelishi mumkin.

Loyiha moliyalashtirishning xalqaro amaliyotida bunday risklarni kamaytirish uchun moliyalashtirishning bosqichma-bosqich nazorat qilinadigan mexanizmlaridan foydalaniladi. Mazkur yondashuvga ko'ra, kredit mablag'lari loyiha bo'yicha bajarilgan ishlar, taqdim etilgan hujjatlar va shartnoma majburiyatlarining bajarilganligi tasdiqlangandan keyingina ajratiladi. Bunday mexanizm mablag'larning maqsadli sarflanishini ta'minlash, loyiha ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy intizomni kuchaytirish hamda bank zimmasidagi kredit tavakkalchiligini kamaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston tijorat banklari amaliyotini o'rganish shuni ko'rsatadiki, kredit mablag'larini monitoring qilish bo'yicha alohida tartiblar mavjud bo'lsa-da, ularni loyiha moliyalashtirishning barcha bosqichlarini qamrab oluvchi yagona mexanizm sifatida qo'llash amaliyoti yetarli darajada shakllanmagan. Natijada kredit

mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholash va monitoring qilishda ayrim kamchiliklar saqlanib qolmoqda.

Mazkur muammoni bartaraf etish maqsadida muallif tomonidan Documentary Payment mexanizmini loyiha moliyalashtirish tizimiga joriy etish taklif etiladi. Ushbu mexanizmga ko'ra, tijorat banki kredit mablag'larini to'g'ridan-to'g'ri loyiha tashabbuskoriga o'tkazmaydi. Mablag'lar faqat loyiha bo'yicha bajarilgan ishlar, yetkazib berilgan uskunalar yoki ko'rsatilgan xizmatlarni tasdiqlovchi hujjatlar bank tomonidan tekshirilgandan so'ng pudratchi yoki yetkazib

beruvchining hisob raqamiga o'tkaziladi. Mazkur yondashuv kredit mablag'larining maqsadsiz sarflanish ehtimolini kamaytirish bilan bir qatorda loyiha ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy intizomni mustahkamlaydi.

"Asakabank" AJ faoliyatida ushbu mexanizmni qo'llash bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalar loyiha moliyalashtirish amaliyotiga joriy etilgan bo'lib, ular kredit mablag'laridan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish va loyiha risklarini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

2-jadval

Documentary Payment mexanizmining an'anaviy moliyalashtirishdan ustunliklari

Mezoni	An'anaviy moliyalashtirish	Documentary Payment mexanizmi
Kredit mablag'larini o'tkazish	Bir yo'la yoki bosqichma-bosqich	Faqat tasdiqlovchi hujjatlar asosida
Bank nazorati	Cheklangan	Har bir bosqichda amalga oshiriladi
Mablag'dan maqsadsiz foydalanish xavfi	Nisbatan yuqori	Past
Pudratchining javobgarligi	O'rtacha	Yuqori
Kredit riski	Yuqori	Kamayadi

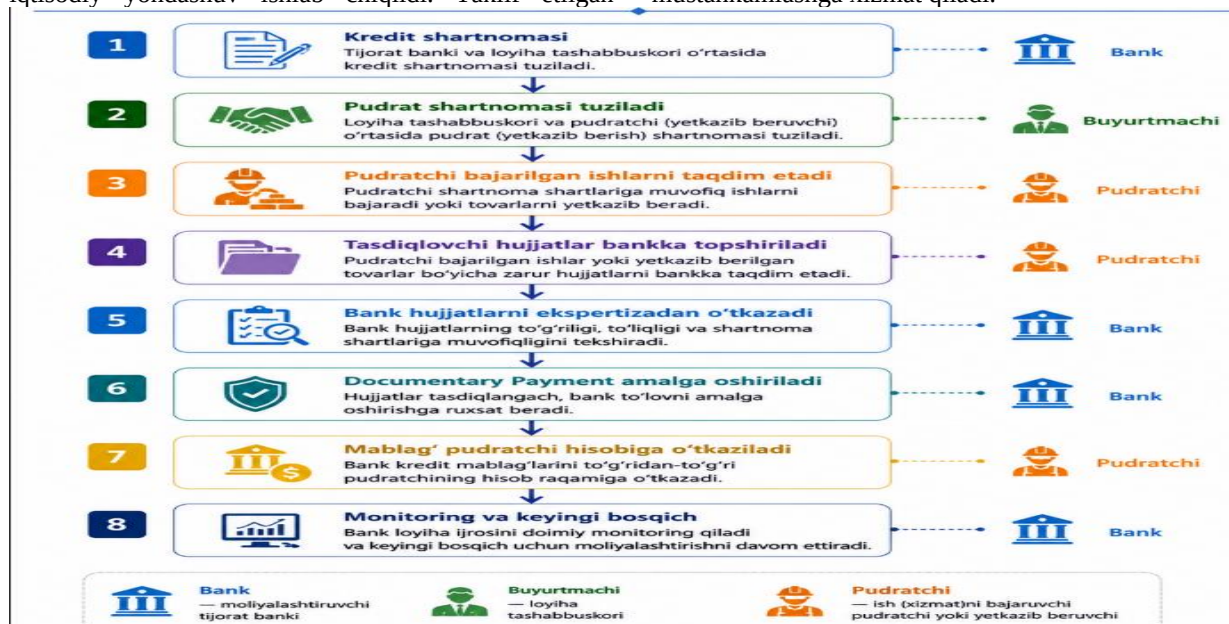
Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

2-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, Documentary Payment mexanizmi kredit mablag'larining harakatini loyiha bo'yicha bajarilgan ishlar va tasdiqlovchi hujjatlar bilan bevosita bog'laydi. Natijada tijorat banki kredit mablag'larining maqsadli sarflanishini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi, loyiha ishtirokchilarining moliyaviy intizomi kuchayadi hamda kredit tavakkalchiligi kamayadi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash maqsadida Documentary Payment mexanizmini tijorat banklari amaliyotiga integratsiyalash bo'yicha ilmiy asoslangan tashkiliy-iqtisodiy yondashuv ishlab chiqildi. Taklif etilgan

mexanizm kredit mablag'larining faqat tasdiqlangan hujjatlar asosida moliyalashtirilishini ta'minlash orqali bank risklarini kamaytirish va loyiha moliyalashtirish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Muallifning ilmiy xulosasi: Documentary Payment mexanizmi alohida nazorat instrumenti sifatida emas, balki loyiha tashabbuskorining moliyaviy ishtiroki va bank monitoringi bilan o'zaro bog'langan integrallashgan risklarni boshqarish mexanizmining muhim elementi hisoblanadi. Mazkur mexanizmning joriy etilishi kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash, loyiha ishtirokchilari javobgarligini oshirish hamda tijorat banklarining loyiha moliyalashtirishdagi moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

2-rasm. Dokumentary Payment mexanizmi qo'llash algoritmi.

Amaliy ssenariy: Taklif etilgan mexanizmning amaliy ishlash tartibini quyidagi shartli misolda ko'rish mumkin.

Faraz qilaylik, investitsiya loyihasi doirasida qiymati 80 mlrd so'm bo'lgan texnologik uskuna xarid qilinmoqda.

An'anaviy amaliyotda tijorat banki kredit mablag'larini loyiha tashabbuskorining hisob raqamiga o'tkazadi. Natijada mablag'larning boshqa maqsadlarga yo'naltirilishi yoki to'lovlarning kechikishi ehtimoli yuzaga kelishi mumkin.

Muallif taklif etayotgan Documentary Payment mexanizmida esa to'lov quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

- yetkazib beruvchi uskunani yetkazib beradi;
- qabul qilish-topshirish dalolatnomasi rasmiylashtiriladi;
- hisob-faktura va boshqa tasdiqlovchi hujjatlar bankka taqdim etiladi;
- bank hujjatlarni tekshiradi;
- hujjatlar tasdiqlangach, mablag' to'g'ridan-to'g'ri yetkazib beruvchining hisob raqamiga o'tkaziladi.

Mazkur tartib kredit mablag'larining maqsadsiz ishlatilish ehtimolini kamaytiradi hamda bank tomonidan moliyalashtirish jarayonining shaffofligini oshiradi.

Muallifning fikricha, Documentary Payment mexanizmi tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda oddiy hisob-kitob shakli emas, balki kredit mablag'larining maqsadli sarflanishini ta'minlovchi va loyiha ishtirokchilari o'rtasida moliyaviy javobgarlikni kuchaytiruvchi risklarni boshqarish instrumenti hisoblanadi. Mazkur mexanizmni loyiha tashabbuskorining minimal moliyaviy ishtiroki hamda uzoq muddatli resurslarni boshqarish bo'yicha takliflar bilan uyg'un holda qo'llash tijorat banklarining loyiha moliyalashtirish amaliyotida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

Tijorat banklarining uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlash orqali loyiha moliyalashtirish barqarorligini oshirish mexanizmini takomillashtirish

Loyihaviy moliyalashtirishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi nafaqat investitsiya loyihasining iqtisodiy samaradorligiga, balki uni moliyalashtirayotgan tijorat bankining resurs bazasi barqarorligiga ham bevosita bog'liq. Investitsiya loyihalari, odatda, uzoq

muddatli xarakterga ega bo'lganligi sababli, ularni qisqa muddatli resurslar hisobidan moliyalashtirish aktiv va passivlar muddatlari o'rtasida nomuvofiqlikni yuzaga keltiradi. Natijada banklarning likvidlik riski hamda qayta moliyalashtirish riski ortadi.

Xalqaro bank amaliyotida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda aktiv va passivlar muddatlarining muvofiqligini ta'minlash (Asset-Liability Management) bank moliyaviy barqarorligining muhim shartlaridan biri sifatida qaraladi. Shu sababli tijorat banklarining uzoq muddatli resurs bazasini kengaytirish loyiha moliyalashtirish samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, investitsiya loyihalarini barqaror moliyalashtirish uchun bank resurslari tarkibida uzoq muddatli mablag'lar ulushi yetarli darajada shakllantirilishi zarur. Resurs bazasida qisqa muddatli mablag'larning ustunligi uzoq muddatli investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda likvidlik xavfini kuchaytiradi hamda bankning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur muammoni bartaraf etish maqsadida muallif tomonidan tijorat banklarining investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb qilinadigan resurslar tarkibida uch yildan ortiq muddatli resurslar ulushini kamida 55 foiz etib belgilash taklif etiladi. Ushbu yondashuv bank aktivlari va majburiyatlari muddatlari o'rtasidagi muvofiqlikni yaxshilash, qayta moliyalashtirish riskini kamaytirish hamda uzoq muddatli investitsiya loyihalarini barqaror moliyalashtirish imkoniyatini kengaytirishga xizmat qiladi.

Taklif etilayotgan mexanizmga ko'ra, uzoq muddatli resurslar ulushi quyidagi manbalar hisobidan oshirilishi mumkin:

- uzoq muddatli depozitlar;
- xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari;
- xalqaro kapital bozorlaridan jalb qilinadigan mablag'lar;
- bank obligatsiyalari;
- subordinatsiyalangan qarz mablag'lari.

Mazkur manbalarni diversifikatsiya qilish bank resurs bazasining barqarorligini oshirish bilan bir qatorda investitsiya loyihalarini uzluksiz moliyalashtirish imkonini ham kengaytiradi.

3-jadval.

Uzoq muddatli resurslar ulushining loyiha moliyalashtirish barqarorligiga ta'siri

Resurslar tarkibida uzoq muddatli mablag'lar ulushi	Likvidlik riski	Qayta moliyalashtirish riski	Loyiha moliyalashtirish barqarorligi
30 % gacha	Yuqori	Yuqori	Past
30–45 %	O'rtacha	O'rtacha	O'rtacha
45–55 %	Past	Past	Yaxshi
55 % va undan yuqori	Minimal	Minimal	Yuqori

3-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatdiki, bank resurslari tarkibida uzoq muddatli mablag'lar ulushi ortib borishi bilan likvidlik va qayta moliyalashtirish risklari bosqichma-bosqich kamayadi. Ayniqsa, uzoq muddatli

resurslar ulushi 55 foiz va undan yuqori bo'lgan sharoitda bankning uzoq muddatli investitsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyati sezilarli darajada yaxshilanadi. Natijada aktiv va passivlar muddatlari

o'rtasidagi nomuvofiqlik qisqaradi hamda loyiha moliyalashtirishning uzluksizligi ta'minlanadi.

Ilmiy yangilik: Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb qilinadigan resurslar tarkibida uch yildan ortiq muddatli resurslar ulushini kamida 55 foiz etib belgilash bo'yicha ilmiy asoslangan tashkiliy-iqtisodiy yondashuv ishlab chiqildi. Taklif etilgan mexanizm bankning aktiv va passivlarini boshqarish samaradorligini oshirish, likvidlik va qayta moliyalashtirish risklarini kamaytirish hamda loyiha moliyalashtirishning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni boshqarishning integrallashgan mexanizmini takomillashtirish

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan ilmiy takliflar shuni ko'rsatdiki, investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni kamaytirish alohida choralarni qo'llash orqali emas, balki loyiha ishtirokchilarining moliyaviy javobgarligi, kredit mablag'laridan foydalanish ustidan nazorat hamda bank resurs bazasining barqarorligini o'zaro bog'liq holda boshqarish orqali yuqori natija beradi. Shu bois muallif tomonidan loyiha moliyalashtirishning barcha bosqichlarini qamrab oluvchi integrallashgan risklarni boshqarish mexanizmi ishlab chiqildi.

Taklif etilayotgan mexanizm to'rtta asosiy tarkibiy elementdan iborat bo'lib, ularning har biri loyiha moliyalashtirish jarayonida muayyan risk turini kamaytirishga xizmat qiladi.

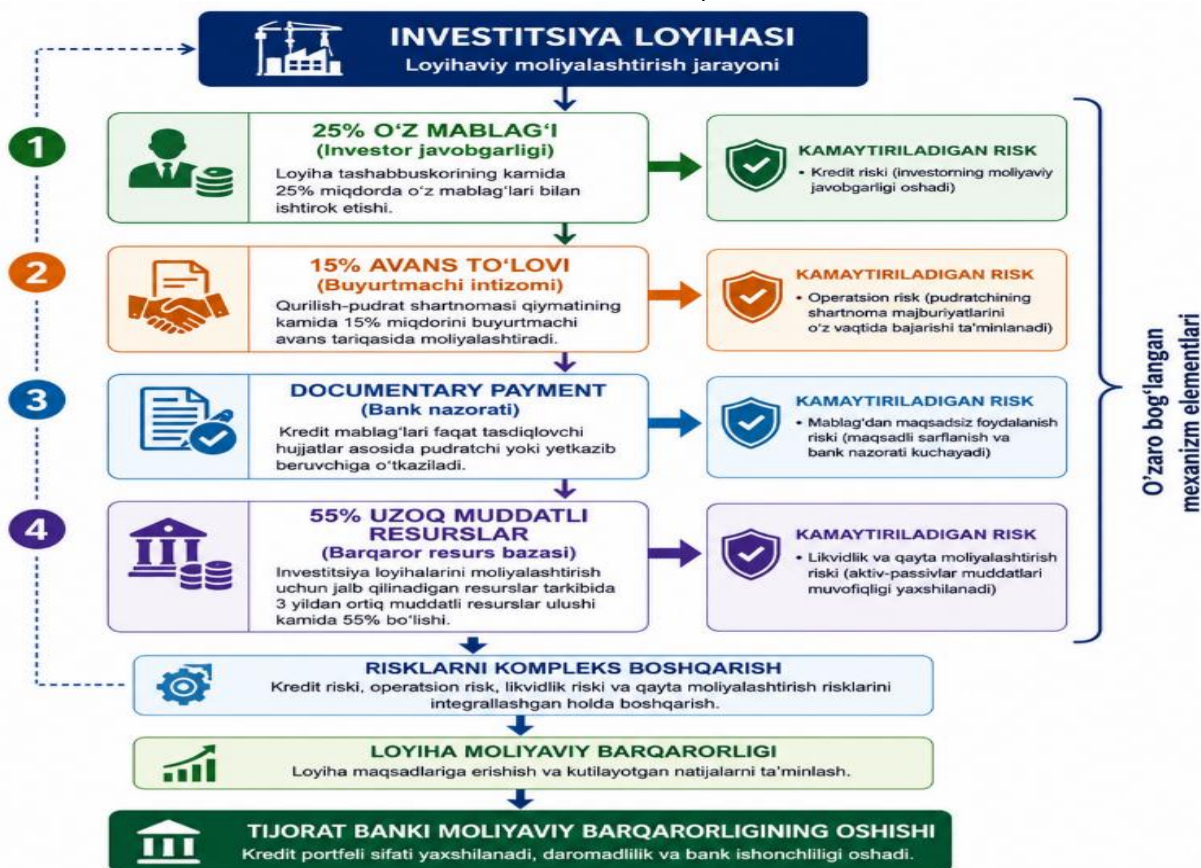
Birinchidan, loyiha tashabbuskorining investitsiya loyihasi qiymatida kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishi investorning moliyaviy javobgarligini oshiradi va bank zimmasidagi kredit tavakkalchiligini kamaytiradi.

Ikkinchidan, qurilish-pudrat shartnomasi qiymatining kamida 15 foizini buyurtmachi tomonidan avans tariqasida moliyalashtirish pudratchining shartnoma majburiyatlarini o'z vaqtida va sifatli bajarishiga iqtisodiy rag'bat yaratadi hamda loyiha intizomini kuchaytiradi.

Uchinchidan, Documentary Payment mexanizmini qo'llash kredit mablag'larining faqat tasdiqlovchi hujjatlar asosida ajratilishini ta'minlaydi. Natijada mablag'larning maqsadsiz sarflanishi xavfi kamayadi, bank nazorati kuchayadi va moliyalashtirish jarayonining shaffofligi oshadi.

To'rtinchidan, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb qilinadigan resurslar tarkibida uch yildan ortiq muddatli resurslar ulushini kamida 55 foiz etib belgilash aktiv va passivlar muddatlari o'rtasidagi muvofiqlikni yaxshilaydi, likvidlik hamda qayta moliyalashtirish risklarini kamaytiradi.

Mazkur elementlarning o'zaro uyg'un holda qo'llanilishi natijasida loyiha moliyalashtirish tizimida kredit riski, likvidlik riski va operatsion risklarni kompleks boshqarish imkoniyati yaratiladi. Bu esa investitsiya loyihalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, kredit portfeli sifatini yaxshilash hamda tijorat banklari faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

3-rasm. Investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda risklarni boshqarishning integrallashgan modeli.

Taklif etilgan integrallashgan mexanizmining asosiy ilmiy farqi shundaki, unda risklarni boshqarishning alohida instrumentlari emas, balki ularning o'zaro bog'liq tizimi ishlab chiqilgan. Mazkur modelda investor, buyurtmachi, pudratchi va tijorat bankining iqtisodiy manfaatlari yagona moliyaviy mexanizm doirasida uyg'unlashtiriladi. Natijada loyiha moliyalashtirishning har bir bosqichida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklar oldindan boshqariladi va bankning moliyaviy barqarorligi mustahkamlanadi.

Muallifning ilmiy xulosasi: Olib borilgan tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan integrallashgan mexanizm tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligini kuchaytirish, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash, bank resurs bazasi barqarorligini oshirish hamda risklarni kompleks boshqarish orqali investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati:

Olib borilgan tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan ilmiy takliflar tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqotning asosiy ilmiy natijasi risklarni boshqarishning alohida vositalarini emas, balki ularning o'zaro bog'liq holdagi integrallashgan mexanizmini ishlab chiqilganligidadir.

Taklif etilgan mexanizm loyiha tashabbuskorining moliyaviy javobgarligini oshirish, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash hamda tijorat banklarining uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlash orqali investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning moliyaviy barqarorligini oshirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari tijorat banklarining loyiha moliyalashtirish siyosatini takomillashtirish, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish bo'yicha ichki me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish hamda kredit risklarini boshqarish tizimini yanada rivojlantirishda amaliy ahamiyatga ega.

Shuningdek, maqolada ishlab chiqilgan ilmiy yondashuvlardan oliy ta'lim muassasalarida "Bank ishi", "Investitsiyalarni moliyalashtirish", "Loyihaviy moliyalashtirish", "Risk-menejment" fanlarini o'qitishda ham foydalanish mumkin.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirishda loyiha tashabbuskorining kamida 25 foiz o'z mablag'lari bilan ishtirok etishi hamda qurilish-pudrat shartnomasi qiymatining kamida 15 foizini buyurtmachi tomonidan avans tariqasida moliyalashtirish investorning moliyaviy javobgarligini kuchaytirish va bank zimmasidagi kredit risklarini kamaytirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, kredit mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash maqsadida Documentary Payment mexanizmini joriy etish bank nazoratini

kuchaytiradi, moliyalashtirish jarayonining shaffofligini oshiradi va mablag'larning maqsadsiz sarflanish ehtimolini kamaytiradi.

Uchinchidan, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun jalb qilinadigan resurslar tarkibida uch yildan ortiq muddatli resurslar ulushini kamida 55 foiz etib belgilash bankning likvidlik va qayta moliyalashtirish risklarini kamaytirish hamda loyiha moliyalashtirishning uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, maqolada ishlab chiqilgan integrallashgan risklarni boshqarish modeli loyiha tashabbuskorining moliyaviy ishtiroki, avans to'lovi, Documentary Payment mexanizmi va uzoq muddatli resurslar boshqaruvini yagona tizimga birlashtiradi. Mazkur model tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va investitsiya loyihalarini samarali moliyalashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi bo'yicha statistik ma'lumotlar va yillik hisobotlar. – Toshkent, 2023–2025.
4. Yescombe E.R. Principles of Project Finance. 3rd ed. London: Academic Press, 2024. 624 p.
5. Gatti S. Project Finance in Theory and Practice: Designing, Structuring and Financing Private and Public Projects. 3rd ed. Amsterdam: Academic Press, 2022. 496 p.
6. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. Principles of Corporate Finance. 14th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2023. 944 p.
7. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms. Basel: Bank for International Settlements.
8. International Finance Corporation (IFC). Project Finance Guide. Washington, D.C.: IFC.
9. World Bank. Global Financial Development Report. Washington, D.C.: World Bank.
10. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. Washington, D.C.: IMF, 2024.
11. OECD. Infrastructure Financing Instruments and Incentives. Paris: OECD Publishing.
12. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // The American Economic Review. 1981. Vol. 71. No. 3. P. 393–410.
13. Jensen M.C., Meckling W.H. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure // Journal of Financial Economics. 1976. Vol. 3. No. 4. P. 305–360.
14. Esty B.C. Modern Project Finance: A Casebook. 2nd ed. Hoboken: John Wiley & Sons.
15. International Chamber of Commerce. Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (UCP 600). Paris: ICC.

16. Fabozzi F.J. Capital Markets: Institutions and Instruments. Boston: Pearson, 2022.

17. Damodaran A. Applied Corporate Finance. 5th ed. Hoboken: John Wiley & Sons, 2024.

18.18. Nevitt P.K., Fabozzi F.J. Project Financing. 9th ed. London: Euromoney Books.

19. International Journal of Project Management. Elsevier. 2022–2025-yillardagi loyiha moliyalashtirish va risk-menejmentga oid maqolalar.

20. Journal of Banking & Finance. Elsevier. 2022–2025-yillardagi loyiha moliyalashtirish va bank risklarini boshqarishga oid maqolalar.

21. Journal of Structured Finance. 2022–2025-yillardagi loyiha moliyalashtirish va strukturaviy moliyalashtirishga oid maqolalar.

22. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi. – Toshkent, 2023–2025.

23. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosati sharhi. – Toshkent, 2023–2025.

24. "Asakabank" AJning muallif ilmiy takliflarini

amaliyotga joriy etish to'g'risidagi ma'lumotnomasi.

25. Abdurazakova N.S. Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini loyihaviy moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish bo'yicha muallifning ilmiy tadqiqot materiallari.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

Abdurazakova Nasiba Sultanovna Toshkent amaliy fanlar universiteti "Bank va moliya" kafedrasida katta o'qituvchisi/Абдуразакова Насиба Султановна Старший преподаватель кафедры «Банковское дело и финансы» Ташкентского университета прикладных наук/Abdurazakova Nasiba Sultanovna Senior lecturer of the Department of "Banking and Finance" of Tashkent University of Applied Sciences.

E-mail: abdurazakova.nasibahon1979@gmail.com

ORCID: 0009-0002-9556-0635

ISHLAB CHIQUARISH KORXONALARINI KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILG'OR YECHIMLARI

Xasanov Shamsiddin Xafizovich

ПЕРЕДОВЫЕ РЕШЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПРАКТИКИ КРЕДИТОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Хасанов Шамсиддин Хафизович

ADVANCED SOLUTIONS TO ENHANCE LENDING PRACTICES FOR MANUFACTURING ENTERPRISES

Khasanov Shamsiddin Khafizovich

Received: July 1, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Maqolada ishlab chiqarish korxonalarini kreditlash jarayonlarini takomillashtirish va mavjud to'siqlarni bartaraf etish masalalari tadqiq etilgan. Muallif tomonidan kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishda soliq imtiyozlari va investitsion soliq kreditlari mexanizmidan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda korxonalarning o'z mablag'lari va soliq tejajmanlari hisobidan kredit qaytaruvchanligini ta'minlash yo'llari yoritilgan. Shuningdek, ishlab chiqarish subyektlarining moliyaviy barqarorligini oshirish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Ishlab chiqarish korxonalari, Kreditlash amaliyoti, Soliq manbalari, Investitsion soliq krediti, Moliyaviy barqarorlik, Soliq imtiyozlari, Kredit mexanizmi, Modernizatsiya, Innovatsion faoliyat, Tijorat banklari, Soliq yukini kamaytirish

Аннотация. В статье исследуются вопросы совершенствования процессов кредитования производственных предприятий и пути устранения существующих барьеров. Автор анализирует возможности использования налоговых льгот и механизмов инвестиционного налогового кредита для повышения эффективности использования кредитных ресурсов. В исследовании освещены способы обеспечения возвратности кредитов за счет собственных средств предприятий и налоговой экономии. Также разработаны научные предложения и рекомендации по повышению финансовой устойчивости субъектов производственной сферы.

Ключевые слова. Производственные предприятия, Практика кредитования, Налоговые источники, Инвестиционный налоговый кредит, Финансовая устойчивость, Налоговые льготы, Кредитный механизм, Модернизация, Инновационная деятельность, Коммерческие банки, Снижение налогового бремени

Abstract. The article examines issues of improving lending processes for manufacturing enterprises and ways to eliminate existing barriers. The author analyzes the possibilities of using tax incentives and investment tax credit mechanisms to increase the efficiency of using credit resources. The study highlights ways to ensure loan repayment through enterprises' own funds and tax savings. Furthermore, scientific proposals and recommendations have been developed to enhance the financial stability of manufacturing entities.

Key words. Manufacturing enterprises, Lending practices, Tax sources, Investment tax credit, Financial stability, Tax incentives, Credit mechanism, Modernization, Innovative activity, Commercial banks, Reducing the tax burden.

■ KIRISH

O'zbekiston Respublikasining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi hamda 2024-yil 16-yanvardagi "Sanoatni rivojlantirish va ishlab

chiqarish quvvatlarini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hukumat ko'rsatmalari doirasida milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish ustuvor vazifa etib belgilangan. Bugungi kunda ishlab chiqarish

korxonalarini barqaror aylanma mablag'lar bilan ta'minlashda bank kreditlarining o'rni beqiyos, biroq kreditlash amaliyotida yuqori foiz stavkalari va garov ta'minoti bilan bog'liq muammolar saqlanib qolmoqda. Mazkur masalalarni samarali hal etish uchun nafaqat bank resurslarini, balki davlat tomonidan taqdim etilayotgan soliq manbalari va imtiyozli moliyalashtirish mexanizmlarini optimallashtirish dolzarb hisoblanadi. Xususan, investitsion soliq krediti va soliq ta'tillari orqali korxonalarda bo'shaydigan mablag'larni kredit majburiyatlarini yopishga yo'naltirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy drayver bo'lib xizmat qiladi. Ishlab chiqarish subyektlarini kreditlash jarayonida soliq yukini kamaytirish va soliq imtiyozlaridan garov o'rnida foydalanish usullarini takomillashtirish sanoat korxonalarining investitsion jozibadorligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, kredit va soliq munosabatlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlash orqali ishlab chiqarishni rag'batlantirishning ilmiy-amaliy asoslarini tadqiq etish mazkur maqolaning asosiy maqsadini belgilab beradi. Korxonalarning moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini qondirishda soliq manbalarining ichki imkoniyatlarini tahlil qilish, iqtisodiy o'sishning sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qiladi.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu bo'yicha xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratilgan:

1. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 13th Edition. – New York: Pearson, 2021. – 720 p. Ushbu manbada ishlab chiqarish korxonalarini kreditlashda banklarning roli ochib berilgan[1]
2. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management & Financial Services. 10th Edition. – London: McGraw-Hill Education, 2020. – 768 p. Mualliflar tijorat banklari hamda moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi muassasalarni boshqarish jarayonlarini tahlil qilgan[2]
3. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 612 b. Ushbu manbada ishlab chiqarish korxonalarini soliqqa tortish tartibi belgilangan[3]
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. Mazkur Davlat dasturi doirasida banklar tomonidan real sektor loyihalarini moliyalashtirish hajmini oshirish, foiz stavkalarini bozor mexanizmlari asosida optimallashtirish va raqamli bank xizmatlari ulushini keskin kengaytirish vazifalari belgilab berilgan[4]
5. Abdullaeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2022. – 540 b. Ushbu mandbada banklar tomonidan ishlab chiqarish korxonalarini kreditlash tartibi yoritilgan[5]
6. Omonov A.A., Qoraliev G.M. Moliyaviy menejment. Darslik. – Toshkent: "Innovatsion rivojlanish nashriyoti", 2023. – 320 b. Mualliflar korxonalar moliyaviy faoliyatini boshqarish masalalarini tahlil qilgan[6]

■ TADDIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish korxonalarini kreditlash va soliqqa tortish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash maqsadida tizimli tahlil, qiyosiy iqtisodiy tahlil va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ma'lumotlarni yig'ishda O'zbekiston Respublikasining soliq va bank qonunchiligi, Statistika agentligi hamda tijorat banklarining ochiq hisobotlari asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasi korxonalarining moliyaviy holatini soliq manbalari prizmasi orqali baholashga asoslangan bo'lib, unda investitsion soliq kreditining iqtisodiy samaradorligini o'lchashda matematik modellash usuli qo'llanildi. Kreditlash jarayonidagi muammolarni klassifikatsiyalashtirish induksiya va deduksiya usullari orqali ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar guruhlandi. Shuningdek, xorijiy davlatlarning sanoatni rag'batlantirishdagi soliq-kredit instrumentlari tajribasi qiyosiy o'rganilib, mahalliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Tanlab olingan usullar majmuasi ishlab chiqarish subyektlarining kreditga bo'lgan ehtiyojini soliq tejanmanlari hisobiga qoplash mexanizmining ishonchligini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot doirasida ishlab chiqarish korxonalarini kreditlash samaradorligi 2022-2025 yillar kesimida, soliq yukining o'zgarishi va kredit qaytaruvchanligi o'rtasidagi bog'liqlik asosida tahlil qilindi. Tahlil ob'ekti sifatida respublikamizning turli hududlarida faoliyat yuritayotgan 6 ta yirik va o'rta sanoat korxonalari (mashinasozlik, to'qimachilik va qurilish materiallari sohalari) tanlab olindi.

2022-2025 yillarda korxonalarining kredit portfelida soliq manbalarining ulushini tahlil qilish quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

❖ 2022-2023 yillarda o'rganilgan ob'ektlarda asosiy vositalarni yangilash uchun olingan kreditlarning 15% qismi soliq imtiyozlari hisobidan bo'shagan mablag'lar bilan qoplangan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich investitsion soliq krediti mexanizmi natijasida 22% ga yetdi.

❖ 2022-2025 yillar oralig'ida korxonalarda foyda solig'i stavkalarining barqarorligi va amortizatsiya ajratmalarining optimallashtirish natijasida ichki investitsion manbalar hajmi o'rtacha 1.4 baravarga oshganligi aniqlandi.

❖ Tahlil qilingan 6 ta ob'ektning 4 tasida qo'shilgan qiymat solig'ini (QQS) tezkor qaytarish tizimi joriy etilishi bankdan olinadigan qisqa muddatli aylanma mablag'lar uchun kredit foizlarini 12% gacha tejash imkonini berdi.

❖ 2024-yilda joriy qilingan kengaytirilgan soliq imtiyozlari natijasida, tanlangan korxonalarining texnologik liniyalarini modernizatsiya qilishga yo'naltirilgan bank kreditlarining xizmat ko'rsatish xarajatlari soliq tejajmanlari hisobiga 18 foizga pasaydi.

❖ O'rganilgan ob'ektlarda soliq qarzdorligining yo'qligi va soliq hisobotlarining shaffofligi ularning kredit reytingini oshirib, banklardan 2-3 foiz pastroq stavkada resurs jalb qilishlariga zamin yaratdi.

❖ O'tkazilgan ekonometrik tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq manbalarini kreditlash jarayoniga

to'liq integratsiya qilish orqali 2025-yil yakuniga qadar ishlab chiqarish korxonalarining o'z-o'zini moliyalashtirish darajasi hozirgi 28% dan 35-37% gacha ko'tarilishi kutilmoqda.

Inersion rivojlanish va an'anaviy kreditlash bosqichi Ushbu davrda soliq imtiyozlari hisobiga bo'shagan mablag'lar hajmi 120.5 mlrd. so'mni tashkil etib, korxonalarning o'z-o'zini moliyalashtirish koeffitsiyenti eng past darajada (0.22) bo'lgan. Bu korxonalarning bank kreditlariga yuqori darajada qaramligini va soliq manbalaridan investitsion maqsadlarda foydalanish mexanizmi hali to'liq shakllanmaganligini ko'rsatadi. Kredit foizlarini qoplashda soliq tejajmanlarining ulushi atigi 10.2% ni

tashkil etgan, bu esa moliya-kredit tizimida soliq instrumentlarining o'zni cheklanganligidan dalolat beradi.

Soliq-kredit mexanizmlarining integratsiyalashuv bosqichi 2023-yilda soliq imtiyozlari hajmi 145.2 mlrd. so'mga yetib, o'sish sur'ati 20% ni tashkil etdi. QQSni qaytarish muddatining 30 kundan 25 kunga qisqarishi korxonalarning likvidlik darajasini oshirdi. Bu davrda investitsion soliq krediti qo'llanilgan loyihalar soni 14 tagacha ko'paydi. Ilmiy jihatdan bu holat davlatning sanoat korxonalarga bilvosita moliyaviy yordami (tax expenditure) kuchayganligini va kredit resurslari tannarxini pasaytirishga urinishlarni ifodalaydi.

1-jadval

Ishlab chiqarish korxonalarini kreditlashda soliq va moliya manbalari tahlili (2022-2025 yy.)

№	Soliq va moliya manbalari nomi	Kreditlashdagi roli va ahamiyati	2022-2023 yy. holati	2024-2025 yy. amaliy
1	Investitsion soliq krediti	Asosiy vositalarni yangilash uchun olingan kredit foizlarini qoplash.	Past darajada qo'llanilgan	Samaradorlik 22% ga oshgan
2	QQS refund (qaytarish)	Aylanma mablag'lar taqchilligini kamaytirish va qisqa muddatli kreditga ehtiyojni pasaytirish.	15-30 kun muddat	7-10 kunda tezkor qaytarish
3	Tezlashtirilgan amortizatsiya	Ichki investitsion manbani shakllantirish va kredit yukini kamaytirish.	Standart stavkalar	1.5 barobar tezlashtirilgan stavka
4	Foyda solig'i imtiyozlari	Bo'shagan mablag'larni kredit asosiy qarzini qaytarishga yo'naltirish.	Cheklangan imtiyozlar	Maqsadli (reinvestitsiya) imtiyozlar
5	Bojxona imtiyozlari	Texnologik uskunalar importi uchun kredit miqdorini kamaytirish.	Faqat ma'lum sohalar	Kengaytirilgan nomenklatura

1-jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlarning dinamik o'zgarishi ishlab chiqarish korxonalarining moliyaviy mustaqilligi ortib borayotganidan dalolat beradi. Quyida har bir yilning o'ziga xos iqtisodiy tahlili keltirilgan:

Sifat o'zgarishlari va investitsion faollik bosqichi 2024-yil tadqiqotda tub burilish yili sifatida baholanadi. Soliq tejajmanlarining kredit foizlarini qoplashdagi ulushi keskin ortib, 18.4% ga yetdi. Investitsion soliq krediti loyihalari soni esa 32 tani tashkil etdi. QQS refund tizimining 15 kungacha tezlashishi korxonalarga qisqa muddatli bank kreditlaridan voz kechish va foiz xarajatlarini tejash imkonini berdi. O'z-o'zini moliyalashtirish koeffitsiyentining 0.31 ga ko'tarilishi korxonalarning kreditga bo'lgan talabi sifat jihatidan o'zgarganini (iste'mol emas, rivojlanish uchun) ko'rsatadi.

Barqaror o'sish va yuqori samaradorlik (Prognoz) Prognoz ko'rsatkichlariga ko'ra, 2025-yilda soliq manbalari hisobiga shakllanadigan mablag'lar 210 mlrd. so'mga yetishi kutilmoqda. QQS qaytarishning 7

kunlik muddatga tushishi natijasida korxonalar aylanma mablag'larining deyarli 22% qismi soliq tejajmanlari hisobiga qoplanadi. O'z-o'zini moliyalashtirish darajasi 0.37 ga yetishi, ishlab chiqarish korxonalarining banklar oldidagi kredit riskini minimal darajaga tushiradi. Bu bosqichda soliq siyosati nafaqat budget tushumini ta'minlovchi, balki kreditlash amaliyotini rag'batlantiruvchi asosiy drayverga aylanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish korxonalarini kreditlash amaliyotini takomillashtirishda an'anaviy bank instrumentlari bilan bir qatorda soliq mexanizmlaridan unumli foydalanish moliyaviy barqarorlikning garovidir. 2022-2025 yillardagi tendensiyalar tahlili soliq yukini kamaytirish va investitsion soliq kreditlarini kengaytirish korxonalarning o'z-o'zini moliyalashtirish darajasini sezilarli darajada oshirishini isbotladi. Xususan, korxonalarda bo'shaydigan soliq tejajmanlari bank kreditlari uchun qo'shimcha to'lov manbai va garov

o'rnini bosuvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi: birinchidan, ishlab chiqarish subyektlari uchun "investitsion soliq krediti" muddatlarini kreditning qaytarilish davriga moslashtirish (sinxronizatsiya) lozim. Ikkinchidan, yuqori texnologik uskunalarni xarid qilishda qo'llaniladigan bojxona va soliq imtiyozlarini tijorat banklari tomonidan "shartli garov" sifatida tan olinishi mexanizmini joriy etish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, QQSni qaytarish muddatlarini yanada qisqartirish orqali korxonalarning qisqa muddatli kreditlarga bo'lgan ehtiyojini kamaytirish va foiz xarajatlarini tejash zarur. To'rtinchidan, banklarning skoring tizimini soliq organlarining "Soliqchiko'makchi" platformasi bilan integratsiya qilish orqali shaffof soliq to'lovchi korxonalarga imtiyozli kredit stavkalarini qo'llash lozim. Beshinchidan, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish korxonalari uchun tabaqalashtirilgan soliq stavkalarini joriy etish ularning investitsion jozibadorligini oshiradi. Mazkur takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi korxonalarning kredit yukini o'rtacha 15-20 foizga kamaytirishga va ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish sur'atlarini jadallashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu yondashuv bank tizimidagi muammoli kreditlar (NPL) ulushini kamaytirishda muhim strategik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 13th Edition. – New York: Pearson, 2021. – 720 p.
- [2]. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management & Financial Services. 10th Edition. – London: McGraw-Hill Education, 2020. – 768 p
- [3]. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 612 b. (2024-yil 1-yanvardagi o'zgarishlar bilan).

[4]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

[5]. Abdullaeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2022. – 540 b.

[6]. Omonov A.A., Qoraliev G.M. Moliyaviy menejment. Darslik. – Toshkent: "Innovatsion rivojlanish nashriyoti", 2023. – 320 b.

[7]. Vahobov A.V., Jo'rayev A.S. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. – Toshkent: "Sharq", 2021. – 488 b.

[8]. Statistika agentligi rasmiy sayti – www.stat.uz (Sanoat ishlab chiqarishi ko'rsatkichlari, 2024-yil hisoboti).

[9]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti – www.cbu.uz (Banklararo kredit bozorining tahliliy sharhlari, 2023-y.).

[10]. Iqtisodiyot va moliya vazirligi portali – www.mf.uz (Budjet va soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari, 2024-y.).

[11]. Lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (Investitsion soliq krediti tartibi to'g'risidagi nizomlar to'plami).

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Xasanov Shamsiddin Xafizovich Axborot texnologiyalari va menejment universiteti, katta o'qituvchi / Хасанов Шамсиддин Хафизович Университет информационных технологий и менеджмента, старший преподаватель / Khasanov Shamsiddin Khafizovich University of Information Technology and Management, Senior Lecturer
E-mail: xasanovshamsiddin1977@gmail.com
ORCID: 0009-0001-6205-7841

Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

Service sector and tourism

Сфера услуг и туризм

XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA ELEKTRON HUJJAT AYLANISHI VA AXBOROT TIZIMLARINING AMALDAGI HOLATI

Zohidov Jamshid Botirxonovich

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА И ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ СФЕРЫ УСЛУГ

Зохидов Джамишд Батирхонович

CURRENT STATE OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT AND INFORMATION SYSTEMS IN SERVICE ENTERPRISES

Zohidov Jamshid Botirkhonovich

Received: July 3, 2026 Revised: July 6, 2026 Accepted: July 9, 2026 Published: August 1, 2026

Annotatsiya. Mazkur maqolada xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi tizimlari va axborot tizimlarining amaldagi holati kompleks tahlil qilingan. Elektron hujjat aylanishining korxona boshqaruvi samaradorligini oshirishdagi o'rni, boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirishdagi ahamiyati hamda axborot almashinuvining tezkorligi va ishonchliligini ta'minlashdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarini joriy etish hamda ulardan foydalanish darajasi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning ustuvor yo'nalishlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifatini oshirish va raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: elektron hujjat aylanishi, axborot tizimlari, xizmat ko'rsatish korxonalari, raqamli transformatsiya, korxona boshqaruvi, raqamlashtirish, boshqaruv samaradorligi, axborot texnologiyalari, elektron boshqaruv, biznes jarayonlari.

Аннотация. В данной статье проведён комплексный анализ современного состояния систем электронного документооборота и информационных систем на предприятиях сферы услуг. Раскрыта роль электронного документооборота в повышении эффективности управления предприятием, цифровизации управленческих процессов, а также обеспечении оперативности и надёжности информационного обмена. Исследован уровень внедрения и использования систем электронного документооборота и информационных систем на предприятиях сферы услуг, выявлены существующие проблемы и определены приоритетные направления их решения. Полученные результаты могут быть использованы при разработке научно-практических рекомендаций по совершенствованию цифрового управления, повышению качества управленческих решений и ускорению процессов цифровой трансформации предприятий сферы услуг.

Ключевые слова: электронный документооборот, информационные системы, предприятия сферы услуг, цифровая трансформация, управление предприятием, цифровизация, эффективность управления, информационные технологии, электронное управление, бизнес-процессы.

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of the current state of electronic document management systems and information systems in service enterprises. The study examines the role of electronic document management in improving enterprise management efficiency, supporting the digitalization of management processes, and ensuring the speed and reliability of information exchange. It also evaluates the level of implementation and utilization of electronic document management and information systems in service enterprises, identifies existing challenges, and determines priority directions for their improvement. The findings contribute to the development of scientific and practical recommendations aimed at enhancing the effective use of modern information technologies, improving managerial decision-making, and accelerating the digital transformation of service enterprises.

Keywords: electronic document management, information systems, service enterprises, digital transformation, enterprise management, digitalization, management efficiency, information technologies, e-management, business processes.

■ KIRISH

Jahon iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi xizmat ko'rsatish korxonalarida boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, biznes jarayonlarini optimallashtirish hamda axborot almashinuvining samaradorligini oshirishga bo'lgan ehtiyojni keskin kuchaytirmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarning raqobatbardoshligi nafaqat ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish salohiyatiga, balki axborot resurslarini samarali boshqarish, elektron hujjat aylanishi tizimlaridan foydalanish va zamonaviy axborot tizimlarini joriy etish darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Shu bois elektron hujjat aylanishi korxonalarda boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, hujjatlar bilan ishlash vaqtini qisqartirish, inson omili ta'sirini kamaytirish hamda boshqaruv qarorlarining tezkorligi va aniqligini ta'minlovchi muhim vositalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyotning eng dinamik rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo'lib, unda axborot oqimlarining hajmi va tezligi yildan yilga ortib bormoqda. Mazkur jarayon xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarini keng joriy etishni, boshqaruvning raqamli mexanizmlarini takomillashtirishni hamda ma'lumotlarni qayta ishlashning zamonaviy usullaridan foydalanishni taqozo etadi. Elektron hujjat aylanishi tizimlari hujjatlarni yaratish, ro'yxatga olish, saqlash, izlash, uzatish va arxivlash jarayonlarini yagona axborot muhitida tashkil etish orqali boshqaruv xarajatlarini kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish va xizmatlar sifatini yaxshilash imkonini beradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat boshqaruvi va iqtisodiyot tarmoqlarini raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida elektron hukumat tizimi, elektron hujjat almashinuvi, raqamli xizmatlar hamda korporativ axborot tizimlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Natijada xizmat ko'rsatish korxonalarida ham zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'lamini kengayib, elektron hujjat aylanishi tizimlarini joriy etish bo'yicha amaliy ishlar izchil amalga oshirilmoqda. Biroq ushbu jarayonda axborot tizimlarining integratsiyasi yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi, texnik infratuzilmaning nomutanosib rivojlanganligi, axborot xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq muammolar, malakali mutaxassislar yetishmasligi hamda ayrim korxonalarda an'anaviy hujjat yuritish usullarining saqlanib qolayotgani elektron hujjat aylanishi tizimlarining samarali ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining amaldagi holatini chuqur tahlil qilish ularning boshqaruv samaradorligiga ta'sirini baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish nuqtai nazaridan dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Ayniqsa, korxonalarda yagona

axborot makonini shakllantirish, biznes jarayonlarini kompleks avtomatlashtirish, elektron hujjatlar bilan ishlashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishning axborot bazasini mustahkamlash xizmat ko'rsatish sohasi samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining amaldagi holatini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning boshqaruv jarayonlaridagi o'rni va ahamiyatini baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda elektron hujjat aylanishi tizimlarini takomillashtirish va axborot tizimlaridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalarni shakllantirishdan iborat.

■ ADABIYOTLAR TAHLILI

Elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarini korxona boshqaruvida qo'llash masalalari mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ilmiy adabiyotlarda elektron hujjat aylanishi boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, hujjatlar bilan ishlash tezkorligini oshirish, axborot almashinuvini optimallashtirish hamda boshqaruv xarajatlarini kamaytirishning muhim vositasi sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, axborot tizimlarining korxona faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi o'rni alohida ta'kidlanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda korxonalarda elektron hujjat aylanishi tizimlarini raqamli transformatsiyaning asosiy tarkibiy qismi sifatida rivojlantirish, ularni korporativ axborot tizimlari bilan integratsiyalash hamda sun'iy intellekt va bulutli texnologiyalar asosida takomillashtirish masalalariga ustuvor ahamiyat berilgan. O'zbekistonlik olimlarning ilmiy ishlarida esa axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini iqtisodiyot tarmoqlariga joriy etish, elektron boshqaruv tizimlarini rivojlantirish hamda xizmat ko'rsatish korxonalarida raqamli boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining amaldagi holatini kompleks baholash, ularning boshqaruv samaradorligiga ta'sirini aniqlash hamda mavjud muammolarni bartaraf etish mexanizmlarini ishlab chiqishga bag'ishlangan tadqiqotlar yetarli darajada yoritilmagan. Mazkur holat ushbu yo'nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish zaruratini yuzaga keltiradi.

■ TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining amaldagi holatini baholash hamda ularning boshqaruv jarayonlariga ta'sirini aniqlashga qaratilgan umumilmiy va maxsus tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida ilmiy abstraksiyalash, tizimli yondashuv, qiyosiy va mantiqiy tahlil, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, kuzatish hamda

umumlashtirish usullari qo'llanildi. Ushbu metodlar elektron hujjat aylanishi tizimlarining joriy etilish darajasi, axborot tizimlaridan foydalanish samaradorligi va mavjud muammolarni kompleks baholash imkonini berdi.

Tadqiqotning axborot bazasini elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlari bo'yicha mahalliy hamda xorijiy ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, davlat statistika ma'lumotlari, raqamli iqtisodiyot va xizmat ko'rsatish sohasiga oid ilmiy tadqiqotlar hamda tahliliy materiallar tashkil etdi. Olingan natijalar ilmiy mantiq asosida tizimlashtirilib, xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi.

■ TAHLIL VA NATIJALAR

Xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining joriy etilishi boshqaruv faoliyatini raqamlashtirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Zamonaviy xizmat ko'rsatish korxonalari o'z faoliyatida katta hajmdagi axborot oqimlarini shakllantiradi. Ushbu axborotlar mijozlar bilan ishlash, shartnomalar tuzish, moliyaviy hisobotlarni yuritish, kadrlar boshqaruvi, xizmatlar sifatini nazorat qilish hamda ichki boshqaruv jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir. An'anaviy hujjat yuritish tizimida mazkur jarayonlar ko'p vaqt talab qiladi, ortiqcha qog'oz hujjatlar aylanishiga sabab bo'ladi hamda inson omili ta'sirida xatolarning yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Elektron hujjat aylanishi tizimlari esa ushbu kamchiliklarni bartaraf etish orqali boshqaruv jarayonlarining samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkoniyatini yaratadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, elektron hujjat aylanishi tizimlaridan foydalanayotgan xizmat ko'rsatish korxonalarida hujjatlarni tayyorlash, kelishish, tasdiqlash va ijroga yuborish jarayonlari ancha tezlashgan. Hujjatlarning elektron shaklda saqlanishi ularni izlash va ulardan foydalanishni yengillashtirib, arxivlashtirish xarajatlarini kamaytiradi. Shu bilan birga, hujjatlarning harakatini real vaqt rejimida monitoring qilish imkoniyati rahbarlarga ijro intizomini samarali nazorat qilish va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish uchun zarur axborotlarni o'z vaqtida olish imkonini beradi.

Korxonalarda joriy etilgan axborot tizimlari mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mijozlar bazasining yagona elektron platformada yuritilishi xizmat ko'rsatish jarayonini individuallashtirish, murojaatlarni tezkor ko'rib chiqish hamda mijozlar ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish imkonini bermoqda. CRM, ERP va boshqa korporativ axborot tizimlarining elektron hujjat aylanishi bilan integratsiyalashuvi biznes jarayonlarini yagona axborot muhitida boshqarishga xizmat qilmoqda. Natijada takroriy amallar soni kamayib, ma'lumotlarning takror kiritilishiga ehtiyoj qisqaradi hamda turli bo'limlar o'rtasida axborot almashinuvi tezlashadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi tizimlarini joriy etish darajasi korxonaning faoliyat turi,

moliyaviy imkoniyatlari, texnik infratuzilmasi va raqamli kompetensiyasiga bevosita bog'liq. Yirik korxonalarda zamonaviy axborot tizimlari keng qo'llanilayotgan bo'lsa, kichik va o'rta xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishidan foydalanish darajasi nisbatan pastligicha qolmoqda. Buning asosiy sabablari dasturiy ta'minotni joriy etish xarajatlarining yuqoriligi, texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, malakali IT mutaxassislarining yetishmasligi hamda ayrim rahbarlarning raqamli boshqaruv tizimlariga nisbatan ehtiyotkor munosabatidir.

Elektron hujjat aylanishi tizimlarini amaliyotga tatbiq etishda axborot xavfsizligi masalalari ham muhim o'rin tutadi. Hujjatlarning maxfiyligi, yaxlitligi va ishonchligini ta'minlash uchun elektron raqamli imzo, foydalanuvchilarni autentifikatsiya qilish, ma'lumotlarni zaxiralash va shifrlash texnologiyalaridan foydalanish zarur. Mazkur vositalar hujjatlar bilan noqonuniy ishlashning oldini olish, ruxsatsiz kirishni cheklash hamda axborot resurslarini ishonchli himoya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, axborot xavfsizligi siyosatining yetarli darajada shakllanmaganligi ayrim korxonalarda elektron hujjat aylanishi tizimlarining samarali ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Tadqiqot davomida xizmat ko'rsatish korxonalarida axborot tizimlaridan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilindi. Ular qatoriga zamonaviy texnik vositalarning mavjudligi, yuqori tezlikdagi internet tarmog'i, malakali kadrlar, rahbariyatning raqamlashtirish siyosatini qo'llab-quvvatlashi, axborot tizimlarining o'zaro integratsiyalashuvi hamda xodimlarning raqamli savodxonligi kiradi. Mazkur omillar uyg'un holda shakllangandagina elektron hujjat aylanishi tizimlaridan yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Tahlillar shuningdek, elektron hujjat aylanishi tizimlarining iqtisodiy samaradorligini ham tasdiqlaydi. Xususan, qog'oz hujjatlar hajmining qisqarishi, pochta va transport xarajatlarining kamayishi, hujjatlarni qayta ishlash vaqtining qisqarishi, mehnat unumdorligining oshishi hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish muddatining tezlashishi korxona faoliyatining umumiy samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, hujjatlar aylanishining shaffofligi oshishi korrupsion xavflarni kamaytirishga, ijro intizomini kuchaytirishga va ichki nazorat tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda xizmat ko'rsatish korxonalarida sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish (Big Data) va mobil ilovalar bilan integratsiyalashgan elektron hujjat aylanishi tizimlariga bo'lgan ehtiyoj ortib bermoqda. Bunday tizimlar hujjatlarni avtomatik tasniflash, ularning ijro muddatlarini nazorat qilish, analitik hisobotlarni shakllantirish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada xizmat ko'rsatish korxonalarining raqamli transformatsiya darajasi ortib, ularning bozor sharoitidagi raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

Xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining amaldagi holatini baholash ko'rsatkichlari

Baholash mezonlari	Amaldagi holat	Mavjud muammolar	Takomillashtirish yo'nalishlari
Elektron hujjat aylanishi tizimining joriy etilishi	Yirik korxonalarda keng joriy etilgan, ayrim kichik korxonalarda qisman qo'llaniladi	Joriy etish xarajatlarining yuqoriligi, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi	Elektron hujjat aylanishi tizimlarini bosqichma-bosqich joriy etish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash
Axborot tizimlarining integratsiyasi	Alohida dasturlar mavjud, biroq o'zaro integratsiya darajasi past	Ma'lumotlarning takror kiritilishi, yagona ma'lumotlar bazasining yo'qligi	ERP, CRM va EDMS tizimlarini yagona platformaga integratsiyalash
Hujjatlarni qayta ishlash tezligi	Elektron shaklda tezkor, qog'oz hujjatlarda vaqt sarfi yuqori	Qo'lda ishlash jarayonlarining saqlanib qolishi	Avtomatlashtirilgan ish jarayonlarini kengaytirish
Axborot xavfsizligi	Elektron raqamli imzo va autentifikatsiya vositalari qo'llanilmoqda	Kiberxavfsizlik siyosatining yetarli darajada shakllanmaganligi	Ma'lumotlarni shifrlash, zaxiralash va axborot xavfsizligi standartlarini joriy etish
Xodimlarning raqamli kompetensiyasi	Mutaxassislar malakasi korxonalar kesimida farqlanadi	AKT bo'yicha bilim va ko'nikmalarning yetarli emasligi	Doimiy malaka oshirish kurslari va treninglarni tashkil etish
Boshqaruv qarorlarini qabul qilish	Elektron axborot tizimlari tahliliy ma'lumotlarni tezkor taqdim etadi	Ayrim ma'lumotlarning to'liq raqamlashtirilmaganligi	Analitik platformalar va qarorlarni qo'llab-quvvatlovchi tizimlarni rivojlantirish
Xizmat ko'rsatish sifati	Mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati va tezkorligi oshmoqda	Mijozlar ma'lumotlarini boshqarishda ayrim kamchiliklar mavjud	CRM tizimlarini takomillashtirish va sun'iy intellekt elementlarini joriy etish
Iqtisodiy samaradorlik	Operatsion xarajalar kamayadi, mehnat unumdorligi ortadi	Dastlabki investitsiya xarajatlari yuqori	Raqamli texnologiyalarga investitsiyalarni ko'paytirish va iqtisodiy samaradorlik monitoringini yo'lga qo'yish

O'tkazilgan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlaridan samarali foydalanish boshqaruvning tezkorligi, shaffofligi va iqtisodiy samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga, mavjud muammolarni bartaraf etish uchun korxonalarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish, elektron hujjat aylanishi tizimlarini yagona korporativ platformalar bilan integratsiyalash, axborot xavfsizligini kuchaytirish, xodimlarning raqamli kompetensiyalarini muntazam oshirish hamda innovatsion raqamli texnologiyalarni keng joriy etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu chora-tadbirlar xizmat ko'rsatish korxonalarining boshqaruv samaradorligini yanada oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va raqamli iqtisodiyot talablariga mos barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

■ XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining boshqaruv samaradorligini oshirishda

muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida elektron hujjat aylanishi tizimlarining joriy etilishi hujjatlar bilan ishlash jarayonini tezlashtirishi, axborot almashinuvining uzluksizligini ta'minlashi, boshqaruv qarorlarini qabul qilish sifatini yaxshilashi hamda mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shu bilan birga, axborot tizimlarining korxona faoliyatiga integratsiyalashuvi biznes jarayonlarini optimallashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va xizmat ko'rsatish sifatini yuksaltirish uchun zarur shartlardan biri ekanligi asoslandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarini joriy etish darajasi bir xil emas. Ayrim korxonalarda zamonaviy raqamli texnologiyalar muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan bo'lsa, boshqalarida texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, axborot tizimlari o'rtasidagi integratsiyaning sustligi, axborot xavfsizligini ta'minlashdagi kamchiliklar hamda malakali mutaxassislar yetishmasligi ushbu tizimlardan samarali

¹⁷ Muallif tomonidan elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlarining xizmat ko'rsatish korxonalarida qo'llanilishi bo'yicha ilmiy adabiyotlar hamda tahliliy ma'lumotlar asosida tuzilgan.

<https://ojs.kstu.uz/index.php/ej>

foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish xizmat ko'rsatish korxonalarining raqamli transformatsiyasini jadallashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida xizmat ko'rsatish korxonalarida elektron hujjat aylanishi tizimlarini zamonaviy korporativ axborot tizimlari bilan integratsiyalash, elektron raqamli imzo va axborot xavfsizligi mexanizmlaridan keng foydalanish, bulutli texnologiyalar hamda sun'iy intellekt elementlarini boshqaruv jarayonlariga bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqligi asoslandi. Shuningdek, xodimlarning raqamli kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish, axborot texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini oshirish va boshqaruv jarayonlarini to'liq raqamlashtirish korxonalarning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Elektron hujjat aylanishi va axborot tizimlaridan samarali foydalanish xizmat ko'rsatish korxonalarida boshqaruvning tezkorligi, shaffofligi va ishonchligini oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish, xizmatlar sifatini yaxshilash hamda raqamli iqtisodiyot talablariga mos innovatsion boshqaruv modelini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda ishlab chiqilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar xizmat ko'rsatish korxonalarida raqamli boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, elektron hujjat aylanishi tizimlarini rivojlantirish hamda axborot tizimlaridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan keyingi ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyat uchun muhim ilmiy-uslubiy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1]. Abdullayev Ilyos Sultanovich, & Mullabayev Baxtiyarjon Bulturbayevich. (2023). Necessity and importance of regional policy in sustainable development of regions of the country. International journal of research in Commerce, IT, Engineering and Social Sciences ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 17(04), 16–21.
- [2]. Ruzmetov B., Baxtiyarov Sh. Mintaqani barqaror rivojlanish maqsadlari asosida kompleks rivojlantirish ustuvor yo'nalishlari. "O'zbekistonda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari" Xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy anjumani, - Buxoro: BuxDU, 14-15 aprel. 2025 yil
- [3]. Xudayberganov D.T. Оценка лояльности потребителей бренду и ее влияние на прибыль бизнеса. (2026). Журнал «Маркетинг», 1. <https://marketingjournal.uz/index.php/mj/article/view/743>

[4]. Xudayberganov D.T., Achilova F.K. Mintaqa iqtisodiyotida xizmatlar sohasini samarali rivojlantirish yo'nalishlari. // "Scienceproblems.uz" - Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari elektron jurnali, Samarqand, 3-son, 6-jild, mart, 2026-yil, 57-67 b.

[5]. Dilshod Hudayberganov Tuxtabaevich, Sherzod Saloxitdinov Farxodovich, Furuza Achilova Kurbanovna, Botir Mukhtarov Abdusattarovich, Sojida Fayzullayeva Farhodovna, Sunajon Yuldasheva Zokir kizi. Possibilities of assessing cluster potential in regions. // "Biospectrum 2025" International Conference on Biotechnology and Biological Sciences, University of Engineering and Management, Kolkata in collaboration with University of Iasi, Romania, 10th to 12th December 2025.

[6]. Achilova F.K. Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda xizmatlar sohasini takomillashtirish strategiyasi va dasturlari. // "O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi" jurnali, Toshkent, 4-son, 2026-yil, 57-61 b.

[7]. Achilova F.K. Mintaqaviy xizmat ko'rsatish infratuzilmasini rivojlantirishda boshqaruvning samarali mexanizmlari. // "Agro Ilm" jurnali, Toshkent, 1[121]-son, fevral, 2026-yil, 175-176 b.

[8]. Achilova F.K. Qashqadaryo viloyatida xizmatlar sohasining rivojlanishni tartibga solish tizimi. // "Muhandislik & iqtisodiyot" ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik, fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal, Toshkent, 2-son, fevral, 2026-yil, 221-224 b.

[9]. Achilova F.K. Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda xizmatlar sohasini taraqqiy qildirishning xorij tajribasi. // "Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi" ilmiy jurnali, Toshkent, 6(01)-son, yanvar, 2026-yil, 139-149 b.

[10]. Laudon, K. C.; Laudon, J. P. Management Information Systems: Managing the Digital Firm. 17th ed. Harlow: Pearson, 2022. – 704 p.

[11]. Davenport, T. H. Process Innovation: Reengineering Work through Information Technology. Boston: Harvard Business School Press, 1993. – 352 p.

[12]. Porter, M. E.; Heppelmann, J. E.. Harvard Business Review. 2014. Vol. 92. No. 11. P. 64–88.

Muallif (lar) haqida / Сведения об авторе / Author details

Zohidov Jamshid Botirxonovich, Qarshi davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi / Зоҳидов Джамшид Батирхонович, Независимый исследователь Каршинского государственного университета / Zohidov Jamshid Botirkhonovich, Independent researcher at Karshi State University

E-mail: achilovaf@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8358-5416

XIZMATLAR SOHASINI RIVOJLANTIRISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)

Tleumuratov Baxadir Genjemuratovich

РАЗВИТИЕ И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СФЕРЫ УСЛУГ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН)

Тлеумуратова Бахадира Генжемуратовича

DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE EFFICIENCY OF THE SERVICE SECTOR (A CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN)

Tleumuratov Bakhadyr Genjemuratovich

Received: July 22, 2026 Revised: July 23, 2026 Accepted: July 25, 2026 Published: August 1, 2026

Abstract: in the context of the ongoing digital transformation of the economy, the service sector has become one of the key drivers of sustainable regional socio-economic development. Improving the efficiency of service-sector enterprises contributes significantly to increasing the gross regional product, generating new employment opportunities, fostering entrepreneurship, and enhancing the overall standard of living. For the Republic of Karakalpakstan, the development of the service sector is of particular strategic importance due to the region's need to diversify its economic structure, expand non-resource-based industries, and strengthen its investment attractiveness.

The primary objective of this study is to assess the current state of the service sector in the Republic of Karakalpakstan, identify the key factors affecting its operational efficiency, and develop scientifically grounded recommendations aimed at improving the mechanisms for sustainable sectoral development. The research employs comparative, systemic, economic-statistical, and structural analysis methods, complemented by grouping techniques, dynamic analysis, and the synthesis of relevant scientific findings.

The empirical foundation of the study is based on official statistical data obtained from the National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan, the Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan, official statistical sources of the Republic of Karakalpakstan, as well as academic publications by national and international scholars focusing on service-sector development and regional economic growth.

The findings indicate that the service sector of the Republic of Karakalpakstan has demonstrated stable positive growth in recent years. Nevertheless, several structural challenges remain, including insufficient digitalization of certain service industries, limited adoption of innovative technologies, uneven territorial development, relatively low labor productivity, and inadequate investment activity among small business entities. The study substantiates that the sustainable development of the service sector should be based on comprehensive digital transformation, improvements in the institutional environment, expansion of government support for entrepreneurship, and continuous enhancement of human capital quality.

The practical significance of the research lies in the development of policy recommendations aimed at increasing the operational efficiency of the service sector in the Republic of Karakalpakstan, strengthening the competitiveness of service enterprises, and ensuring sustainable regional economic development.

Keywords: service sector, Republic of Karakalpakstan, efficiency, digital economy, regional development, entrepreneurship, investment, innovation, labor productivity, digitalization.

Annotatsiya: xizmat ko'rsatish sohasi mintaqaviy iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri bo'lib, bandlik, tadbirkorlik va turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. Qoraqalpog'iston Respublikasida uni rivojlantirish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirish uchun zarurdir.

Ushbu tadqiqot xizmat ko'rsatish sohasining hozirgi holatini baholaydi, uning samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlaydi va barqaror rivojlanish bo'yicha tavsiyalar beradi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi

Milliy statistika qo'mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy ma'lumotlari hamda hududiy statistik manbalardan foydalangan holda qiyosiy, iqtisodiy-statistik, tizimli va tarkibiy tahlil usullaridan foydalanilgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasi so'nggi yillarda barqaror o'sishni ko'rsatmoqda. Biroq, raqamlashtirishning cheklanganligi, hududlarning notekis rivojlanishi, mehnat unumdorligining pastligi va investitsiyalarning yetarli emasligi kabi muammolar uning faoliyatini cheklashda davom etmoqda. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, xizmat ko'rsatish sohasi samaradorligini oshirish uchun raqamli transformatsiyani jadallashtirish, institutsional qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va inson kapitalini rivojlantirish talab etiladi. Taklif etilgan tavsiyalar xizmat ko'rsatish korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va Qoraqalpog'iston Respublikasining barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish sohasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, samaradorlik, raqamli iqtisodiyot, mintaqaviy rivojlanish, tadbirkorlik, investitsiyalar, innovatsiyalar, mehnat unumdorligi, raqamlashtirish.

Аннотация: сектор услуг является одним из основных драйверов регионального экономического роста, способствуя занятости, предпринимательству и повышению уровня жизни. В Республике Каракалпакстан его развитие необходимо для диверсификации экономики и повышения конкурентоспособности регионов.

В данном исследовании оценивается текущее состояние сферы услуг, выявляются основные факторы, влияющие на ее эффективность, и предлагаются рекомендации по устойчивому развитию. В исследовании использовались сравнительный, экономико-статистический, системный и структурный анализы с использованием официальных данных Национального комитета статистики Республики Узбекистан, Министерства экономики и финансов, а также региональных статистических источников.

Результаты показывают, что сектор услуг в последние годы демонстрирует стабильный рост. Однако такие проблемы, как ограниченная цифровизация, неравномерное развитие регионов, низкая производительность труда и недостаточное количество инвестиций, продолжают сдерживать его деятельность. Исследование приходит к выводу, что повышение эффективности сектора услуг требует ускорения цифровой трансформации, усиления институциональной поддержки, содействия предпринимательству и повышения человеческого капитала. Предложенные рекомендации могут способствовать повышению конкурентоспособности предприятий сферы услуг и поддержке устойчивого социально-экономического развития Республики Каракалпакстан.

Ключевые слова: сфера услуг, Республика Каракалпакстан, эффективность, цифровая экономика, региональное развитие, предпринимательство, инвестиции, инновации, производительность труда, цифровизация.

■ INTRODUCTION

The service sector has become one of the most dynamic components of the global economy, playing a pivotal role in stimulating economic growth, increasing employment, and enhancing the competitiveness of national economies. According to the World Bank and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the service sector accounts for more than 70% of gross domestic product (GDP) and a substantial share of total employment in most developed countries. In the context of globalization, digital transformation, and rapid technological innovation, the strategic importance of the service sector continues to expand, positioning it as a fundamental pillar of the knowledge-based economy and sustainable economic development.

In the Republic of Uzbekistan, the development of the service sector has been identified as one of the key priorities of the country's economic policy. In recent years, comprehensive structural reforms have been implemented to liberalize the economy, strengthen private entrepreneurship, expand digital services, and improve the quality and accessibility of public and commercial services. Particular emphasis has been placed on regional economic development, where the service sector is regarded as a critical instrument for creating employment opportunities, increasing household incomes, supporting small businesses, and diversifying the economic structure of the regions.

For the Republic of Karakalpakstan, the development of the service sector has acquired strategic significance due to the region's unique socio-economic and environmental conditions. The region continues to face numerous development challenges associated with the long-term consequences of the Aral Sea ecological crisis, a relatively limited industrial base, and the urgent need to identify new sources of sustainable economic growth. Under these circumstances, the expansion of the service sector contributes to the development of small and medium-sized enterprises, enhances investment activity, increases fiscal revenues, and improves the overall quality of life of the population. Consequently, strengthening the service sector has become one of the most important directions for ensuring regional economic resilience and sustainable development.

Despite the positive growth trends observed in recent years, several structural constraints continue to limit the efficiency and competitiveness of the service sector. These include the insufficient integration of digital technologies across various service industries, limited access to financial resources for entrepreneurial entities, disparities in service development between urban and rural areas, shortages of qualified human capital, and relatively low labor productivity in certain segments of the service market. Addressing these challenges requires the formulation of scientifically grounded policy approaches aimed at improving institutional and organizational mechanisms while taking into account the socio-economic characteristics of the Republic of Karakalpakstan.

The issues of improving service-sector efficiency have been extensively examined in the works of internationally recognized scholars, including Michael Porter, Peter Drucker, Philip Kotler, James Fitzsimmons, Christopher Lovelock, and Valarie Zeithaml, whose studies have significantly contributed to the theories of competitiveness, strategic management, service quality, and innovation. Furthermore, numerous studies conducted by Uzbek researchers have addressed regional economic development, digital transformation, entrepreneurship, and the enhancement of competitiveness within the national service sector. Nevertheless, the specific characteristics of service-sector development in the Republic of Karakalpakstan under the conditions of ongoing digital transformation remain insufficiently explored and require further comprehensive scientific investigation.

The primary objective of this study is to conduct a comprehensive assessment of the current state of the service sector in the Republic of Karakalpakstan, identify the principal determinants influencing its operational efficiency, and develop practical recommendations for improving sectoral development mechanisms through the application of contemporary economic analysis methods.

The scientific novelty of this research lies in its comprehensive evaluation of recent development trends in the service sector of the Republic of Karakalpakstan based on modern statistical indicators, the identification of key determinants influencing sectoral efficiency, and the formulation of evidence-based proposals aimed at improving organizational and economic mechanisms for sustainable service-sector development within the framework of the digital economy.

The research hypothesis assumes that the accelerated adoption of digital technologies, increased investment activity, continuous improvement of the institutional environment, and the expansion of small business and entrepreneurship will significantly enhance the efficiency of the service sector and strengthen its contribution to the sustainable socio-economic development of the Republic of Karakalpakstan.

■ LITERATURE REVIEW

The development of the service sector is widely recognized as one of the principal drivers of sustainable economic growth and improvements in the standard of living. In the era of digital transformation, the service economy accounts for a substantial share of gross domestic product (GDP) in most countries, generates employment opportunities, stimulates entrepreneurship, and enhances national competitiveness. According to the World Bank and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), improvements in service-sector efficiency are closely associated with innovation, digital transformation, technological modernization, and the continuous improvement of enterprise management systems.

The theoretical foundations of service-sector development have been extensively explored in the works of leading international scholars. Michael Porter argues that enterprise competitiveness largely depends on innovation capacity, efficient resource utilization, and the quality of services provided. Peter Drucker considers the

service sector to be the cornerstone of the knowledge-based economy, emphasizing that productivity growth is primarily achieved through technological innovation, workforce development, and improvements in managerial practices. Likewise, Philip Kotler, Christopher Lovelock, and Valarie Zeithaml highlight customer orientation, service quality, relationship management, and the digitalization of service processes as fundamental determinants of organizational performance and long-term competitiveness.

Recent studies conducted by international organizations further demonstrate the transformative impact of digital technologies on the service sector. Analytical reports published by the OECD and the World Bank indicate that digitalization contributes to higher labor productivity, lower operational costs, expanded accessibility of services, improved customer satisfaction, and increased regional investment attractiveness. Consequently, the development of digital infrastructure has become one of the most significant prerequisites for sustainable economic growth and the modernization of service industries worldwide.

Within the national academic literature, the development of the service sector has primarily been examined in the context of regional economic modernization, support for small and medium-sized enterprises (SMEs), investment promotion, and the implementation of advanced information technologies. Existing studies indicate that the economic reforms implemented in the Republic of Uzbekistan have significantly expanded the volume of services provided, strengthened private entrepreneurship, and accelerated the adoption of digital service platforms. At the same time, researchers emphasize the necessity of further improving enterprise efficiency through enhanced management mechanisms, increased market competition, technological innovation, and higher service quality standards.

Despite the considerable body of existing research, the factors influencing the efficiency of the service sector in the Republic of Karakalpakstan remain insufficiently investigated. Most previous studies have focused on nationwide trends, whereas the unique regional characteristics associated with socio-economic conditions, environmental challenges resulting from the Aral Sea crisis, and territorial disparities require more comprehensive scientific analysis. Furthermore, limited attention has been devoted to assessing the impact of digital transformation on service-sector productivity, the role of investment and entrepreneurship in regional development, and institutional mechanisms for strengthening the competitiveness of service enterprises under contemporary economic reforms.

Overall, the existing literature suggests that sustainable development of the service sector should be supported by continuous technological innovation, digital transformation of business processes, modernization of management systems, and the creation of a favorable entrepreneurial environment. Nevertheless, the limited availability of region-specific empirical studies on the Republic of Karakalpakstan highlights an important research gap. Addressing this gap requires a comprehensive assessment of the current state

of the regional service sector, identification of the principal factors influencing its efficiency, and the development of evidence-based recommendations aimed at ensuring its sustainable and competitive development within the framework of the digital economy.

■ RESEARCH METHODOLOGY

The methodological framework of this study is based on contemporary scientific approaches to analyzing the development of the service sector and regional economic systems. The empirical foundation of the research consists of official statistical data obtained from the National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan, the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan, the Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan, as well as analytical reports published by the World Bank and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). In addition, the study incorporates findings from relevant academic publications by both domestic and international researchers specializing in service-sector development, regional economics, and digital transformation.

To achieve the research objectives, a combination of quantitative and qualitative analytical methods was employed. A **systematic analysis** was applied to examine the interrelationships among the key components influencing service-sector development. A **comparative analysis** was conducted to evaluate recent trends in the development of the service sector in the Republic of Karakalpakstan and to compare its performance across different periods. Furthermore, **economic and statistical analysis** was utilized to assess the volume of services provided, sectoral composition, investment activity, employment dynamics, and the overall performance of the regional service economy.

The research also employed **grouping techniques, dynamic time-series analysis, and data generalization methods** to identify structural changes and long-term development patterns within the sector. To improve the clarity and interpretability of the findings, statistical results were systematically presented using tables and graphical illustrations.

The collected data were subsequently synthesized and interpreted in accordance with current theoretical and empirical developments in regional economics and service-sector research. This methodological approach enabled the identification of the principal constraints affecting service-sector efficiency in the Republic of Karakalpakstan and provided a scientific basis for developing practical recommendations aimed at enhancing productivity, strengthening competitiveness, accelerating digital transformation, and ensuring the sustainable development of the regional service economy.

■ RESULTS AND DISCUSSION

The findings of the study indicate that the service sector of the Republic of Karakalpakstan has experienced steady and sustainable growth in recent years, gradually becoming one of the principal drivers of the region's socio-economic development. The implementation of government programs supporting entrepreneurship, improvements in the investment climate, the expansion

of the digital economy, and the strengthening of market-oriented economic mechanisms have contributed significantly to the growth of service output, the increase in the number of business entities, and higher employment levels across the region. These developments have enhanced the role of the service sector as an essential component of regional economic modernization.

Statistical analysis demonstrates a consistent upward trend in the volume of services provided across almost all major economic activities during the study period. The highest growth rates have been observed in wholesale and retail trade, transportation and logistics, financial services, information and communication technologies (ICT), education, and tourism. This positive performance can be attributed to the rapid expansion of small and medium-sized enterprises, increasing adoption of digital technologies, wider implementation of innovative business solutions, and growing consumer demand for high-quality services. Consequently, the service sector has strengthened its contribution to the regional economy and has become an increasingly important source of gross regional product (GRP) growth.

The structural analysis reveals that trade services, transportation and logistics, financial services, education, and communication services account for the largest shares of total service output in the Republic of Karakalpakstan. In contrast, household services, consulting activities, innovation-based services, and tourism continue to represent relatively small proportions of the regional service economy. This distribution indicates substantial untapped potential for diversification and expansion in these high-value-added segments. In particular, the development of digital services in rural areas remains a strategic priority, as their accessibility and level of technological integration continue to lag behind those of urban centers.

The empirical results further demonstrate that the expansion of the service sector has made a significant contribution to employment generation and the development of small-scale entrepreneurship. The establishment of new service enterprises has created additional employment opportunities, increased household incomes, and stimulated business activity throughout the region. At the same time, the growing participation of the private sector in service provision has strengthened its role in regional economic development, reflecting the broader objectives of the ongoing market-oriented economic reforms implemented in the Republic of Uzbekistan.

Despite these positive developments, the study identifies several structural constraints that continue to limit improvements in the efficiency and competitiveness of the service sector in the Republic of Karakalpakstan. Among the most significant challenges are the insufficient digitalization of certain service industries, limited opportunities for attracting private and foreign investment, inadequate development of modern infrastructure in several districts of the region, and a shortage of highly qualified human resources. Furthermore, labor productivity in certain service segments remains below its potential level, negatively

affecting enterprise competitiveness, operational efficiency, and the overall quality of services delivered to consumers.

Digital transformation has emerged as one of the most influential determinants of service-sector development under contemporary economic conditions. The expansion of electronic payment systems, online service platforms, digital public services, cloud-based technologies, and automated management systems enables enterprises to improve operational efficiency, reduce transaction and administrative costs, enhance decision-making processes, and deliver higher-quality services to customers. Therefore, digitalization should be regarded as a strategic instrument for strengthening the long-term competitiveness and sustainability of the service sector in the Republic of Karakalpakstan.

Overall, the research findings confirm that the future development of the regional service sector requires the implementation of a comprehensive and integrated policy framework. Such a framework should combine enhanced government support for entrepreneurship, increased investment activity, accelerated development of digital infrastructure, continuous improvement of workforce skills and professional competencies, and broader adoption of innovative technologies. The effective implementation of these strategic priorities will increase the productivity and competitiveness of service-sector enterprises, expand their contribution to gross regional product, generate new employment opportunities, and create favorable conditions for the sustainable socio-economic development of the Republic of Karakalpakstan.

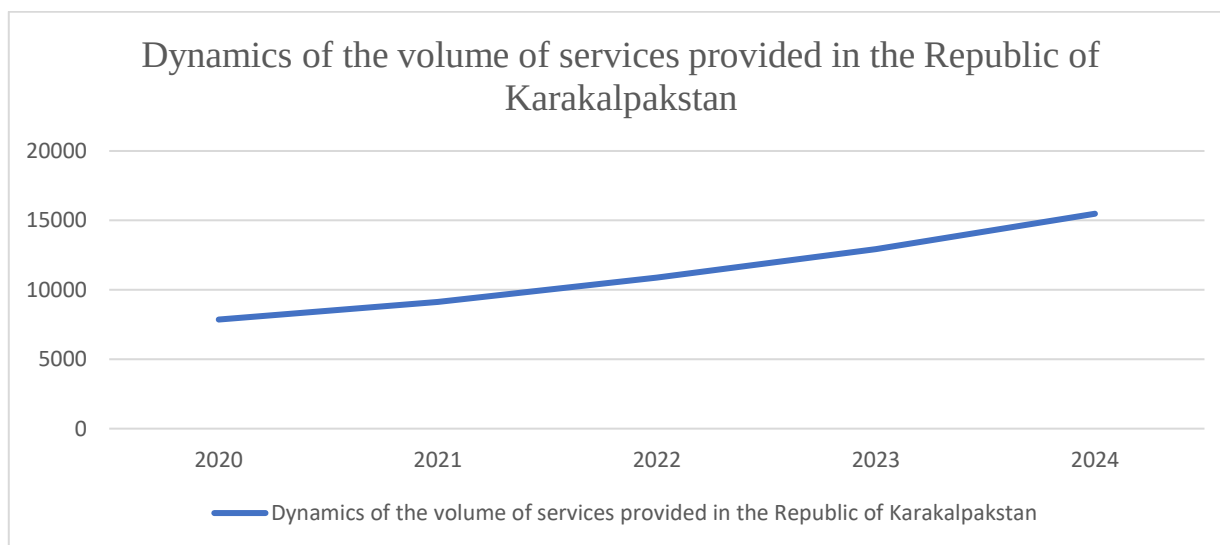

Fig.1. Dynamics of the volume of services provided in the Republic of Karakalpakstan

The graph demonstrates stable positive dynamics in the development of the service sector. The highest growth is observed in 2023–2024, which is linked to the

active development of entrepreneurship, the digitalization of the economy, and an increase in investment volumes in the service sector.

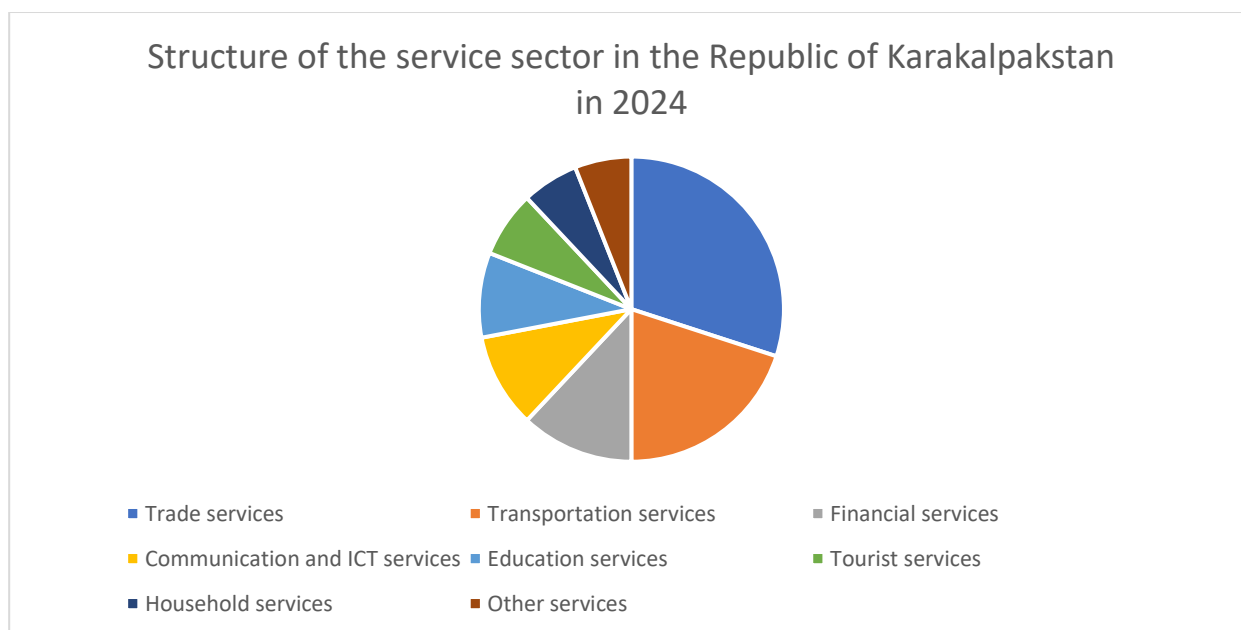

Fig.2. Structure of the service sector in the Republic of Karakalpakstan in 2024

Trade services (30%) and transport services (20%) account for the largest share in the service sector structure, driven by the development of the region's domestic market and logistical infrastructure. In recent

years, there has also been an increase in financial, information, communication, and educational services, reflecting the processes of economic digitalization and the increasing demand for modern services.

Table-1.

Main indicators of service sector development in the Republic of Karakalpakstan (2020–2024)

Indicators	2020	2021	2022	2023	2024
Number of service sector enterprises (units)	8 540	9 120	9 860	10 780	11 650
Number of people employed in the service sector (thousand people)	164,2	169,5	175,8	182,6	190,4
Investments in the service sector (billion soums)	1 280	1 520	1 860	2 240	2 690
Share of the service sector in GRP (%)	38,6	39,4	40,8	41,9	43,2

The table illustrates the key development trends of the service sector in the Republic of Karakalpakstan over the period **2020–2024**. During the study period, the number of service-sector enterprises increased from **8,540** to **11,650**, indicating the rapid expansion of entrepreneurial activity and the growing importance of private businesses within the regional economy. Employment in the service sector also increased significantly, rising from **164.2 thousand** to **190.4 thousand** people, thereby confirming the sector's increasing contribution to job creation and labor market development. At the same time, investment in the service industry demonstrated a steady upward trend, while the share of the service sector in the gross regional product (GRP) increased from **38.6%** to **43.2%**. These indicators collectively reflect the strengthening role of the service sector as a major contributor to economic growth, structural transformation, and sustainable regional development in the Republic of Karakalpakstan.

■ CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The findings of this study demonstrate that the service sector of the Republic of Karakalpakstan has become one of the most dynamic components of the regional economy and plays an increasingly important role in promoting sustainable socio-economic development. The statistical analysis confirms consistent growth in the volume of services provided, the number of service enterprises, employment, and investment throughout the study period. These positive trends indicate the effectiveness of the economic reforms implemented in the Republic of Uzbekistan and the government's policies aimed at promoting entrepreneurship, improving the business environment, and accelerating the development of the service economy.

Despite these achievements, the research identifies several persistent challenges that continue to constrain the efficiency and competitiveness of the regional service sector. These challenges include the insufficient digitalization of certain service industries, disparities in the development of urban and rural infrastructure, limited investment opportunities for small and medium-sized enterprises, and shortages of qualified human resources. Collectively, these factors reduce

enterprise productivity, weaken competitiveness, and limit the sector's capacity for sustainable long-term growth.

The study concludes that the future development of the service sector in the Republic of Karakalpakstan should be guided by an integrated development strategy focused on accelerating digital transformation, expanding investment activity, strengthening government support mechanisms for entrepreneurship, and improving the quality of human capital. The implementation of these strategic priorities will increase enterprise productivity, enhance service quality, strengthen regional competitiveness, and expand the contribution of the service sector to gross regional product and overall economic growth.

Policy Recommendations

- **Accelerate the digital transformation** of service-sector enterprises through the widespread adoption of advanced information technologies, digital platforms, artificial intelligence solutions, and electronic service systems.

- **Strengthen government support for small and medium-sized enterprises (SMEs)** by improving preferential financing mechanisms, facilitating access to investment resources, and creating a more favorable business environment.

- **Expand transport, logistics, and digital infrastructure**, particularly in rural areas of the Republic of Karakalpakstan, in order to improve service accessibility and reduce regional development disparities.

- **Enhance workforce competencies** through the introduction of modern educational and vocational training programs, while promoting stronger collaboration between higher education institutions, vocational training centers, and service-sector enterprises.

- **Promote the development of high-value-added service industries**, particularly tourism, financial services, information and communication technologies (ICT), and knowledge-intensive services, as strategic drivers of regional economic diversification and sustainable growth.

The implementation of these recommendations is expected to significantly improve the operational efficiency and competitiveness of the service sector, increase the investment attractiveness of the Republic of Karakalpakstan, generate new employment opportunities, and strengthen the foundations for sustainable and inclusive socio-economic development over the long term.

REFERENCES

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.
2. Drucker P.F. Management Challenges for the 21st Century. – New York: Harper Business, 1999.
3. Kotler P., Keller K.L. Marketing Management. 16th ed. – Pearson Education, 2022.
4. Lovelock C., Wirtz J. Services Marketing: People, Technology, Strategy. 9th ed. – Pearson, 2022.
5. World Bank. World Development Report 2024: The Middle-Income Trap. Washington, DC: World Bank, 2024.
6. OECD. OECD Digital Economy Outlook 2024. Paris: OECD Publishing, 2024.
7. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2023/2024. New York: UNDP, 2024.
8. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. Statistical Yearbook of Uzbekistan - 2024. - Tashkent, 2024.
9. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. Socio-economic situation of the Republic of Karakalpakstan for 2024. - Tashkent, 2025.
10. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan Report on the socio-economic development of the regions of the Republic of Uzbekistan for 2024. - Tashkent, 2025.
11. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-60 dated January 28, 2022, "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026."
12. Mirziyoyev Sh.M. Strategy of New Uzbekistan. – Tashkent: "O'zbekiston," 2022.
13. Abdullayev A.A., Rakhimov B.B. Modern Trends in the Development of the Service Sector in Uzbekistan. // Economics and Innovative Technologies. - 2023. - No. 5. – P. 45–56.
14. Matyakubov U.Sh., Seytov B.A. Increasing the efficiency of the service sector in the digital economy. // Economics and Education. - 2024. – No. 2. – P. 112–120.
15. Khodjabayev K.K., Allambergenov N.M. Modern directions for the development of the service sector and increasing its efficiency in the regions of the Republic of Uzbekistan. // Bulletin of the Karakalpak State University. - 2024. – No. 4. – P. 84–93.

Author details / Muallif(lar) haqida / Сведения об авторе

Tleumuratov Bakhadyr Genjemuratovich
Independent Researcher Samarkand Institute of
Economics and Service / Tleumuratov Baxadir
Genjemuratovich Samarqand iqtisodiyot va servis
institutini mustaqil izlanuvchisi / Тлеумуратова Бахадира
Генжемуратовича Независимый исследователь
Самаркандский институт экономики и сервиса
E-mail: Baxadirtleumuratov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3389-1570

INNOVATION
IQTISODIYOT
ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ISSN: 3030-315X

t.me/kstu_uz

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225

www.kstu.uz
www.ojs.kstu.uz